

Hakemli, Akademik, E-Dergi

Sayı :7 2019 Güz

E-ISSN: 2587-1285

Yayın Türü: Yılda iki kez yayınlanan ulusal, hakemli, yaygın, süreli bir elektronik dergidir.

Yönetim Merkezi ve Adresi : Ankara Hacibayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi,
06500, Emniyet Mah. Abant sok. No:10/2 E Blok Kat:4, Yenimahalle, Ankara

Tel : 90 312 231 73 60

Faks :

Web : <http://yenimedya.hacibayram.edu.tr>

E-posta : yenimedya@hbv.edu.tr

Yeni Medya

Hakemli, Akademik, E-Dergi

Hakemli, Akademik, E-Dergi

E-ISSN: 2587-1285

KİŞİLER VE KURULLAR

Sahibi

Prof. Dr. Yusuf TEKİN, Ankara Hacıbayram Veli Üniversitesi, Türkiye

Yazı İşleri Müdürü

Prof. Dr. Zakir AVŞAR, Ankara Hacıbayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi, Türkiye

Editör

Prof. Dr. Mehmet Toplu, Ankara Hacıbayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi
Arş. Gör. Dr. Bahar Kayıhan, Ankara Hacıbayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi

Editörler Kurulu

Prof. Dr. Himmet Hülür, Ankara Hacıbayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi, Türkiye
Prof. Dr. Cem Yaşın, Ankara Hacıbayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi, Türkiye
Doç. Dr. Bilge NARİN, Ankara Hacıbayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi
Arş. Gör. Emrah Ayaşlıoğlu, Ankara Hacıbayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi, Türkiye
Arş. Gör. Demet Fırat, Ankara Hacıbayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi, Türkiye
Arş. Gör. Feyyaz Fırat, Ankara Hacıbayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi, Türkiye
Arş. Gör. Arda Umut Saygın, Ankara Hacıbayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi, Türkiye
Arş. Gör. Şeyda Koçak Kurt, Ankara Hacıbayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi, Türkiye

KİŞİLER VE KURULLAR

Bilim ve Danışma Kurulu

- Prof. Dr. Ümit Atabek, Yaşar Üniversitesi İletişim Fakültesi, Türkiye
Prof. Dr. Zakir Avşar, Ankara Hacıbayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi, Türkiye
Prof. Dr. Bünyamin Ayhan, Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi, Türkiye
Prof. Dr. Sema Yıldırım Becerikli, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi, Türkiye
Prof. Dr. Ayhan Biber, Yakın Doğu Üniversitesi İletişim Fakültesi, KKTC
Prof. Dr. Mutlu Binark, Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi, Türkiye
Prof. Dr. Bülent Çaplı, Bilkent Üniversitesi İletişim ve Tasarım Fakültesi, Türkiye
Prof. Dr. Murat Sadullah Çebi, Ankara Hacıbayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi, Türkiye
Prof. Dr. Peyami Çelikcan, İstanbul Şehir Üniversitesi İletişim Fakültesi, Türkiye
Prof. Dr. Muharrem Çetin, Kastamonu Üniversitesi İletişim Fakültesi, Türkiye
Prof. Dr. Haluk Geray, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi, Türkiye
Prof. Dr. Banu Baybars Hawks, Kadir Has Üniversitesi İletişim Fakültesi, Türkiye
Prof. Dr. Himmət Hülür, Ankara Hacıbayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi, Türkiye
Prof. Dr. Gülcan Işık, Ankara Hacıbayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi, Türkiye
Prof. Dr. Süleyman İrvan, Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi, Türkiye
Prof. Dr. Şahin Karasar, Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi, Türkiye
Prof. Dr. Fatih Keskin, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi, Türkiye
Prof. Dr. Nezih Orhon, Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi, Türkiye
Prof. Dr. Özlen Özgen, Atılım Üniversitesi İletişim Fakültesi, Türkiye
Prof. Dr. İdil Sayımer, Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi, Türkiye
Prof. Dr. Atiye Filiz Susar, Doğu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türkiye
Prof. Dr. Cem Yaşın, Ankara Hacıbayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi, Türkiye
Prof. Dr. N. Aysun Akıncı Yüksel, Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi, Türkiye
Prof. Dr. Ruhdan Uzun, Ankara Hacıbayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi
Prof. Dr. Deniz Yengin, İstanbul Aydın Üniversitesi İletişim Fakültesi, Türkiye
Doç. Dr. Erkan Saka, Bilgi Üniversitesi İletişim Fakültesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ufuk Eriş, Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Fırat Tufan, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi, Türkiye
Öğr. Gör. İsmail Hakkı Polat, Kadir Has Üniversitesi, Türkiye
Dr. Senem Çevik, University of California, Irvine, Department of Global and International Studies, A.B.D.

İÇİNDEKİLER INDEX

Makaleler

***Yeni Medya Çağında Siyasi Konuşma ve Kanaat Önderliği:
24 Haziran Cumhurbaşkanlığı Seçimi Örneği***

Nurettin Güz, Zeynep Gazali Demirtaş
1-19

***Eleştirel Yaklaşım Bağlamında Teknoloji ve Hegemonya İlişisini
Tartışmak***

Hüseyin Çelik
20-33

***Uluslararası İlişkiler Disiplininin İnternet Çalışmalarıyla Olan
İlişisinin 20 Yılı: Türkiye’de Yapılan Lisansüstü Tezlerin İçerik Analizi
(1999-2019)***

Gökçe Özsu
34-49

***Tüketim Odaklı Sanal Dayanışma Grupları
Bir Sanal Cemaat Örneği Olarak Donanım Haber Forum***

Oğuzhan Çolaker
50-70

Masaüstü Sömürgecilik: E-Uygulamalar ve Yazılımlar

Betül Yeniçeri
71-84

Kitap Eleştirileri

Yeni Medya: Geleceğin Gazeteciliği

Hasan Yurdakul
85-87

Editör'den Editorial

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi bünyesinde yayımlanmakta olan Yeni Medya dergisi, 7. sayısı ile okur ile buluşmaktadır. Bu sayımızda, Nurettin Güz ve Zeynep Gazali Demirtaş siyasi konuşma ve kanaat önderliğini yeni medya üzerinden ele almaktadır. Hüseyin Çelik, eleştirel yaklaşım bağlamında teknoloji ve hegemonya ilişkisini, Gökçe Özsu uluslararası ilişkiler disiplininin internet çalışmalarıyla olan ilişkisinin yirmi yılını, Oğuzhan Çolaker tüketim odaklı sanal dayanışma gruplarını, Betül Yeniçeri ise masaüstü sömürgecilik konusunu e-uygulamalar ve yazılımlar ile ilişkili olarak tartışmaktadır. Ayrıca bu sayımızda bir de Hasan Yurdakul'a ait, *Yeni Medya: Geleceğin Gazeteciliği* kitabının eleştirisi yer almaktadır.

Nurettin Güz ve Zeynep Gazali Demirtaş bu sayımızda yeni medya çağında siyasi konuşma ve kanaat önderliğini 24 Haziran Cumhurbaşkanlığı seçimi örneği üzerinden incelemişlerdir. İlk olarak tarihsel seyri içerisinde kanaat önderliği kavramının tartışıldığı çalışmada, ampirik bir analiz gerçekleştirilmiştir. Tabakalı örneklem yöntemiyle yüz yüze anket tekniğinin uygulandığı çalışmanın sonucunda, kanaat önderlerinin yeni medyada da geçerliliğini korudukları, buna karşın yeni medya teknolojilerinin gelişimi ile birlikte kanaat önderi kavramının dönüşüm geçirdiği ve yeni bir kanaat önderi kavramının ortaya çıktığı açığa çıkmıştır.

Hüseyin Çelik, makalesinde eleştirel yaklaşım bağlamında teknoloji ve hegemonya ilişkisini ele almıştır. Çelik makalesinde, teknolojiyi tahakkümü pekiştiren bir araç olarak ele almıştır ve tartışmalarını bu ekseninde yürütmüştür. Kuramsal tartışmalara yer verilen bu makalede, teknolojinin hakim sınıflar tarafından hegemonya sağlamak için kullanıldığı ve teknoloji nedeniyle kapitalist yapının güç, sermaye ve iktidar baskısını insanlara dayattığı öne sürülmektedir.

Gökçe Özsu uluslararası ilişkiler disiplininin internet çalışmalarıyla olan ilişkisinin 20 yılını incelemiştir. Türkiye'de yapılmış lisansüstü tez çalışmalarının incelendiği bu çalışmada, Türkiye'de uluslararası ilişkiler disiplininin İnternet çalışmaları ile ilişkisi ele alınmaktadır. 129 lisansüstü teze yönelik içerik analizi gerçekleştirilen çalışmanın sonucunda, Türkiye'de tamamlanmış uluslararası ilişkiler lisansüstü tezlerinin İnternet çalışmalarıyla son derece dar bir perspektifte ilişki kurduğu ve genellikle dijital alanın uluslararası düzenin temel dinamiklerini dönüştürücü etkisinin vurgulandığı görülmüştür.

Oğuzhan Çolaker Tüketim Odaklı Sanal Dayanışma Gruplarını incelediği çalışmasında, bir sanal cemaat örneği olarak Donanım Haber Forum'u incelemiştir. İlk olarak sosyal medya ve sanal cemaatler hakkında kuramsal tartışmalara yer verilen çalışmada daha sonra, Donanım Haber Forum kullanımı hakkında

değerlendirmelerde bulunulmuştur. Çalışma sonucunda, sanal cemaatler içerisindeki kolektif yapılanmanın ve tüketim odaklı sanal cemaatlerin tüketicilerin tercihlerinde etkili oldukları anlaşılmıştır.

Betül Yeniçeri ise çalışmasında e-uygulamalar ve yazılımlardan yola çıkarak masaüstü sömürgecilik konusunu ele almıştır. Çalışmada; ücretsiz e-posta uygulaması ve güvenlik sorunları, e-kitap uygulaması, uluslararası ekonominin oyuncularından bir diğeri olan yazılım firmalarının pazarlama stratejileri masaüstü sömürgecilik uygulamaları olarak ele alınmıştır. İlk olarak askeri sömürgecilikten masaüstü sömürgeciliğe geçilen süreçteki ekonomik yapıdaki değişimin ve kapitalizmin yeniden yapılanmasının tartışıldığı çalışmada daha sonra, e-uygulamalar ve yazılımlar aracılığıyla nasıl kitlelerin düşüncelerine ulaşarak büyük şirketlerin pazarlama stratejileri oluşturduğuna değinilmiştir.

Bu sayıya katkıda bulunan yazarlarımıza, hakemlerimize, editör ve danışma kurulu üyelerimize teşekkür ederiz.

Editör(ler)

Bahar Kayıhan – Mehmet Toplu

Yeni Medya Çağında Siyasi Konuşma ve Kanaat Önderliği: 24 Haziran Cumhurbaşkanlığı Seçimi Örneği

Nurettin Güz, Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi, nurettinuz@gmail.com

Zeynep Gazali Demirtaş, Arş. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi İletişim Fakültesi, zeynepgazali@gmail.com

ORCID ID: 1:https://orcid.org/0000 0002 2038 5652, 2:https://orcid.org/0000-0003-3460-2977, Geliş Tarihi: 27.06.2019, Kabul Tarihi: 26.11.2019

Öz Abstract

Günümüzde iletişim teknolojilerinin çok gelişmiş olması habere ulaşma ve haberi yorumlama imkânlarında birçok değişikliğe yol açmıştır. Yeni medya ortamlarında, kişilerin haberlere ulaşabileceği çok sayıda kaynak mevcuttur. Kanaat önderleri kavramının ortaya atıldığı dönem iletişim olanaklarının sınırlı olduğu radyo ve gazetenin, merkezi medya konumunda bulunduğu yıllardı, günümüzün iletişim ortamlarının çok gelişmiş olması kanaat önderleri kavramının ön varsayımlarının çevrimiçi ortamlarda hala geçerli olup olmadığı sorusunu gündeme getirmiştir. Bu araştırmanın amacını yeni

medya ortamlarında kanaat önderleri kavramının halen geçerli olup olmadığı test edilmesi oluşturmaktadır. Bu çalışma yeni medya ortamlarında kanaat önderlerinin Türkiye örneğindeki yerinin ortaya koymasından önemli bir yer tutmaktadır. Araştırmanın verileri tabakalı örneklem yöntemiyle yüz yüze anket tekniği uygulanarak toplanmıştır. Araştırmanın sonucunda yeni medya ortamlarında kanaat önderleri kavramının halen geçerli olduğu bunun yanında yeni medya ile birlikte yeni bir kanaat önderleri kavramının ortaya çıktığı tespit edilmiştir.

Political Speech and Opinion Leadership in the New Media Age: Case Study of June 24 Presidential Election

Today, communication technologies have become highly sophisticated, which has led to many changes in the possibilities of reaching and interpreting the news. Within the new media environments, there exist a great number of resources available for people to reach the news. The period when the concept of opinion leaders was put forward coincide with the years when radio and newspaper were the central media where communication facilities were limited. Therefore, the fact that today's communication environments are highly developed has raised the question whether the presuppositions of the concept of opinion leaders

are still valid in online environments. The aim of this research is to determine whether the concept of opinion leaders is still valid in the new media environments. The present study has a place in depicting the importance of opinion leaders in the case of Turkey in terms of the new media environments. The data of the study were collected using face-to-face survey based on random sampling method. As a result of the research, it has been found that the concept of opinion leaders is still valid in the new media environments and that a new concept of opinion leaders is also emerging with the new media.

Anahtar Kelimeler

Keywords

: Kanaat Önderliği, Yeni Medya, Çevrimiçi Kanaat Önderliği, Sosyal Medya, Siyasi Konuşma

Opinion Leadership, New Media, Online Opinion Leadership, Social Media, Political Speech

Giriş

İletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, bilginin işlenmesi ve saklanmasını kolaylaştıran dijitalleşme, bilginin yayılmasını sağlayan internet teknolojisinin yaygın olarak kullanılması, bilgi arama ve alma şekillerini değiştirmiştir. Bu değişikliklerle beraber kişilerarası ve sosyal ilişkiler, sayısal kodların oluşturduğu ağlara taşınmış, bireyler bu ağlar sayesinde birbirleriyle ve tanımadıkları kişilerle daha hızlı ve kolay bir şekilde iletişim kurar hale gelmiştir.

Günümüzde internet kullanıcılarının sayısı her geçen gün artmaktadır. We are Social ve Hootsuite'in Global Dijital 2019 raporlarına göre; ortalama olarak her gün internet kullanıcıları günde 6 saat 42 dakika çevrimiçi zaman harcamaktadırlar. Günümüzde sosyal ağlar dünyadaki milyarlarca internet kullanıcısının hayatlarının bir parçası haline gelmiştir. İnternet kullanım oranının artmasına paralel olarak siyasal iletişim süreçlerinde internetin etkin bir araç olarak kullanılması da artmaktadır. 1990'lardan bu yana internet kullanımının artmasıyla, internet politik kampanyalarda bir araç ve politik bilgi kaynağı olarak önem kazanmıştır. İnternetin gelişmesiyle birlikte gelişen sosyal medya araçları aracılığıyla kullanıcılar siyaset ile ilgili görüş bildirerek medya içeriği oluşturup tüm arkadaş listesine bağlantılar gönderebilir duruma gelmişlerdir. Sosyal medya başlangıçta sosyal ilişkiler ve öz sunum için bir araç olarak görülse de son zamanlardaki çalışmalar sosyal medyanın haber ve siyaset hakkında, bilgi kaynağı olarak işlev gördüğüne dikkat çekmektedir (Zuniga vd, :501).

Kanaat önderleri ve İletişimin İki Aşamalı Akış Modeli kitle iletişim araçlarının kullanımının sınırlı olduğu bir dönemde ortaya atılmıştır. İnternet ile birlikte gelişen yeni medya ortamları kanaat önderleri kavramının ön varsayımlarının çevrimiçi ortamlarda hala geçerli olup olmadığı sorusunu gündeme getirmiştir. Bazı araştırmacılar (Bennett ve Manheim, 2006:214) gelişen iletişim araçları ile birlikte kanaat önderlerinin etkisini yitirdiğini belirterek, bireylerin giderek sosyal olarak izole olduklarını, bunda kitle iletişim araçlarının güçlü etkilere sahip olma potansiyelini artırdığını öne sürmektedir. Ancak bu bakış açısı sosyal paylaşım sitelerinde ortaya çıkan zayıf bağların etkisine ve sosyal medya ile karşımıza çıkan sosyal medya fenomenleri kavramına tam olarak değinmemektedir. Yapılan araştırmalar sosyal medya fenomenlerinin (Kurtuluş, 2018: 94-95) ve sosyal medya aracılığıyla kişilerarası ilişkilerin politik görüşü (Huckfeldt vd, 2004: 44) şekillendirdiği tezine yeni kanıtlar sunmaktadır.

Sosyal ağların son yıllarda yaygın olarak kullanılması, kişilerarası iletişimin sosyal ağlara taşınması, sosyal medya fenomenleri kavramının ortaya çıkması ve bunun gibi gelişmeler kanaat önderliği kavramını yeniden gündeme getirmiştir (Wang,2017:2519). Sosyal medya platformlarının yaygın olarak kullanılmaya başlanmasıyla birlikte kişilerarası iletişimin sanal ortamlara taşındığı yadsınamaz bir gerçektir. Buna ek olarak yapılan araştırmalarda, kanaat önderleri kavramı ve İletişimin İki Aşamalı Akış Modeli'nin artık bugünün iletişim ortamının doğru bir yansıması olmadığı belirtilmekte, kanaat önderliği modellerinin güncellenmesi gerektiğine dikkat çekilmektedir (Schecher, 2008). İnternetin siyasi bilgi arama, etkileşim, farklı görüş ve içeriklere ulaşma imkânı açısından sağladığı kolaylıklar kanaat önderliği kavramının doğasını nasıl etkilediğini düşündürmektedir.

Bu çalışmanın sorununu, günümüzde internet tabanlı iletişim ağlarının çok gelişmiş olması kanaat önderleri kavramını nasıl etkilediği sorusu oluşturmaktadır. Bu çalışma; kanaat önderleri kavramını değişen yeni medya araçları ile yeniden test etmeyi amaçlamaktadır. İnternetin siyasi bilgi arama, etkileşim, farklı görüş ve içeriklere ulaşma imkânı açısından sağladığı kolaylıkların, yeni medya ortamında kanaat önderliği kavramını nasıl etkilediği, kanaat önderlerinin halen var olup olmadığı, kavramın yeni medya ortamından nasıl etkilendiğinin belirlenmesi bu çalışmanın amaçları arasında yer almaktadır.

Çalışma, medya imkânlarının daha sınırlı olduğu dönemde medya ile seçmenler arasında köprü görevi gören kanaat önderlerinin günümüzde gelişen iletişim teknolojileriyle birlikte varlığını sürdürüyorsa hangi değişimlere uğradıklarının belirlenmesi ve alanla ilgili yeni bir tespiti ortaya koyması açısından önemlidir. Türkiye'deki vatandaşların siyasi beklentileri, kültürü, seçmen davranışları kendine has motifler taşımaktadır (Kalaycıoğlu, 1999: 71). Türkiye'de insan ilişkileri, diğer toplumlardan farklılık göstermektedir. Bu sebeple medya ve kişilerarası ilişkilerin kanaat önderleri kavramının Türkiye örneğindeki yerinin ortaya koyması açısından önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışmada tabakalı örneklem yöntemiyle kanaat önderleri ve takipçileri belirlenmeye çalışılmış olup, yeni medya çağında kanaat önderlerini ve takipçilerin belirlenmesi ve sonrasında yapılacak olan çalışmalarda, ülkemize özgü geliştirilebilecek bir kanaat önderi ölçeğinin oluşturulmasına yardımcı olması sebebiyle önemli bir yer tutmaktadır.

Araştırmada ilk olarak kanaat önderleri kavramının tarihsel gelişimi ele alınmış, sonrasında gelişen iletişim teknolojileri ve yeni medya ortamında kavramın ne gibi değişikliklere uğradığına yer verilmiştir. Son bölümde ise 24 Haziran Cumhurbaşkanlığı seçiminden 15 gün önce İstanbul ilinden seçilen örneklerden yüz yüze anket uygulamasıyla toplanan veriler değerlendirilmiş ve kanaat önderleri ile takipçileri belirlenmeye çalışılmıştır.

Kanaat Önderleri ve İletişimin İki Aşamalı Akış Modeli

Medyanın bireylerin siyasal davranışını nasıl etkilediği uzun yıllar araştırılan ve merak edilen konular arasında yer almıştır. Medya etki araştırmaları ile ilgili ilk çalışmalar genellikle medyayı pasif izleyiciler üzerinde doğrudan güçlü etkileri olan araçlar olarak ele almaktadır. Bu dönem modellerinin başında ise medya etkilerini tanımlamak için "Hiperdermik iğne" ve "Sihirli Mermi" modeli gelmektedir. Bu modeller medya mesajlarını doğrudan kamuoyunu kontrol ederek seçmene "enjekte" edebilir olduğunu kabul etmektedir. Ancak Columbia Üniversitesi Uygulamalı Sosyal Araştırma Bürosu tarafından çeşitli toplumlarda yapılan araştırmalar sonrasında kitle iletişim araçlarının, vatandaşların davranışlarını doğrudan etkilemediği sonucuna varılmıştır (Rogers, 2003:272-273).

Lazarfeld ve arkadaşları yaptıkları öncü çalışmalarda medya mesajlarının seçmenlerin çoğuna ulaşmadığını belirterek siyasal tercihlerde seçmenlerin kişilerarası ilişkilerinde etkili olan kanaat önderlerinin önemine dikkat çekmişlerdir. Böylelikle iletişim araştırmalarında paradigma değişikliğine neden olacak sınırlı etkiler dönemine kapı açılmıştır.

Columbia Üniversitesi Uygulamalı Sosyal Araştırma Bürosu'nda çalışan Paul Felix Lazarsfeld ve arkadaşları farklı gruplar üzerinde yaptıkları araştırmalarda kitle iletişim araçlarının vatandaşların davranışları üzerinde doğrudan etkisi olmadığı tezini öne sürdüler. Tekrarlanan araştırmalar sonrasında, hiperdermik iğne, sihirli mermi modellerinin aksine kanaat önderleri olarak tanımladıkları kişilerin, seçmenler üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaştılar. İletişim çalışmalarında paradigma değişikliğine neden olan bu tespit, İletişimin İki Aşamalı Akış Modeli ve kanaat önderleri kavramlarının ortaya atılmasına neden oldu.

Columbia Okulu araştırmacıları 1940'lı yıllarda seçmenlerin oy tercihlerinde kime oy vereceklerine nasıl karar verdiklerine ilişkin birçok çalışma gerçekleştirdiler. Bunlardan ilkini kanaat önderleri ve İletişimin İki Aşamalı Akış Modeli'nin keşfedilmesine olanak sağlayan Lazarsfeld, Berelson ve Gaudet tarafından 1940'te gerçekleştirilen, çalışmaların bulguları daha sonra *People Choice (Halkın Seçimi)* kitabında yayınlanan, Erie çalışmasıdır. (Lazarsfeld vd, 1944) Ardından kanaat önderlerini, daha detaylı tanımlamak amacıyla Robert K. Merton, tarafından

Rovere’de gerçekleştirilen *Patterns of Influence: Local and Cosmopolitan Influentials (Etkinin Kalıpları: Yerel ve Kozmopolit Etkiler)* Rovere çalışması gelmektedir. (Merton, 1969) Araştırma bürosunun en ünlü çalışmalarının bir diğerini ise Decatur Çalışması oluşturmaktadır. Merkezi Illinois, Decatur’da 1945’te gerçekleştirilen çalışmanın verileri daha sonra *Personal Influence (Kişisel Etki)* çalışmasında yayınlamıştır (Katz ve Lazarsfeld, 1955). Son olarak 1948’deki başkanlık kampanyasında Elmira, New York’taki Berelson, Lazarsfeld ve McPhee tarafından gerçekleştirilen *Voting (Oylama)* çalışması yer almaktadır (Berelson vd., 1954).

1940’lar ve 1950’ler boyunca, kitle iletişim çalışmalarında baskın rol oynayan Columbia Üniversitesi Uygulamalı Sosyal Araştırma Bürosunun en ünlü çalışmalarından birisi, Erie İlçesi Araştırmasıdır. 1940 yılında, ABD’deki başkanlık seçimleri sırasında Ohio, Erie İlçesinde, gerçekleştirilen araştırmada araştırmacılar medyanın seçmenler üzerindeki güçlü etkilerinin aksine sonuçlar elde ettiler. Araştırmacılar, kişilerin oy tercihlerinde medyanın güçlü etkilerinin aksine medya ile seçmenler arasında köprü görevi gören kişilerarası ilişkilerin önemini keşfettiler. Lazarsfeld ve arkadaşlarının kanaat önderleri olarak tanımladıkları bu kişiler, tüm meslek grupları arasında yer almakta, siyasi konulara ilgi ve endişe duymakta, sıklıkla siyasi konuşma başlatmaktaydı (Lazarsfeld vd., 1944: 50-51).

Katz ve Lazarsfeld, “Kanaat önderliğinin, bazı insanların sahip olduğu ve başkalarının yapmadığı bir özellik olmadığını” daha doğrusu, “günlük kişisel ilişkilerin ayrılmaz bir parçası” olduğunu gözlemlemiştir. (Katz ve Lazarsfeld, 1955: 33) Lazarsfeld ve arkadaşları, kanaat önderlerini “Konuyla ilgili en çok endişe duyanlar ve bunun hakkında düşüncelerini en çok dile getirilenler” (Lazarsfeld vd, 1944: 49) olarak tanımlayarak kanaat önderlerinin sosyal katılım ve politik konuşma davranış özelliklerine dikkat çekmişlerdir.

Kanaat önderliği kavramı otoriter, karizmatik ya da öncü bir figür olarak değil, belirli bir konu hakkında bir tavsiye kaynağı olarak ele alınmıştır. Katz ve Lazarsfeld kendileri liderlik kavramının kullanımıyla ilgili problemleri ilk fark eden kişilerdir. Kanaat önderliği sıradan, samimi ve kesinlikle göze çarpmayan bir liderlik biçimi olarak ele alınmıştır (Katz ve Lazarsfeld, 1955: 108).

Katz ve Lazarsfeld, *Personal Influence (Kişisel Etki)* kitabında kanaat önderlerini şu şekilde tanımlamışlardır. “En basit şekilde liderlik: bazen farkında olmadan ve bilinmeyen şekilde, en küçük arkadaş grupları, aile üyeleri ve komşular içinde uygulanmaktadır. Churchill’in yüksek düzeyde liderlik değil, yerel bir politika da değildir; sıradan, samimi, gayri resmi günlük temasın kişiden kişiye düzeyine neredeyse görünmez, kesinlikle göze çarpmayan liderlik biçimidir”. (Katz ve Lazarsfeld, 1955:138).

Toplumun her düzeyinde bulunan ve etkiledikleri kişilere çok benzeyen kanaat önderlerinin resmi bir liderlik özelliği bulunmamaktadır. Kanaat önderliği sıradan günlük iletişimin her seviyesinde yer alan bir liderlik biçimi olarak ele alınmaktadır.

Kanaat önderliği kavramı otoriter, karizmatik bir figür değil belirli bir konu hakkında bir tavsiye kaynağı olarak ele alınmaktadır. Ancak sadece erken dönem liderlik çalışmalarını gözden geçirirken, Elihu Katz üç önemli kritere dikkat çekmiştir (Katz, 1957: 73). Katz, klasik kanaat önderliği kavramını,

- 1) Bireyin bireysel özellikleri ve değerleri (kim),
- 2) Bir kişinin yeterlilik veya uzmanlık düzeyi (ne biliyor) ve
- 3) Stratejik sosyal konum (kim bilir) şeklinde ortaya koymuştur.

Başka bir deyişle, kanaat önderleri belli konularda tavsiye kaynağı oldukları bilinen, belirli bir alanda uzman olarak kabul edilen, daha çeşitli sosyal faaliyetlere ve sosyal organizasyonlara katılan ve siyasi konulara daha fazla ilgi gösteren kişiler oldukları ortaya konulmuştur.

People Choice (Halkın Seçimi) kitabında öne çıkan diğer bir konu ise, kanaat önderlerinin kitle iletişim araçlarını takipçilerine kıyasla daha fazla kullandıkları görüşüdür. Bu bulgu Lazarsfeld ve arkadaşlarının İletişimin İki Aşamalı Akış Modelini ortaya atmasına olanak sağlamıştır. Lazarsfeld ve arkadaşları, “Fikirler çoğunlukla radyodan, kanaat önderlerine ve onlardan nüfusun daha az aktif olan kesimlerine aktarıldığını” belirterek, İletişimin İki Aşamalı Akış Modelini geliştirmişlerdir (Lazarsfeld vd, 1944: 16, 157).

1950’ler ve 1960’lar boyunca yürütülen kişisel etki ve kanaat önderliği üzerine yapılan ilk çalışmalar kanaat önderliği ile ilgili çeşitli niteliklere yol açmıştır. Yapılan her bir araştırma kanaat önderliği ve iletişimin İki Aşamalı Akış Modelinin daha basit bir modelden daha karmaşık bir modele, iletişim akışında bilginin nasıl dağıtıldığına ilişkin daha geniş bir anlayışa yol açmıştır (Katz, 1957: 62).

Lazarsfeld ve arkadaşları tarafından yapılan ilk çalışmalarda kitle iletişim araçlarına daha fazla maruz kalan ve medyadan aldıkları bu bilgileri bir köprü görevi görerek medyayı daha az kullanan kesime aktaran kişilere dikkat çekilmiştir. Takip eden yıllarda kanaat önderliği ve kişisel etkinin öneminin anlaşılmasını detaylandırmak için çok sayıda çalışma yapılmıştır. Yapılan çalışmalarının yüzlerle ifade edilenleri 1960’larda ve 1970’lerde ortaya çıkmıştır. Bu yıllar “Kanaat önderleri” kavramının altın çağı olarak adlandırılmıştır (Weimann, 1994: 29).

Bu çalışmaların birçoğunda kanaat önderlerinin moda, tüketici davranışları ve siyasete kadar çeşitli alanlarda var olduğunu kanıtlamış, çeşitli alanlarda yapılan çalışmalarda kanaat önderliği kavramı tekrar tekrar test edilmiştir. Ancak yapılan her çalışmada kavramın farklı tanımları kullanılmıştır. Kanaat önderliği ile yapılan birçok çalışma kanaat önderliğinin farklı özelliklerine odaklanmış, kavramının temel boyutuna atıfta bulunmak için “Influencer”, “Etkililer”, “Etkileyiciler”, “Fikir önderleri”, “Fikir liderleri” gibi farklı kavramlar kullanılmıştır. Bu çalışmada Lazarsfeld ve arkadaşları tarafından ortaya atılan “Opinion Leader” kavramı, kanaat önderleri olarak kullanılmıştır.

Araştırmalar kanaat önderliği kavramını sadece tanımlamakta değil aynı zamanda bu kavramı nasıl ölçtükleri konusunda da farklılık göstermiştir. Rogers, kanaat önderliğini ölçmek için dört ana yöntem önermektedir. Bunlar; Sosyometrik Yöntem, Bilgi Derecelendirme Yöntemi, Kendini Tanımlama Yöntemi, Gözlem Yöntemidir (Rogers, 2003: 277-278).

Lazarsfeld ve arkadaşları yaptıkları öncü çalışmalar sonrasında yapılan çalışmalarda birçok eleştiriye maruz kalmıştır. Lazarsfeld ve arkadaşları medyanın etkisinin altını çizmiş ve kişisel etkinin rolünü abartmış olabilecekleri yönünde eleştirilmişler (Gitlin, 1978, 216- 218, Perse, 2001:28) ve sonrasında yapılan çalışmalar İletişimin İki Aşamalı Akış Modelinin gözden geçirilerek başka iletişim akışlarının olabileceğine dikkat çekmiştir. (Robinson,1976:306) Kanaat önderleri ve iletişimin İki Aşamalı Akış Modeli özellikle modern demokratik seçimlerde siyasal iletişim ile ilgili olarak birçok eleştiri ve revizyona konu olmuştur (Krous ve Davis, 1976:122).

Columbia Okulu’nun 1948 yılında yaptığı son *Voting (Oylama)* çalışmasının ardından, takip eden 20 yıl boyunca, seçim çalışmalarında medya etkilerine çok az dikkat edilir duruma gelinmiştir. İkinci Dünya Savaşı’nı izleyen otuz yıl içinde (farklı ülkelerde farklı zamanlarda, farklı yoğunluklarda) televizyonun yayılması yeni bir iletişim ortamı oluşturmasına olanak sağlamış, televizyonun icadı ile birlikte dünya çapında bir iletişim patlaması yaşanmıştır (Castells, 2008: 442-447).

Columbia Okulu öncü çalışmalarının yapıldığı dönemde televizyon henüz yaygın kullanılmadığı için radyo ve gazeteler ana medya organı olarak kullanılmaktaydı. Ardından iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmeler, fiber optik ve dijitalleşmeyle birlikte kablolu televizyon teknolojilerinin ve doğrudan uydu yayıncılığının gelişmesi bilgi aktarım yelpazesinin ciddi biçimde genişlemesine neden olmuştur. 20. yüzyılın son çeyreğinde çip teknolojisinin geliştirilmesi, mikrobilgisayarların gücünün ciddi biçimde artmasına yol açtı. Gelişen bilgisayar teknolojisi ile birlikte internetin yaşamımıza girmesi yeni bir iletişim çağını açmıştır. Bu durum 1990'larda bilgisayar çağının yönünü merkezi veri depolama ve interaktif bilgisayar paylaşımına kaydırmıştır. Tüm bu teknolojik gelişmeler sonucunda, kullanıcılar evde, işte, alışverişte ve bunun gibi her yerde cihazlarla internet ağı üzerinden birbirleriyle iletişime geçebilir duruma gelmiştir. Bu teknoloji sayesinde dünyanın bir ucunda yaşanan olaylara anında ulaşabilmenin yanı sıra o olaylara interaktif bir şekilde katılmak da mümkün olmuştur (Dijk, 2016: 87).

Teknolojik aygıtlarda yaşanan gelişmeler sonucunda toplumların ve bireylerin sosyal mekân kavramının yanına sayısal kodların oluşturduğu sanal ağlar eklenmiştir. Gelişen internet teknolojisiyle birlikte sosyal medya ağlarının yaygın olarak kullanılması, politik bilgi kaynaklarının kapsamını genişletmiştir. Sosyal medya kullanıcıları, gazetecilerin ve politikacıların belirledikleri gündemlerin aksine sosyal medyada kendi gündemlerini belirleyip (Tosun, 2013) tartışılabilir duruma gelmiştir (Güdekli, 2016:151). Dijk, gelişen iletişim araçlarıyla birlikte yeni bir toplum modelinin ortaya çıkacağını ve bu toplum modelinde ilişkilerin yüz yüze iletişim yerine sosyal ağlar üzerinden gerçekleşeceğini belirtmektedir (Dijk, 2016: 72). Öte yandan internet teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte internet ağı ile birbirine bağlanan insanların iletişim ve etkileşim süreçleri yeni toplumsal ilişki türleri olan sanal toplulukları ortaya çıkarmıştır.

Sanal topluluklar kavramı ilk kez Rheingold tarafından ortaya atılmıştır. "Yeterli sayıda bireyin internet aracılığıyla sanal dünyada insani duygulara dayalı kişisel ilişki ağları oluşturmak üzere yeterli sürelerde devam ettirdikleri halka açık tartışmalarıdır" (Rheingold,1994:5) şeklinde tanımlanan sanal topluluklar kavramı, internet üzerinde belirli ilgi alanları ve amaçlar için bir araya gelen kişileri tanımlamak için kullanılmaktadır. İnternet ağları aracılığıyla bir araya gelen kişiler, gerçek hayatta birbirlerini tanımayan, sanal ortamda bir araya gelen kişilerden oluşabileceği gibi geleneksel toplulukların uzantısı durumunda olan toplulukların sanal ortamda da bir araya gelmesiyle de oluşabilmektedir. Castells'e göre internet, teknolojik bakımdan gelişmiş bir dünyada yaşayan insanlar arasındaki sosyal ilişkilerin temel bir katmanını oluşturan yüzlerce zayıf bağın genişlemesini ve yoğunlaşmasını sağlamaktadır (Castells, 2009:558).

Sonuç olarak, tüm bu teknolojik değişimler karşısında kişilerarası iletişimin doğası da değişmiştir. Kanaat önderleri çalışmalarında kanaat önderlerinin sosyal ilişkileri önemli yer tutmakta, kanaat önderlerinin sosyal konumu onların önemli özellikleri arasında yer almaktadır (Katz, 1957: 73). Kanaat önderleri sadece bir konuda bilgili olan kişiler değil aynı zamanda içinde bulunduğu sosyal çevrenin niteliğine de bağlı olan kişiler olduklarına da dikkat çekilmektedir. Öyleyse kanaat önderleri sosyal ortamdaki mevcut konumlarına dayanarak daha iyi bilgilere erişebilecek olan kişiler olarak tanımlanabilmektedir. Aynı zamanda, sosyal ağlar kanaat önderlerinin zayıf bağlarını daha da geliştirmesine ve sürdürmesine, böylece bilgilerini daha geniş bir kitleyle paylaşmasına izin vermektedir (Coulson, 2009: 17).

Sosyal ağlar, sanal tanıdıklarla kurulan zayıf bağlar sayesinde daha geniş bir kitleye mesajları göndermek için yararlı bir yer olabilir. Bu sebeple sosyal ağlar üzerinden kurulan ilişkilerin siyasi bilgi arama, siyasi konuşma, siyasi tutum ve davranış belirlenmesinde nasıl bir etkisinin olduğunu kanaat önderleri bağlamında yeniden düşünmek gerekmektedir.

Yeni Medya Çağında Kanaat Önderliği

Kanaat önderliği kavramının ortaya atılmasından bu yana 75 yıl geçti. Lazarsfeld, Berelson ve Gaudet, tarafından *People Choice (Halkın Tercih)* eserinde ortaya atılan kanaat önderliği kavramını takip eden birçok çalışma özgün konseptin ötesine geçmiştir. İletişim teknolojisindeki gelişmeler, yeni medya ile birlikte internetin önemli bir iletişim kanalı olarak ortaya çıkması, kişiler arası iletişim ile kitle iletişimini bir araya getirerek, iki kavram arasındaki ayrımı bulanıklaştırmıştır.

Kanaat önderleri kavramı medyanın güçlü etkileri yaklaşımının gücünü yitirdiği ve kitle iletişim araçlarının bilgi edinme için tek kanal olduğu bir zamanda büyük ilgi görmüştür. Ancak günümüzde, internetin bir bilgi kaynağı ve tartışma yeri olarak yaygın bir şekilde kullanılması, parçalanmış toplum tartışmaları, kanaat önderleri kavramı ile ilgili şüpheleri ortaya koymaktadır.

Kanaat önderlerinin keşfedildiği araştırmada toplumsal örgütlenme yapısında toplumsal ilişkiler önemli bir yer tutmaktaydı. Toplumsal ilişkilerin yüksek olduğu toplumlarda kişiler kanaat ve tutumlarını oluştururken medyadan daha çok yerel çevre, grup içi birliktelik ve örgütsel bağlardan etkilenmekteydi. Böyle bir durumda medyanın bu kişiler için birinci ve ikincil dereceden referans kaynağı olması beklenemeyeceği gibi kanaat ve tutumların oluşmasında medyanın bireyler üzerinde sınırlı etkisinin olacağı açıktır (Güz, 2005: 58).

Kanaat önderlerinin güçlü olduğu sosyal zeminde medyanın çok büyük bir etkisinin bulunduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak gelişen medya kuruluşları ile birlikte kişilerin toplumsal olarak daha izole oldukları, bu sebeple medya etkilerine daha açık hale geldikleri mevcut tartışmalar arasındadır (Bennet and Manheim, 2006: 216). Çağdaş hayatın önemli sosyal bağları tahrip ettiği ve insanların artık kendileri ve medyadan edindiği bilgiler arasında tampon görevi görecektir kişilerarası bir ilişkiye sahip olmadıkları görüşü vardır. Bu görüşe göre parçalanmış modern toplumlardaki bireyler genellikle kendi gruplarından etkilenmenin dışında karar verme konusunda kendilerine daha fazla güvenmektedir (Bennet, 1998: 755-56). Bu durum özellikle siyasetle ilgili konularda kanaat önderlerinin etkilere karşı daha az bağımlılık anlamına gelmektedir (Bennet ve Manheim, 2006: 218).

Bennett ve Manheim'in makalelerini yayınladığı 2006 yılı sosyal ağ sitelerinin yeni yeni ortaya çıktığı henüz popülerleşmediği yıllar olduğu dikkate alındığında, bu görüşün sosyal ağların yaygın olarak kullanıldığı popüler sosyal paylaşım sitelerinde ortaya çıkan akran etkisini tam olarak yansıtmadığı söylenilebilir. Gelişen yeni medya araçları ve sosyal ağlar sayesinde kullanıcılar filtrelenmiş bilgilere, onlara sunulan seçici homojen içeriklere maruz kalabilecekleri gibi sosyal medya ve kullanıcı ağının politik heterojenliğine bağlı olarak çeşitli içeriğe maruz kalabilmektedirler.

Kanaat önderliği kavramının ortaya atıldığı ilk araştırmalar ve sonraki dönemde yapılan çalışmalar süresi boyunca iletişim teknolojisi ile birlikte içerik olarak da medya kuruluşları gelişmiş, buna paralel olarak toplumsal ilişkiler de yeni şekiller almıştır. Yazılı medyanın yaygın ve radyonun daha sınırlı kullanıldığı dönemlerden geleneksel medyanın yeni aracı televizyonun yaygınlaşması ile birlikte kanaat önderleri konusundaki çalışmalar artarak devam etmiştir. Kanaat önderleri ve iletişimin İki Aşamalı Akış Modelinin ortaya konması ile birlikte medya etkilerinin hemen her toplumda aynı biçimde olmadığı, kaynağa duyulan güvenin, toplumların örgütlenme biçiminin, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel seviyenin bu noktada belirleyici olduğu konusu hep gündemde olmuştur. 20. Yüzyılın sonlarında ortaya çıkan ancak 21. Yüzyıla birlikte yaygınlaşan dijital tabanlı medya kuruluşları ya da yeni medya toplumsal ilişkileri farklılaştırdığı gibi medyanın etkileri ile ilgili bulguların da yeniden gözden geçirilmesini zorunlu kılmıştır.

Geleneksel medyanın özelliklerinin tamamını internet tabanlı olarak üzerinde taşıyan, iki yönlü olma özelliği daha fazla ön plana çıkan, bilgisayar ve enformasyon teknolojileri üzerinden taşıyıp ileten yeni araçlar olarak tanımlanan yeni medya, eş zamanlı ve çok kullanıcı bir ortam yaratması, mesaj değişimi yapabildiği için farklı ve önemlidir (Güz, 2018: 15). Yeni medyanın küresel boyutlu olarak kullanılmaya başladığı dönem 1990'lara kadar uzansa da yaygın kullanımı 21. Yüzyıl olmuştur. Özellikle 2010'lu yıllardan itibaren internet teknolojisinin gelişmesine ve web 2.0 ile birlikte hedef kitlenin iletişim sürecine daha aktif katılımı ile birlikte medya ve hedef kitle ilişkileri ile toplumsal ilişkiler ve etkileşim değiştiği çalışmanın konusunu oluşturan kanaat önderleri kavramının konumunun son dönemde araştırılması bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeni medya; dijital temsil (numerical representation), modülerlik (modularity), otomasyon (automation), değişkenlik (variability) ve kod çevrimi (transcoding) olarak beş temel özelliği (Güz vd., 2017: 1405-1406; Manovich, 2001) ile geleneksel medyadan farklıdır. Yeni ve çevrimiçi bir iletişim ortamı yaratması, medya mensuplara dâhil her bireyi herhangi bir olay, konu ile ilgili olarak diyalojik iletişime teşvik etmesi ve internete bağlanmasına fırsat vermesi, ek kaynak ve bilgiler sunması, gerçek zamanlı ve güncellenmiş bilgiler vermesi, yazı, görüntü, canlı video, yüksek çözünürlüklü fotoğraf ve ses sunması, çevrimiçi sohbet organizasyonlarına bireyi anında dahil ederek yüksek katılım sağlaması (Taylor, Perry, 2005: 212) konumuz açısından da yeni medyayı farklı kılmaktadır.

Yeni medya haber alma, yorumlama ve tartışma ortamları yaratmada da büyük bir değişime sebep olmuştur. ABD başkanlık seçimleriyle ilgili 2016 tarihli bir araştırmada yetişkinlerin sadece % 5'inin yazılı medyayı en yararlı kaynak olarak görmeleri, başka bir araştırmada 18-29 yaş aralığındakilerin yine % 5'inin basılı gazetelerden haber aldığını söylemeleri, (Mitchell, Halcomb, 2016; Mitchell vd., 2016) dezenformasyona rağmen sosyal medyanın haber kaynağı olarak daha yoğun kullanılması, (Anderson, Caumont, 2014; The Telegraph, 2107; Dickey, 2017) hedef kitlenin haber alma kaynaklarının nasıl değiştiğini göstermektedir. Konu ile ilgili alan araştırması temelli her yeni bilimsel çalışmada sosyal medya başta olmak üzere yeni medyanın haber ve bilgi alma, tartışma platformu olma açısından tercih edilme oranlarının yükseldiğini ortaya koymaktadır.

Yeni medyanın sadece haber ve bilgiyi değil toplumsal ilişkileri de tartışma alanına taşıması, herkesi içerik üretebilir konuma getirmesi ve dolayısıyla dezenformasyona zemin yaratması, (Gitelman, 2006: 6) insanları çevrimiçi olarak bilgilendirirken müzakere ve istişare ortamı oluşturması, insanların medya içeriklerini nasıl değerlendirmeleri gerektiği konusunda yeterli bilgi sahibi olmamaları (Lin vd., 2013: 160-168; Dijk, 2016: 11) kanaat önderlerinin yeni medyanın geliştiği dönemde de varlıklarını sürdürebilmeleri açısından önemlidir.

İletişimin İki Aşamalı Akış Modeli, kişilerin medya mesajlarını kendi grup bağlılıkları ve kimlikleri ışığında yorumlayan kanaat önderleri tarafından aldıklarını öne sürmekteydi. Bununla birlikte yukarıda belirtilen değişikliklerden dolayı bu teorinin bir Rönesans yaşaması için büyük bir potansiyelin açığa çıktığı söylenilebilir. Kişiler medya kaynaklarını seçmede, bugünün medya ortamının aşırı seçenekleriyle karşı karşıya kaldıklarında, çevrimiçi sosyal ağları aracılığıyla onlara ulaşan öneriler kişilerin kararlarında etkili olabilir. Günümüzdeki medya kuruluşları kullanıcılar için geniş kapsamlı haber seçenekleri sunduğu göz önünde bulundurulduğunda kullanıcıların haber seçimlerinde neye dikkat etmeleri gerektiğine kendi sosyal ağları aracılığıyla (Kılıç, 2014) karar verdikleri gözlemlenmiştir. (Mutz, Young, 2011:1038) Bu bulgu, parçalanmış bir medya ortamında kanaat önderlerinin kişilerin haberlere maruz kalmasını kolaylaştırarak giderek daha önemli roller oynayabileceğinin kanıtı olabilir.

Granovetter, “*The Strength of Weak Ties*” adlı makalesinde, bilgi ve fikirlerin “güçlü bağlar” yerine “zayıf bağlar” tarafından dolaştırıldığında daha çok kişiye ve daha uzun mesafelere gidebileceğini belirtmekteydi. (Granovetter, 1973: 1363) Granovetter’in teorisi sadece gerçek topluluk organizasyonlarını göz önüne alsa da, Grabowicz ve arkadaşları tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada, “zayıf bağların gücü” argümanının çevrimiçi sosyal ağlar için de geçerli olduğunu ortaya koymuştur. (Grabowicz, 2012:5) Roch, sosyal ağlarda yer alan kanaat önderliğinin sadece bir dizi özelliğe bağlı olmadığına, bunun yerine içinde bulunduğu sosyal çevrenin niteliğine de bağlı olduğuna dikkat çekmektedir. Kanaat önderlerinin sosyal temasları kanaat önderlerine potansiyel olarak değerli bilgilere benzersiz erişim sağlamaktadır (Roch, 2005: 126).

Bu veriler ışığında kanaat önderleri, sosyal ortamdaki mevcut konumlarına dayanarak daha iyi bilgilere erişebilecek olan kişiler olarak tanımlanabilmektedir. Bu sebeple bu durum vatandaşların sık sık bilgi aradıkları ve bu sayede kanaat önderlerinin değerini belirledikleri bir sosyal sermaye olarak düşünülmektedir. Kişilerin sosyal ağlarını genişletme yeteneği kişilerin bilgiye erişme ve iletme konusunu daha faydalı hale getirirse, bu muhtemelen kanaat önderlerinin sayısında ve etkinliğinde bir artışa yol açacaktır. Bunun yanında sosyal ağlar, kanaat önderlerinin zayıf bağlarını daha da geliştirmesine, böylece bilgilerini daha geniş bir kitleyle paylaşmasına izin vermektedir (Coulson, 2009). Yukarıda yapılan tüm tartışmaların yanında bazı çalışmalarda sosyal ağlarda kanaat önderleri ve iletişimin İki Aşamalı Akış Modeli’nin halen geçerli olduğuna dair çalışmalar da bulunmaktadır (Wu vd, 2011, Soffer, 2019).

Diğer taraftan medya ve etki araştırmaları, ilk olarak ABD ve Batılı araştırmacılar tarafından şekillendirildiği için temel referans noktası ABD ve Batı olan çalışmalardır. Türkiye’nin siyasal kültürü, toplumsal örgütlenme biçimi kendi tarihsel yapısı içinde değerlendirilmesi gereken özellikler taşımaktadır. Bu bağlamda kanaat önderleri anlayışının ülkelere göre farklılıklar gösterdiği dikkate alınmalıdır. Literatürde kanaat önderleri yakın ilişkilerle görülmez liderlik özellikleriyle tanımlanırken, Türkiye örneğinde kanaat önderliği kavramı daha karmaşık bir içeriğe sahiptir. Türkiye’de kanaat önderi kavramı medyadan pazarlamaya, ekonomiden din alanına kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır (Ulutaş, 2015).

Buna ek olarak yeni medya çağında bilgi alma kaynaklarının fazlalığı kanaat önderleri ile takipçileri arasındaki farklılıkları bulanıklaştırmaktadır. Yapılan bazı araştırmalarda çevrimiçi ortamlarda kanaat önderi gibi gözükken kişiler ile görüş arayışında olan bireyler ilişkili bulunmuşlardır (Sun vd, 2006: 447). Kanaat önderliği ve görüş arayanlar (takipçileri) arasındaki pozitif ilişki, kanaat önderliği ve görüş arayanların zıt kutuplar olduklarını düşüncesini zorlaştırmaktadır. Daha önce yapılan öncü çalışmalarda da kanaat önderliği ve görüş arayanlar arasında tamamlayıcı bir ilişki olabileceği öne sürülmüştür. Örneğin Katz ve Lazarsfeld, (Katz ve Lazarsfeld, 1955, 318) belirli bir alandaki kanaat önderlerinin diğer alanlardaki görüş arayanlar (takipçiler) olabileceğine dikkat çekmiştir. Ancak kanaat önderliği ve görüş arayanlar üzerine yapılan daha güncel bazı çalışmalarda farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Bazı çalışmalar kanaat önderleri ve görüş arayanlar (takipçiler) arasında negatif ilişki olduğunu belirtirken, (Ellis vd, 2014: 304, Shoham ve Ruvio, 2008:280) bazı araştırmalar ise kanaat önderleri ve görüş arayanlar arasında pozitif ilişki (Tsang ve Zhou, 2005: 1192) olduğu sonucuna varmışlardır.

Jung ve Kim, kanaat önderleri ve görüş arayanlar (takipçiler) arasında net bir ayrımın sadece kitle iletişim araçlarından tek yönlü bir iletişim akışı mevcut olduğunda yapılabileceğini söylemektedir. Onlara göre yakın zamana kadar çoğu haber, medya endüstrisindeki profesyoneller tarafından yapılarak izleyicilere dağıtılmaktaydı. Kanaat önderleri kitle iletişim araçlarından gelen haberleri yakından takip eden ve haber ve görüşlerini topluluklarındaki görüş arayanlara

(takipçiler) yayanlardı (Jung ve Kim, 2016: 442). Kanaat önderliği ile ilgili yapılan öncü çalışmalar daha sınırlı kitle iletişim araçlarının mevcut olduğu küçük topluluklarda gerçekleştirilmiştir. Bir kişinin aynı anda birden fazla sosyal ağa bağlanabileceği mevcut sosyal medya ortamları kanaat önderleri için sanal tanıdıklarla zayıf bağlar kullanarak daha geniş bir kitleye mesajları göndermek için yararlı bir yer haline gelmiş olabilir. Bu sebeple sosyal medya aracılığıyla kurulan ilişkiler, bilgi alma alışkanlıkları, tutum ve davranış değişikliğinin yeniden düşünülmesini gerekli kılmaktadır.

Kanaat önderliği ile ilgili son dönem çalışmaları farklı bulguları ortaya koyarken ve Türkiye’de yapılan kimi çalışmalarda sosyal medyada kanaat önderliğinin yeni şekliyle devam ettiğine ilişkin bulgular elde edilmiştir (Güz, Yegen, 2019: 142). Bununla birlikte yeni medya ve özellikle sosyal ağların yaygın kullanıldığı günümüzde kanaat önderliğinin konumunun belirlenmesine yönelik daha ayrıntılı ve yeni araştırmalara ihtiyaç olduğu açıktır. Alan araştırmasına dayalı olarak yapılacak bilimsel tespitler bu alandaki bilimsel çalışmalara katkı sağlarken Türkiye’de konu ile ilgili önemli bir boşluğu dolduracağı açıktır. Türkiye’de 24 Haziran 2018’de yapılan Cumhurbaşkanlığı Seçim dönemi için planlanan bir alan araştırmasından elde edilen verilerle bu boşluk doldurulmaya çalışılmıştır.

24 Haziran Cumhurbaşkanlığı Seçim Dönemi Kanaat Önderliği Alan Araştırması

Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi

“Günümüzde internet tabanlı iletişim ağlarının çok gelişmiş olması kanaat önderleri kavramını nasıl etkilemektedir?” Sorusu bu araştırmanın problem cümlesini oluşturmaktadır.

İnternetle birlikte gelişen bilgi teknolojileri kişilerin iletişim kurma ve haber alma alışkanlıklarında değişikliğe yol açmıştır. İnternetin siyasi bilgi arama, farklı görüş ve içeriklere ulaşma imkânı açısından sağladığı kolaylıkların yeni medya ortamında kanaat önderliği kavramını nasıl etkilediğini düşündürmektedir. Bu çalışma; kanaat önderleri kavramını değişen yeni medya araçları ile yeniden test etmeyi amaçlamaktadır. İnternetin siyasi bilgi arama, etkileşim, farklı görüş ve içeriklere ulaşma imkânı açısından sağladığı kolaylıklar, yeni medya ortamında kanaat önderliği kavramını nasıl etkilediği, kanaat önderlerinin halen var olup olmadığı, kavramın yeni medya ortamından nasıl etkilendiği bu çalışma ile cevabı bulunacak sorular olmaktadır.

Diğer taraftan bu çalışma, medya imkânlarının sınırlı olduğu bir dönemde ortaya atılan kanaat önderleri kavramının günümüzde halen var olup olmadıkları, varlarsa ne gibi değişimlere uğradıklarının belirlenmesi literatüre sağlayacağı katkı açısından önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye halkının siyasi beklentileri, kültürü, seçmen davranışları kendine has motifler taşımaktadır (Kalaycıoğlu, 1999: 71). Yeni medya çağında kanaat önderlerinin ve takipçilerin belirlenmesi ve sonrasında yapılacak olan çalışmalarda ülkemize özgü geliştirilebilecek bir kanaat önderi ölçeğinin oluşturulmasına zemin hazırlamış sebebiyle önemlidir.

Verilerin Toplanması ve Örneklem Seçimi

Gelişen yeni iletişim ağlarıyla birlikte siyasi bilgi arama, siyasi karar oluşum süreçlerinde kanaat önderlerinin etkisini ölçmek amacıyla 24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri sırasında İstanbul ilinde bir alan araştırması gerçekleştirilmiştir. İstanbul Ticaret Odası’nın, İstanbul’da Yaşam Kalitesi Standardı Araştırması verilerine göre, İstanbul ilinin ilçeleri sosyo-ekonomik düzeylerine göre 5 bölgeye ayrılmıştır (Şeker, 2010: 56-58). Araştırma verileri tabakalı örnekleme yöntemiyle İstanbul ilinin bu 5 bölgesinde yer alan ilçelerden seçilen 2’şer ilçeden

toplanmıştır. Araştırma örnekleme, 1. bölge yer alan Kadıköy ve Bakırköy'den, 2. bölgede, Üsküdar ve Beyoğlu'ndan, 3. bölgede Maltepe ve Küçükçekmeçe'den, 4. bölgede Bağcılar ve Başakşehir'den, 5. Bölgede Esenler ve Gaziosmanpaşa'dan seçilmiş, araştırma ile oy verme tercihleri üzerinde kanaat önderlerinin etkisi ölçüldüğü için 18 yaş üstü bireylere uygulanmıştır. Veri derleme yöntemi/aracı olarak araştırmada yüz yüze anket tekniği uygulanmış ve ön inceleme sonucu 1370 kişiye ulaşılmıştır.

Ankete katılan 1370 kişinin % 49,5'ini kadınlar, % 50,5'ini ise erkekler oluşturmaktadır. 18-25 yaş aralığında olan bireyler ankete katılanların çoğunluğunu oluştururken, 51 yaş ve üstü bireyler ankete en az katılan yaş grubunu oluşturmaktadır. Ankete katılan bireylerin eğitim durumuna bakıldığında, ankete katılanların % 2'sini lisansüstü, % 33'ünü üniversite, % 38'ini lise, % 14'ünü ortaokul, % 6'sını ilkokul mezunları oluşturmaktadır. Örneklem ailesinin aylık gelir durumuna göre değerlendirildiğinde, geliri 0-1603 arasında olanlar katılımcıların % 16'sını, 1604-2200 arasında olanlar katılımcıların %30'unu, 2201-3500 arasında olanlar katılımcıların % 24'ünü, 3501-5000 arasında olanlar katılımcıların % 14'ünü ve 5001 ve üstü olanlar katılımcıların % 7'sini oluşturduğu görülmektedir.

Araştırma Sorularının Hazırlanması ve Kullanılan Testler

Ankette çevrimiçi ve çevrimdışı ortamlarda kanaat önderi ve görüş arayanları belirleyebilmek için 20 soruluk bir soru havuzu oluşturulmuştur. Kanaat önderleri, kendi kendini tanımlama yöntemi kullanılarak belirlenmeye çalışılmıştır. Kendi kendini tanımlama yöntemi katılımcıların kendilerini etkili olarak algıladıkları dereceyi belirlemek için, katılımcılara sorulan sorulardan oluşmaktadır (Solomon, 2013: 443). Kendi kendini tanımlama yöntemi ile kanaat önderlerini belirlemek amacıyla Katz ve Lazafeld'in ölçeğine benzer şekilde kanaat önderleri başkalarının kendilerini tavsiye isteyip istemedikleri, politik görüşleri etrafında başkalarını ikna etmeye çalışıp çalışmadıkları, politik konuşmayı başlatıp başlatmadıkları, siyasi konularda kendilerini bilgili görüp görmedikleri sorulmuştur. Yapılan literatür taramasında, sosyal medyada konuşma başlatan, içerik paylaşan, belli bir takipçi sayısı olan kişilerin kanaat önderi gibi gözüktükleri belirlenmiştir (Park ve Kaye, 2017: 179, Macafee, 2013:2774). Buradan hareketle, çevrimiçi kanaat önderlerini belirlemek için sosyal medyada politik konuşmalara katılan, düşüncesini ve deneyimlerini sosyal medyada paylaşan kişiler çevrimiçi kanaat önderleri olarak belirlenmeye çalışılmıştır. Çevrimiçi kanaat önderlerini belirlemek için sorular oluşturulurken daha önce alan araştırması temelli bilimsel çalışmalarda kullanılan (Winter ve Neubaum, 2016:6-7; Sun vd, 2006: 1124-1125; Weeks vd, 2017: 225-226; Kushin ve Yamamoto, 2010: 619) sorulardan yararlanılmıştır.

Çevrimiçi ve çevrimdışı görüş arayanlar ise, çevrimiçi ve çevrimdışı ortamlarda bilgi arayan, siyasi bir konuda kanaat önderlerinden bilgi isteyen kişiler olarak belirlenmeye çalışılmıştır. Literatürde görüş arayanlar; siyasi konulara ilgi duymayan, medya araçlarını daha az kullanan ve siyasi bir karar alacağı zaman başka birine danışma ihtiyacı olan kişiler olarak tanımlanmaktadır. Bu sebeple anket formunda yer alan sorular oluşturulurken siyasi oy tercihiyle ilgili başka birine danışma ihtiyacı duyanlar, görüş arayanların belirlenmesi amaçlanmıştır. Çevrimiçi ve çevrimdışı görüş arayanların belirlenmesine yönelik sorular oluşturulurken de daha önce alan araştırması temelli bilimsel araştırmalarda kullanılan (Weeks vd, 2017:225-226; Kushin ve Yamamoto, 2010: 619; Jung ve Kim, 2016: 4459) sorulardan yararlanılmıştır.

Ankette çevrimiçi ve çevrimdışı ortamlarda kanaat önderi ve görüş arayanlara ilişkin oluşturulan soru havuzuna yapılan açımlayıcı faktör analizinde 4 faktörlü bir yapıya ulaşılmıştır. Yapılan Barlett testi sonucunda ($p=0,000<0.05$) faktör analizinde alınan değişkenler arasında

ilişkinin olduğu, yapılan test sonucunda ($KMO=0.917>0,60$) örnek büyüklüğünün faktör analizi uygulaması için yeterli olduğu tespit edilmiştir. Faktör analizi uygulamasında Varimax yöntemi seçilerek faktörler arası ilişki yapısının ayrı kalması sağlanmıştır. Faktör analizi sonucunun değişkenleri toplam açıklanan varyansı % 54,287 olan 4 faktör altında toplanmıştır.

Kanaat önderliğine ilişkin oluşturulan ifade havuzunun ortalamaları dikkate alındığında beş soru kanaat önderliği ile ilişkili bulunmuştur. Sorulara yapılan güven analizi Cronbach's Alpha ($\alpha=0,762$) tespit edilmiştir.

Çevrimiçi kanaat önderleri belirlemek için oluşturulan ifade havuzuna yapılan açımlayıcı faktör analizinde, diğerinden farklı beş soru çevrimiçi kanaat önderliği ile ilişkili bulunmuştur. Boyuta uygulanan güvenilirlik analizinde Cronbach's Alpha ($\alpha=0,840$) olarak belirlenmiştir.

Görüş arayanları belirlemek için yapılan açımlayıcı faktör analizinde diğerlerinden farklı beş soru boyutla ilişkili bulunmuştur. Görüş arayanlar boyutu, güvenilirlik analizi sonucu Cronbach's Alpha ($\alpha=0,689$) bulunmuştur.

Çevrimiçi görüş arayanları belirlemek için yapılan açımlayıcı faktör analizi ile diğerlerinden farklı beş soru ilişkili bulunmuştur. Boyutun güven analizi Cronbach's Alpha ($\alpha=0,797$) bulunmuştur.

Geçerlilik ve güvenilirlik analizinde 0,60 ile 0,80 arasındaki değerler oldukça güvenilir güvenilirlik düzeyi olarak kabul edilmektedir (Kalaycı, 2014:405). Buna göre ankette yer alan kanaat önderliği, çevrimiçi kanaat önderliği, görüş arayanlar, çevrimiçi görüş arayanlar boyutlarının güvenilirliğinin Cronbach's Alpha katsayısının güvenilirlik düzeyi yeterli görülmüştür.

Araştırmanın Hipotezleri:

H1-Kanaat önderleri kavramı yeni medya ile ortadan kaybolmamıştır.

H2-Yeni medya ile birlikte yeni bir kanaat önderleri kavramı oluşmuştur.

H3-Yeni medya ortamlarında siyasi bilgi arayan önemli sayıda kişi bulunmaktadır.

H4-Kanaat önderleri, çevrimiçi kanaat önderleri, görüş arayanlar ve çevrimiçi görüş arayanlar arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Bulgular

Faktör ve Güvenirlilik Analizleri

Faktör analizinde her bir maddenin faktör yükü de yeterli durumdadır. Faktör ortalama puanları üzerinden verilerin normal dağılıma uygun olduğu da sınanmıştır. Bunun yanında her faktörün toplam açıklanan varyans içerisinde ayrı ayrı yüzdelerine bakıldığında faktörlerin varyans yüzdelerinin % 10'nun üzerinde olduğu, toplam varyansın da % 54 olduğu görülmektedir

Faktörler	İfadeler	Faktör Yükleri	Açıklanan Varyans	Cronbach Alpha Değeri
Kanaat Önderleri	İnsanları siyasi fikirlerim doğrultusunda ikna etmeye çalışırım.	,584	14,38	0,762
	Siyasi konularda çevrem her zaman benden tavsiye ister.	,611		
	Siyasi konularda bilgime güvenirim.	,691		
	İş arkadaşlarımla sık sık siyaset konuşurum.	,725		
	Ailemle sık sık siyaset konuşurum.	,691		
Çevrimiçi Kanaat	Sosyal medya da siyasi konularda benim düşüncelerimi takip eden bir grup arkadaşım var.	,524	14,29	0,84
	Sosyal medya da siyasi paylaşımda bulunan kişilerle tartışmalara katılır yorumlarda bulunurum.	,523		
	Siyasetle ilgili düşüncelerimi sosyal medyada paylaşıyorum.	,757		
	Siyasetle ilgili kişisel deneyimlerimi sosyal medyada paylaşıyorum.	,774		
	Politik haber ve köşe yazılarına kendi yorumumu ekleyerek sosyal medyada paylaşıyorum.	,779		
Görüş Arayanlar	Siyasetle ilgili konular bana her zaman karmaşık gelmiştir.	,657	10,10	0,689
	Siyasetle ilgili bir karar alacağım zaman başka birine danışma ihtiyacı duyarım.	,766		
	Sosyal medyada siyasileri savunan hesapları takip ederim.	,504		
	Sosyal medya da kafama takılan soruları siyasi bilgisine güvendiğim kişilere danışırım.	,589		
	Başkanlık seçimi süresince kafama takılan konularda kanaat önderlerinin tavsiyelerini dinlerim.	,476		
Çevrimiçi Görüş Arayanlar	Siyasi bir haberi okuduktan sonra sosyal medyada siyasi düşüncesine güvendiğim kişilerin paylaşımlarına bakarım.	,574	15,50	0,797
	Seçimlerle ilgili, sosyal medya da, blog ve forumlardaki yazıları okurum.	,698		
	Sosyal medya da seçimlerle ilgili farklı bakış açılarını takip ederim.	,692		
	Çevredekilerle siyasi bir sohbet ettikten sonra daha detaylı bilgi almak için sosyal medyaya/haber sitelerine bakarım.	,763		
	Diğer kaynaklardan aldığım bilgilerle ilgili daha detaylı bilgi edinmek için twitter, facebook ve bloglara bakarım.	,635		

Tablo-1: Faktör ve güvenilirlik analizi

Notlar: Varimax Döndürmesiyle Temel Bileşenler Faktör Analizi (Principal components factor analysis with varimax rotation). Toplam Açıklanan Varyans:54,28. KMO:,.917. *Cronbach Alpha Katsayısı

Tablo-1’de kanaat önderliği faktör yapısı ve faktör yükleri verilmektedir. Faktörler orijinal ölçekte olduğu gibi adlandırılmıştır. Kanaat önderleri faktör yapısı, 4 faktörlü toplam varyansın, % 14,38’ini açıklamaktadır. 5 sorudan oluşan kanaat önderliği boyutunun güvenilirlik katsayısının (Cronbach’s Alpha) değeri 0,762’dir. Bu değer ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir (Kalaycı, 2014: 405). Kendi kendini belirleme yöntemiyle ölçülen kanaat önderliği boyutuyla, kanaat önderliği kavramının günümüzde hala geçerli olduğu görülmektedir. Kanaat önderleri kavramının yeni medya ile ortadan kaybolmadığı (H1) hipotezi doğrulanmıştır.

Yukarıdaki tabloda çevrimiçi kanaat önderliği faktör yapısı ve faktör yükleri verilmektedir. Yapılan literatür taramasında, sosyal medyada konuşma başlatan, içerik paylaşan, belli bir takipçi sayısı olan kişilerin kanaat önderi gibi gözüktükleri belirlenmiştir. Araştırmada yeni medyada kanaat önderi gibi gözüken kişiler çevrimiçi kanaat önderleri olarak tanımlanmıştır. Çevrimiçi kanaat önderleri faktör yapısı 4 faktörlü toplam varyansın, % 14,29'unu açıklamaktadır. 5 sorudan oluşan çevrimiçi kanaat önderliği boyutunun güvenilirlik katsayısının (Cronbach's Alpha) değeri 0,840'dır. Bu değer ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir. Bu değer yeni medya ortamında, sosyal medya da yer alan yeni bir kanaat önderi kavramının şekillendiğine işaret etmektedir. Yeni medya ile birlikte yeni bir kanaat önderleri kavramı olduğu (H2) hipotezi doğrulanmıştır.

Yapılan literatür taramasında, siyasi konularda görüş arayan, siyasi kararını vermeden önce başka birine danışma ihtiyacı duyan kişiler görüş arayanlar (kanaat önderlerinin takipçileri) olarak adlandırılmaktadır. Yine Tablo-1'de çevrimiçi kanaat önderliği faktör yapısı ve faktör yükleri verilmektedir. Faktörler literatürde çalışmalara göre adlandırılmıştır. Görüş arayanlar faktör yapısı 4 faktörlü toplam varyansın, % 10,10'unu açıklamaktadır. 5 sorudan oluşan görüş arayanlar boyutunun güvenilirlik katsayısının (Cronbach's Alpha) değeri 0,689'dur.

Yukarıdaki tabloda çevrimiçi görüş arayanların faktör yapısı ve faktör yükleri verilmektedir. Çalışmada yeni medyada görüş arayan kişiler çevrimiçi görüş arayanlar olarak isimlendirilmiştir. Çevrimiçi görüş arayanlar faktör yapısı, 4 faktörlü toplam varyansın % 15,50 açıklamaktadır. Boyutun güven analizi Cronbach's Alpha ($\alpha=0,797$) bulunmuştur. Bu durum yeni medya ortamlarında, günümüzde kişilerin sosyal medyayı sadece eğlence amaçlı kullanmadıklarını, siyasi bilgi arama amaçlı da sosyal medyadan faydalandıklarını gösterdiği söylenebilir. Yeni medya ortamları ile birlikte, yeni medya ortamlarında siyasi bilgi arayan önemli sayıda kişinin bulunduğu (H3) hipotezi doğrulanmıştır.

Faktörlerin Korelasyon Analizi

Tablo-2'de gösterilen Pearson Korelasyon Analizi sonuçlarına göre, kanaat önderleri değişkeni ile diğer tüm değişkenler arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Kanaat önderliği ile çevrimiçi kanaat önderleri değişkeni arasında % 99 güven aralığında ($r=,606$) ve olumlu bir ilişki bulunurken, çevrimiçi görüş arayanlar ile kanaat önderleri arasında, çevrimiçi kanaat önderlerine kıyasla daha düşük seviyede ($r=,480$) bir ilişki tespit edilmiştir. Kanaat önderliği ve görüş arayanlar değişkeni arasındaki ilişkiye bakıldığında ise diğer iki değişkene kıyasla en düşük ilişki ($r=,334$) görüş arayanlar değişkeni ile olduğu görülmektedir. Kanaat önderleri değişkeni ile çevrimiçi kanaat önderleri değişkeninin yüksek derecede ilişkili olmaları, kanaat önderleri değişkeninin sadece yüz yüze iletişimde değil, çevrimiçi ortamlarda da aktif olduğunu, kanaat önderi olan kişilerin aynı zamanda çevrimiçi kanaat önderi olabileceklerini düşündürmektedir. Araştırma sonucunda ulaşılan ilişki derecesi de bunu destekler niteliktedir. Kanaat önderleri, çevrimiçi kanaat önderleri, görüş arayanlar ve çevrimiçi görüş arayanlar arasında anlamlı bir ilişki bulunduğu (H4) hipotezi doğrulanmıştır.

Değişkenler	1	2	3	4
Kanaat Önderleri	1	0,606**	0,334**	0,480**
Çevrimiçi Kanaat Önderleri	0,606**	1	0,414**	0,607**
Görüş Arayanlar	0,334**	0,414**	1	0,428**
Çevrimiçi Görüş Arayanlar	0,480**	0,607**	0,428**	1

****p/<0,01 anlamlılık derecesinde**
Tablo-2: Korelasyon analizi

Çevrimiçi kanaat önderleri ile diğer tüm değişkenler arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir. Çevrimiçi kanaat önderliği ile en yüksek derecede ilişkili olarak bulunan çevrimiçi görüş arayanlar değişkeni iken ($r=,607$) bunu görüş arayanlar değişkeni ($r=,414$) takip etmektedir. Çevrimiçi kanaat önderleri ile çevrimiçi görüş arayanlar değişkeninin, diğer değişkenlere kıyasla yüksek derecede ilişkili olması, çevrimiçi kanaat önderlerinin aynı zamanda çevrimiçi görüş arayanlar olabileceklerini düşündürmektedir.

Görüş arayanlar değişkeninin diğer tüm değişkenler arasında anlamlı ve pozitif bir ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Görüş arayanlar değişkeni diğer değişkenlere kıyasla en fazla çevrimiçi görüş arayanlarla ilişkili bulunurken ($r=,428$), bunu çevrimiçi kanaat önderleri ($r=,414$) ve kanaat önderleri ($r=,334$) takip etmektedir. Görüş arayanlar değişkeninin en fazla çevrimiçi görüş arayanlar değişkeniyle ilişkili olması, görüş arayan kişilerin aynı zamanda çevrimiçi de görüş aradıklarını düşündürmektedir.

Sonuç

Kanaat önderleri ve kişiler arası etki ile ilgili sorular yeni olmasa da yeni medyanın gelişmesi bizi, haber ve politik bilgiyle ilgili bazı temel teorilerinin ve süreçlerin çevrimiçi platformlarında doğru olup olmadığını yeniden gözden geçirmeye zorlamaktadır.

Yeni medya ile gelişen iletişim ortamlarının literatür de yer alan kanaat önderlerini nasıl etkilediği, kavramın halen geçerli olup olmadığını ne gibi değişimlere uğradığını belirlemek için 24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesinde yapılan alan araştırması seçmenlerin siyasi oy tercihlerini belirleme sürecinde kanaat önderlerinin etkisinin olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Kendi kendini tanımlama yöntemiyle ölçülmeye çalışılan kanaat önderlerinin ülkemiz için hala geçerli olduğu bu çalışma ile ispatlanmaktadır. Gelişen iletişim teknolojileri ve yeni medya araçlarına rağmen halen kişilerarası iletişimin ve kanaat önderlerinin siyasi bilgi kaynağı olarak önemini korumaya devam ettiği, siyasi bir karar vermeden önce kişilerarası ilişkilerin bir tavsiye kaynağı olarak kullanmaya devam ettiği gözlenmektedir. Kanaat önderleri gelişen medya araçlarına rağmen halen önemli bir tavsiye ve bilgi kaynağı olarak karşımıza çıksa da, araştırma verilerine bakılarak gelişen medya araçları ile değişimler geçirdiği söylenebilir.

Yapılan korelasyon analizinde kanaat önderleri ve çevrimiçi kanaat önderleri ile % 60 oranında birbiriyle ilişki bulunması kanaat önderlerinin aynı zamanda çevrimiçi kanaat önderleri olabileceğini düşündürmektedir. Kanaat önderleri kavramı günümüzde hala devam etse de gelişen medya araçları ile kavram bugün yeni medya ile yenilenmiş durumdadır. Yapılan araştırma ile sosyal medyada kanaat önderi gibi davranan kişilere ulaşılmış ve bu kişilerin kanaat önderleri boyutuyla da (% 60 oranı gibi büyük bir oranda) ön plana çıktıkları belirlenmiştir. İnternet ve sosyal medyanın gelişimiyle birlikte kanaat önderlerinin bu mecralara taşındıkları, kanaat önderlerinin de kişilerarası iletişimin sürdüğü bu mecralarda yer aldıklarının göstergesi olduğu söylenilebilir.

Yeni medyadan etkilenen ve çevrimiçi kanaat önderleri ile aynı kişiler olduğu düşünülen geleneksel anlamda kanaat önderlerinin varlıklarını sürdürdükleri, bunlardan başka sosyal medyada haber ve politik bilgileri oldukça aktif olan kanaat önderleri ve görüş arayan kişilerin bulunduğu araştırma sonucunda ortaya çıkmaktadır. Yeni medya ile birlikte kanaat önderlerinin kaybolmadığı, yeni medyanın kanaat önderlerine yeni bir mecra açtığı araştırma ile ortaya çıkmaktadır. Bulgular Türkiye ve uluslararası literatüre katkı açısından önemlidir.

Kaynaklar

Anderson, M., A. Caumont, (2014). *How Social Media is Reshaping News*, September 24, 2014, Pew Research Center, Web: <http://www.pewresearch.org/facttank/2014/09/24/how-social-media-is-reshaping-news/>, 10.02.2017.

Bennett, L., Manheim, J. B. (2006). "The One-Step Flow of Communication". *ANNALS, AAPSS*.

Bennett, W. L. (1998). "The Uncivic Culture: Communication, Identity, and The Rise of Lifestyle Politics". *PS: Political Science & Politics*, 31.

Berelson, B., Lazarsfeld, P. F. ve McPhee, W.N. (1954). *Voting: A Study Of Opinion Formation in A Presidential Campaign*, Chicago: University of Chicago Press Voting.

Castells, M. (2009). *The Rise of Network Society*, 2nd Ed., UK: Willey-Blackwell Publishers.

Coulson, J. (2009). The Strength Of Weak Ties in Online Social Network, (Unpublished Master Thesis). The Faculty of the Graduate School at the University of Missouri-Columbia, USA.

Dickey, R. M. (2017). *Facebook is looking at ways to mitigate the impact of fake news*, 20.01.2017, Web: <https://techcrunch.com/2017/01/20/facebook-is-looking-at-ways-to-mitigate-the-impact-of-fakenews/>, 20.01.2017.

Dijk, J. V. (2016). *Ağ Toplumunu*, (3. baskı). (Çev. Ö. Sakin), İstanbul: Kafka-Epsilon Yayıncılık.

Ellis, D. V., Pit, L. and Caruana, A. (2014). "Does Objective and Subjective Knowledge vary between Opinion Leaders and Opinion Seekers? Implications for wine Marketing". *Journal of Wine Research*, 26(4).

Gitelman, L. (2006). *Always Already New Media, History, and the Data of Culture*, The MIT Press.

Gitlin, T. (1978). "Media Sociology: The Dominant Paradigm". *Theory and Society*, 6 (2).

Grabowicz, P.A., Ramasco, J.J, Moro E, Pujol J.M., Eguiluz, V.M. (2012). "Social Features of Online Networks: The Strength of Intermediary Ties in Online Social Media". *PLoS ONE*, 7(1).

Granovetter, M. S. (1973) "The Strength of Weak Ties". *American Journal of Sociology*, 78(6).

Güdekli, A. (2016). "Gündem Belirleme Kuramı Bağlamında Yazılı Basın ile Twitter Gündeminin Karşılaştırmalı Analizi" *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 35.

Güz, N., Yegen, C., (2019) "Sosyal Medyada Kanaat Önderliği ve Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencileri: Futbol Özelinde Bir Değerlendirme", 3. *Ulaslararası Akdeniz Sempozyumu*, 31 Ekim – 2 Kasım, Mersin.

Güz, N. (2018). "News Transformation from Traditional Media and New Media", *Media with its News, Approaches and Fractions in the new Media Age*, Eds. N. Güz, C. Yegen, Berlin: Peter Lang.

Güz, N., Yegen, C., Yanık, H. (2017) "Haber ve Bilgi Alma Aracı Olarak Yeni Medya: Muş İle Örneği", *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 3(4).

Güz, N. (2005). *Haberde Yönlendirme ve Kamuoyu Araştırmaları*, Ankara: Nobel Yayınevi.

Huckfeldt. R., Johnson, P. E. and Sprague, J. (2004). *Political Disagreement*. NewYork: Cambridge University Press.

Jung, Y. J. and Kim, C. Y. (2016). "Are You an Opinion Giver, Seeker, or Both? Re-Examining Political Opinion Leadership in the New Communication Enviroment". *International Journal of Communication*, 10.

Kalaycı, Ş.(2014). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. 6. Bsk., Ankara: Asil Yayın.

Kalaycıoğlu, E. (1999). "The Shaping of Party Prefereces in Turkey: Coping With the Post-Cold War Era". *New Perspectives on Turkey*, 20.

Katz, E. ve Lazarfeld, P. (1955). *Personal Influence: The Part Played by People in the Flow of Mass Communications*, 2nd Ed., USA: Transaction Publisherss, 4-5.

Katz, E., (1957). "The Two-Step Flow Of Communication: An Up-To-Date Report On An Hypothesis". *The Public Opinion Quarterly*, 21(1).

Kılıç, Ç. (2015). Gündem Belirleme Kuramı Çerçevesinde Siyasal Karar Verme Sürecine Sosyal Medya Etkisinin İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Krous, S. ve Davis, D. (1976). *The Effects Of Mass Communication On Political Behavior*. University Park, Pa Pennsylvania State Universtiy Press.

Kurtuluş, S. B., (2018). Siyasal İletişimde Yeni Medyanın Kullanımı Ve Etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmraa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kushin, M. J. and Yamamoto, M. (2010). "Did Social Media Really Matter? College Studunts' Use of Online Media and Political Decision Making in the 2008 Election". *Mass Communication and Society*, 13.

Lazarsfeld,P., Berelson B. ve Gaudet, H.(1944). *The People's Choice: How The Voter Makes Up His Mind in a Presidential Election*. New York: Duell, Sloan, and Pearce.

Lin, B. T; Y. J. Li; F. Deng & L. Lee, (2013). "Understanding New Media Literacy: An Explorative Theoretical Framework", *Educational Technology & Society*, 16 (4).

Macafee, T. (2013) "Some Of These Things Are Not Like The Others: Examining Motivations And Political Predispositions Among Political Facebook Activity". *Computer in Human Behavior*, 29(6).

Manovich L. (2001). *The Language of New Media*, MIT Press.

Merton, R. K. (1969). *Social Theory and Social Structure*. 2nd Ed., America: The Free Press.

Mitchell, A. & J. Holcomb, (2016). *State of the News Media 2016*, June 15, 2016, Pew Research Center, Web: <http://www.journalism.org/2016/06/15/stateofthenewsmedia2016/>, 11.02.2017.

Mitchell, A.; J. Gottfried; M. Barthel & E. Shearer, (2016). *How Americans Get Their News*, July 7.

Pew Research Center, Web: <http://www.journalism.org/2016/07/07/pathwaystonews/>, 10.02.2017.

Mutz, D. C. and Young, L. (2011). "Communication And Public Opinion Plus Ça Change". *Public Opinion Quarterly*, 75(5).

Park, C. S. ve Kaye, B. K. (2017). "The Tweet goes on: Interconnection of Twitter Opinion Leadership, Network Size and Civic Engagement". *Computer in Human Behavior*, 69.

Perse, E.M., (2001). *Media Effects And Society*. Newjersey: Lawrence Erlbaum Associates.

Rheingold, H. (1994). *The virtual community: Finding Connection in a Computerized World*. London: Minerva.

Robinson, P. J. (1976), "Interpersonal Influence in Election Campaigns: Two Step-Flow Hypotheses", *The Public Opinion Quarterly*, 40(3).

Roch, C. (2005). "The dual roots of opinion leadership". *The Journal of Politics*, 67 (1).

Rogers, E. M. (2003). *Diffusion of Innovations*. 5th Ed., New York: Free Press.

Schecher, S.(2008). *The New Sophistication of Opinion Leadership: Advancing Models of Influence in British Columbia's Energy Sector*. Unpublished Master's Thesis, Royal Roads University, Canada.

Shoham, A. and Ruvio, A. (2008). "Opinion Leaders and Followers: A Replication and Extension". *Psychology Marketing*, 25(3).

Soffer, O. (2019). "Algorithmic Personalization and the Two-Step flow of Communication". *Communication Theory*, <https://doi.org/10.1093/ct/qtz008>.

Solomon, M. R. (2013). *Consumer Behavior: Buying, Having, And Being*. NJ: Prentice Hall.

Sun. T., Youn, S., Wu, G. ve Kuntaraporn, M. (2006). "Online Word-of-Mount (or Mouse):An Exploration of Its Antecedents and Consequences". *Journal of Computer-Mediated Communication*. 11.

Şeker, M. (2010). *İstanbul'da Yaşam Kalitesi Araştırması*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

Taylor, M., Perry, C. D. (2005). "Diffusion of Traditional and New Media Tactics in Crisis Communication", *Public Relations Review* 31.

The Telegraph. (2017). *Facebook takes aim at 'fake news' with new 'trending' formula*, by Associated Press, 26.01.2017 Web: <http://www.telegraph.co.uk/technology/2017/01/26/facebook-takes-aim-fake-news-new-trending-formula/>, 26.01.2017.

Tosun, G. (2013) Sosyal Medyanın Yazılı Basında Gündem Oluşturmadaki Rolü (Örnek Çalışma Twitter), İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Tsang, A. S. L. and Zhou, N. (2005). "Newsgroup Participants as Opinion Leaders and Seekers in Online and Offline communication Environments". *Journal of Business Research*, 58(9).

Ulutaş, E. (2015). Toplumsal Bir Tip: Kanaat Önderi. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Wang, Y. (2017). "Review for Identifying Online Opinion Leaders". *World Academy of Science, Engineering and Technology International Journal of Economics and Management Engineering*, 11(10).

Weeks ve vd, (2017), "Online Influence? Social Media Use, Opinion Leadership, and Political Persuasion". *International Journal of Public Opinion Research*, 29(2).

Weimann, G. (1994). *The Influentials: People Who Influence People*. Newyork: State University of New York Press.

Winter, S. and Neubaum, G. (2016). "Examining Characteristics of Opinion Leaders in Social Media: A Motivational Approach". *Social Media+Society*, 1(12).

Wu, S., Hofman, J. M., Mason. W. A., and Watts, D. J. (2011). "Who say Wthat to Whom on Twitter", *Paper Presented at the 20th International Conference on World Wide Web*, Hyderabad, India

Zuniga, H. G, Copeland, L. and Bimber, B. "Political Consumerism: Civic Engagement and the Social Media Connection". *New Media & Society*, 16(3).

Eleştirel Yaklaşım Bağlamında Teknoloji ve Hegemonya İlişkisini Tartışmak

Hüseyin Çelik, Doç. Dr., İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Fakültesi, huseyincelik@arel.edu.tr
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9375-9320>, Geliş Tarihi: 21.11.2019, Kabul Tarihi: 22.01.2020

Öz Abstract

Teknolojinin günümüzde hızla gelişmesi toplumsal hayatta değişimlere neden olmaktadır. Teknolojiyi kullanan devletler, gruplar ve şirketler onun sağladığı avantajlardan etkin bir biçimde faydalanmaktadır. Bunlardan en önemlisi hegemonyadır. Bu makalede teknolojinin toplumları yöneten sınıflar için elverişli bir aygıt olduğu ve hegemonyanın sağlanması için bu araçlardan faydalandığı iddia edilmektedir. Teknolojinin ekonomik süreçteki etkisi siyasal ekonomi yaklaşımı ile ortaya konulması amaçlanmıştır. İleri teknoloji düzeninin akılcı olması ve etrafında şekillenen mantıksal düzen, doğanın kurallarını bir kenara bırakarak ve kendi düzenini ortaya koymasından ötürü gerçekleşmektedir. Kitleleş

savaşlar ve kıyımlar eskisi kadar yoktur, onun yerine sömürgeci düzende az gelişmiş yapıları yıkarak kendi mantıksal-sömürgeci düzeninin yerine geçmektedir. Bu yer değiştirme faaliyetinde her şey yukarıdan dayatılarak şekillendirilmektedir. Karşıtlar soğurularak etkisiz hale getirilmekte ve düzene ve sisteme zararsız olarak yeniden düzen içerisinde var olmalarına izin verilmektedir. Teknoloji sayesinde devletler ve çok uluslu şirketler bu evreni medya ile inşa etmektedirler. Teknoloji hâkim sınıfların ellerinde kontrol ve hegemonya sağlamak için kullanılmaktadır. Sonuçta teknoloji sayesinde kapitalist yapının güç, sermaye ve iktidar baskısını insanlara dayattığı ortaya çıkmaktadır.

Technology and Hegemonia in the Context of Critical Approach

Today, the rapid development of technology leads to changes in social life. States, groups and companies that use technology effectively benefit from its advantages. The most important of these is hegemony. In this article, it is claimed that technology is a suitable device for the classes that govern societies and that these tools are used to ensure hegemony. It is aimed to put forward the effect of technology in the economic process with the political economy approach. The rationality of the high-tech order and the logical order that is formed around it is realized by leaving aside the rules of nature and revealing its own order. Mass wars and massacres

are not as long as they used to be, but instead replace their logical-colonial order by destroying less developed structures in the colonial order. In this displacement activity, everything is shaped by imposing from above. Opposites are absorbed and neutralized and allowed to re-exist in harmless order. Thanks to technology, states and multinational companies build this universe with the media. Technology is used to provide control and hegemony in the hands of the dominant classes. As a result, thanks to technology, the capitalist structure imposes the pressure of power, capital and power on people.

Anahtar Kelimeler

Keywords

Teknolojik Değişim, Medya, Hegemonya, Hegemonik Süreç.

Technological Change, Media, Hegemony, Hegemonic Process.

Giriş

Günümüzde yeni teknolojilerin hızla artması akla yüzlerce yıldır devam eden insan ile teknoloji arasındaki ilişkilerin gelişiminin üzerinde durulması ihtiyacını doğurmuştur. Makineleşme her zaman modernleşmeyi kolaylaştıran ve bunun yanı sıra burjuvaziye elverişli ve karlı bir ortam sağlamıştır. Devletler teknolojik gelişme ile güçlü hale gelmişler, hatta teknolojiyi elinde bulunduran ülkeler süper güç olmuşlardır. Günümüzde teknoloji sihirli bir güç olarak devletlere, gruplara ve insanlara daha fazla hegemonya sağlanması için fırsatlar vermekte, insan yığınlarını kullanma, manipüle etme ve kontrol etme imkânı sunmaktadır. Çünkü teknoloji sayesinde seri ve kitle halinde üretim mümkün hale gelmiş ve böylece maliyetler hızlı bir şekilde azalmıştır. Bu durum hem kapitalistlerin, hem de hegemonyayı uygulamak isteyenlerin lehine oluşan bir sonuçtur.

Hegemonyanın normatif ve iyimser uğrağı, liberalizmin temel koşullarını daha kapsayıcı, daha dinamik ve daha somut hale getirerek demokratik olanakları genişletme olanaklarına dayanmaktadır (Butler, 2005: 21). Oysa hegemonya bir demokratik oluşumdan çok fazla miktarda beslenmekte ve onun olanaklarından istifade etmektedir. Örneğin Avrupa'da 1930'lu yıllarda demokrasi sayesinde iktidara gelen iktidarlar radyoyu ve basından istifade ederek hegemonik alanlarını sağlamlaştırılmışlardır.

Evrensellik, sömürgeci ve ırkçı uygar "insan" anlayışlarını yaymak, belli insan topluluklarının insanlığından dışlamak ve kendisini sahte ve kuşku dolu bir kategori üretmek için kullanılmıştır (Butler, 2005: 49). Böylece evrensellik kavramı hiçbir zaman her şeyi kapsayamaz ve tüm olası içerikleri kuşatabilseydi, yalnızca zaman kavramını kapatmakla kalmaz, bizzat evrenselliğin siyasal etkisini de mahvederdi. Evrensellik bu nedenle açık uçlu bir hegemonya mücadelesiyle bağlantılıdır (Butler, 2005: 49). Bu durum özellikle modernizm çağında kendini açık bir şekilde göstermiştir. Hegemonik mücadele modern çağda bambaşka enstrümanlar ile yapılmaya başlamıştır.

Makineleşme ile birlikte kapitalizm süreci, aynı zamanda modernizm dönemi başlamıştır. Modernizm çalışanların bedensel faaliyetlerini basit, tekdüze ve büyük ölçüde önceden belirlenmiş, itaatkâr bir şekilde takip edilmesi ve düşünmeden yapılması gereken hareketlere indirgeyen, bireysel insiyatifi ve kendiliğindenliği yasak bölge ilan etmiş Fordist fabrika modeliydi. Bunun ardından Max Weber'in alan olarak tanımladığı insanların hareketlerini sistem içerisinde kaldıkları kanun ve nizamnameler tarafından yönlendirebildiği bürokrasi geliyordu. Bir panoptikon yani devamlı gözetlenebilen hapisane şeklinde oluşan bu yapı, büyük biraderin emri altında itaatkârlığın devamı kontrol edildiği olmayanların sistem dışına katılabildiği düzendi (Bauman, 2017:55). Fakat modernleşme ile birlikte teknolojinin hızlı bir şekilde gelişmesi aynı zamanda modernist çağın sona ermesini sağlamıştır.

"Gleichsachaltung", yani tektipleştirme, modernitenin sonunu getirmiştir. Günümüzde bir dev olan devletin baş tarafı küçülmüş, hatta görünmez hale gelmiştir. Neoliberal ekonomik yapı, tüm sorunların artık insanlar tarafından çözülmesi gerektiğini, bunun için insanların elektronik altyapılardan faydalanabileceğini, devletin gerekirse görünür durumda olacağını insanlara öğretmeye başlamıştır. Günümüzün doxa'sı, yani hakim olan kanaati, özgürlük ve egemenlik arasında süregelen bir mücadele yerine, birbirini karşılıklı olarak devamlı üreten, yani birbirlerine bağımlı bir şekilde biçimlendiren bir yapıya taşınmıştır (Bauman, 2017:61). Bu yapı, teknolojiyi kendi amaçları doğrultusunda kullanan bir oluşumdur.

Teknoloji sayesinde yeniden üretilen bir yapıt, teknik aracın özelliklerini taşımaktadır. Bu özellikler insan gözünün saptayamayacağı veya oluşturamayacağı görüntüler ve renkler olabilmektedir. Walter Benjamin'e göre (2001:3-4), sanat yapıtının yeniden üretilebilir olmasıyla birlikte onun özel atmosferi, aurası yani hâlesi yok edilmiştir (Aktaran: Çelik, 2018:20). Bu hâle onun üretildiği zaman anında oluşturulmuştur. Bu hâleyi günümüzde oluşturmak imkânsızdır. Çünkü üretilen yapıt, bugüne uyarlanmış ve seri halinde yeniden üretilmiş bir yapıttır.

Teknolojik gelişmeler sanat olarak üretilen her şeyin sorgulanmasına yol açmıştır. Böylece artık sanatı da ele geçiren teknoloji kendine has doğası ve mekanizmalarıyla insanlara sunulmaya başlanmıştır. Bu mekanizmalar toplumsal sınıfları önemli derecede etkileyebilen ve kontrol altında tutabilen bir yapıdır.

Bu makalede teknolojinin insanları, toplumu ve milletleri yöneten sınıflar için elverişli bir araç olduğu ve hegemonyayı sağlamak için devamlı surette teknolojinin kullanıldığı iddia edilmektedir. Makalede hegemonya kurma biçimleri açıklanmış ve ardından teknoloji kullanmanın insana etkisi üzerinde durulmuştur. Hegemonya ile teknoloji arasındaki ilişkileri açıklamak için çeşitli örnekler ele alınmış ve bu örnekler çerçevesinde araştırma iddiası olan teknolojinin hegemonik süreçteki etkisi ortaya konulmuştur.

Çalışmada Herbert Marcuse'un da dâhil olduğu Frankfurt Okulu odaklı siyasal ekonomi yaklaşımı temel alınmıştır. Toplumların geçim tarzları tarih boyunca önemli olmuştur. Örneğin İskoç aydınlanmasının aktörleri Adam Ferguson ve Adam Smith geçim tarzının doğal, tarımsal ve endüstriyel üretim tarzının baskın olup olmadığını veya üretim ilişkileri farklılıklarına (feodal, kapitalist veya her ikisinde bileşimine) göre yapısal kilit karakteristiğe sahip olduğunu belirtmişlerdir. Böylece iki ayrı tür düşünce üretilmiştir. Birincisi teknoloji ve üretimin örgütlenme biçimlerine önem verenler, diğeri ise işbölümü temelinde toplumsal ilişkiye vurgu yaparlar. Bu düşüncelerin her ikisinde de artı değer dağılımı sorunu ortaya çıkmış ve artı değer ne tür mekanizmalarca dağıtılacağı ve meşrulaştırılacağı gündeme gelmiştir. Adam Smith için sorun, rant ve toprak sermayesinin artı değeri ve haksız bölüşme, Marx için ise problem ücretli emeğin sömürülmesiydi (Garnham, 2008:116). Bu iki farklı düşünce siyasal zeminde kendisine yer bulmuştur.

Klasik sosyoloji, Smith'den Marx ve Weber'e kadar toplumsal kaynakların dağılımının doğal olmayıp siyasal mücadele sonucunda gerçekleştirildiğini tespit etmiştir. İnsanlar arasında bu siyasal mücadele bir sınıf mücadelesi olarak oluşturulmuştur. Başlangıçta itibaren sınıf, basit olarak soyut ve analitik bir kategori değil, üretim ilişkileri ve politik eylem arasındaki ideoloji dolaylı bir ilişki modeliydi. Alt yapı ve üst yapı arasındaki ilişki maddi çıkar üzerine kurulmuştu (Garnham, 2008:116). Bu durum aslında üzeri örtülü, müzakereler yoluyla oluşturulan bir mutabakata dayanmaktadır.

Garnham, kapitalist tahakküm yapısında bulunan açık eşitsizliklerin varlığına rağmen görece olarak sağlanan istikrarın nedeni ideolojik hegemonyanın değil ekonomik ilişkilerin donuk zorunluluklarında aranması gerektiğini söylemiştir. Bu nedenle, her üretim tarzı, içinde güçlü bir durağanlık taşır. Bu durum, sırası geldiğinde, egemen yapıyı sürdürmek üzere kültürel pratiklerin değişikliğini de sağlayacaktır. Alt yapı ve üst yapı arasında önemle vurgulanan bu noktanın varacağı yer ve getireceği kültürel değişim biçimleri tarihsel analiz konusudur. (Garnham, 2008:118). Bu durum kapitalist tahakküm yapısını yok etmemektedir. Kapitalizmde her zaman sınıf temelli bir hegemonyadan söz etmek gerekmektedir. Bu nedenle bu hegemonik sürecin nasıl oluşturulduğunun ve bunun devam ettirilmesi amacıyla nasıl bir mekanizmanın kurulduğunun anlaşılması gerekmektedir.

Hegemonik Süreç

Hegemonya kavramı, kültürel üstünlük ve liderlik üstünlük unsurlarıyla birlikte askeri üstünlük unsurlarını da içermektedir (Ives, 2011:105). Hegemonyanın sağlanması şiddet ve kaba kuvvet kullanılmasının yanı sıra Gramsci'nin söylediği rıza örgütlenmesi mekanizmalarıyla da olmaktadır. Gramsci bu konuda üç tipoloji geliştirmiştir: Dâhili, yozlaşmış ve minimal hegemonya. Dahili hegemonya yöneticiler ile yönetilenler arasındaki sınırsız bağlılığa işaret eder. Alan razı, veren razı biçiminde organik ve sürekli olarak çift yönlü sağlanan bu ilişkide aslında yönetenler kazanmaktadır. Yozlaşmış hegemonya dâhili doğasını kaybetmiş ve çürümeye yüz tutmuş demode bir liderlik biçimidir. Kitlelerin aktif desteğini yitirmiş, feodal aristokrasi ve burjuvazisidir (Aktaran: Ives, 2011:115).

Minimal hegemonya toplumun bir kesiminin, çoğu zaman elit bir kesimin kurumsal çıkarlarına uygun hareket ederek ve çatışan grupların önderlerini dönüştürerek veya bu önderleri elit ağlara eklemeyerek yönetme biçimidir (Ives, 2011:116). Böylece hegemonya çeşitleri şu şekilde özetlenebilir: Dâhili hegemonya rızaya dayalı olduğu gözükse de yozlaşmış ve minimal hegemonya zorlamaya dayanır (Ives, 2011:116). Hegemonya makro alan olan siyaset tarafından başlatılır ve mikro alan olan sivil toplum alanında, yani okullar, kiliseler, gazeteler ve yayın kuruluşları ile eğlence sektörü tarafından uygulanır (Ives, 2011:117). Bu durum Althusser'in devletin ideolojik aygıtları olarak tanımladığı araçların işlevlerine benzemektedir (Althusser, 2000). Böylece hegemonyanın sağlanması için çeşitli enstrümanlara ihtiyaç duyulmaktadır.

Hegemonya, iktidarın toplumsal ilişkilerle ilgili gündelik anlayışımızı biçimlendirme ve bu sessiz ve örtük iktidar ilişkilerine rıza gösterme şekillerimizi uyumlulaştırma yollarını vurgular (Butler, 2005: 22). İktidar değişmez ya da durağan değildir, gündelik yaşam içinde çeşitli hassas durumlarda yeniden oluşturulur; belirsiz sağduyu anlayışımızı oluşturur ve bir kültürün geçerli "epistemeleri" olarak sıkı sıkıya yerleşir (Butler, 2005: 22). İktidarların değişimi bu gelişimi engellemez. Her iktidar, oluşum sürecinde hegemonik yapılandırmaya kendi çerçevesinde başlar ve devam ettirir. Bunun aslı şudur: Demokratik siyaset, kendi yoklukları üzerinde temellenmiş siyasal topluluklara musallat olmak üzere geri dönen dışlamalarla oluşur. Dışlamanın geri dönüşü, bizzat demokrasinin temel öncüllerinin genişlemesini ve yeniden ifadelendirmesine dayattığı ölçüde, bu tasallut siyasal olarak etkili olur (Butler, 2005: 19). Bu etkili olma tarzları, çeşitli biçimlerle kitlelere yöneltilmektedir.

Gramsci'nin uygulamadaki rıza yönetimi kendiliğinden, Hobbes'un ve Locke'ın toplumsal sözleşme ve doğa yasaları olarak açıklanan razı etme ve rıza gösterme mekanizmaları olarak açıklanabilir (Ives, 2011:118). Zaten Max Weber'e göre devlet yasal olarak zorlama uygulayabilen ve şiddet kullanma tekeline sahip bir oluşumdur. Böylece insanlar hegemonyayı kendiliğinden kabul ederler. İnsanlar bunu fark etseler de bile kabul etmek zorunda kalırlar. Çoğu zaman az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, Gramsci'nin ikincil olarak tarif ettiği işçi, köylü sınıfları, kadınlar ve çeşitli ırklar dünyayı anlayıp kavramada tutarlı bir felsefeye sahip değildir. Grupları yönlendirenler onlarla organik bağlı olan geleneksel entelektüellerdir. Onlar, gruplar için düşünce ve inançların parçalanmış bir sonucu olan bir ortak akıl inşa ederler. Ortak akıl (common sense) doğrultusunda hareket eden bu gruplar fiziksel tahakküme ve kendilerine karşı kullanılan güç mekanizmalarına etkili bir şekilde direnmeleri en baştan engellenmiş olur (Ives, 2011:129). Bu grupların kendilerine ait entelektüellerin olmaması nedeniyle daima yönetilmeye muhtaçtırlar. Hegemonik toplumsal kurumdan ödünç alınmış kavramları benimserler ve pasif konuma sokulurlar. Aslında düşünceleri ve eylemleri arasında daima tutarsızlıklar bulunmaktadır (Ives, 2011:130). Örneğin seçimlerde daima bir ortak akıl devreye girer. Zaten geleneksel entelektüeller onlar adına düşünüp karar vermişlerdir. Ortak akıl oluşturan sadece

entellektüeller değil, aynı zamanda onları yaratan ve destekleyen kurumlar, örgütler ve onlara dayatılan yaşam biçimlerinden ileri gelmektedir (Ives, 2011:132). Bu dayatılan yaşam biçiminin her zaman kendisini yenilemesi ve üretmesi için bir tamamlanmamışlığa ihtiyaç duyulmaktadır.

Laclau ve Zizek'in ifade ettiği gibi herhangi bir demokratik siyasal topluluğun oluşumu zorunlu olarak tamamlanmamıştır (Butler, 2005: 19-20). Bu tamamlanmamışlık söz konusu yeniden oluşumun önünü açmaktadır. Her defasında bu tekrarlanır ve yeni olanakları bir şekilde yeniden ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu tamamlanmamışlık aynı zamanda tamamlama imkânının öngörülmesine olanak tanımaktadır. Bu yeni oluşumların ortaya çıkışının sebebi de aslında bu durum olmaktadır. Her zaman adalet, eşitlik ve refah sloganlarıyla iktidara gelen oluşumlar bu tamamlanmamış oluşumun sınırlarına gelindiğinde tükenmekte ve bu yeni oluşumlara zemin hazırlamaktadırlar. Bu bir türlü tamamlanmamışlık sınıra eriştiğinde birtakım sorunlar oluşabilir. Bu durumda devlet terörü oluşur. Bu durumunun nedeni sınıra ulaşmadan veya dayanmadan kaynaklanmaktadır. Hegel'e göre devlet terörü koşullarında hiçbir birey çalışmaz, çünkü hiçbir birey kendi imzasını taşıyan bir nesneyi dışsallaştıramaz. Bilinç, kendi dolayımı ile dışa vurma kapasitesini kaybetmiştir ve hiçbir şeyin ipini koparıp kendisine karşı duran özgü bir nesne olmasına izin vermez (Butler, 2005: 30).

Tamamlanmamışlık ile evrensellik arasında bir çelişkili durum vardır. Özne her zaman evrensel olmak isteyecektir. İktidarın evrenselliği aradığı bu yapı her zaman devam eder. Fakat iktidar bu yapıyı çeşitli göstergeler yardımı ile kurar. Zizek keyif veren bir göstergenin yalnızca gösterdiği şeye özsel gibi görünmekle kalmayıp, aynı zamanda o şeyi kendisine göre düzenlediği Lacan'ın "Kapitone noktası"nı hatırlatırcasına bir açıklamada bulunur (Zizek, 1993:148). Spielberg'in Jaws'ı hükümetin ve büyük işletmelerin tecavüzleri, güç, siyasal istikrarsızlık gibi toplumsal mahiyetli çeşitli oluşumların bir köpekbalığı ile kolayca örneklenebileceğini öne sürer. Kapitone noktası ya da "kap" bu çeşit toplumsal anlamlar kümesini bağlar ve şeyleştirir. Daha öteye yönelecek toplumsal anlam arayışını bir şekilde önler (Butler, 2005: 35). Bu toplumsal anlamlar kümesi aslında bir simgeleştirmeye ihtiyaç duymaktadır.

Zizek bir x'in vazedildiği ve x'in anlamlı hale gelmesi (adam olması) için bir simgeleştirme ediminin oluşturulması gerektiğini söyler. Bu simgeleştirme edimini gerçekleştirmesi için nesneye (gösterilen), kullandığı ad (gösteren) aracılığıyla geriye dönük olarak zorunluk veren belli bir dilsel vazetme işlevi zorunlu hale gelir. Simgeleştirme edimi ürettiği birliği sürdürmeyeceğini anladığında, bastırıp birleştirmeye çalıştığı toplumsal güçler, adın evcilleştirici kaplamasını yarıp ortaya çıktığında parçalanır (Butler, 2005: 37; Zizek, 1993:150). Simgesel edim bu nedenle asla sonsuz bir sürede var olmaz ve böylece onun bir bitimi vardır. Egemenliğe bir muhalefet noktası bulunduğu, simgesel edim onu bu egemenliği devam ettirmesi için bir araç olarak kullanır. Yani egemenliğin devam etmesi için bir marifet noktasına ihtiyaç vardır. Bu şekilde varlığını devam ettirebilir. Egemenlik kesinlikle kendi öteki biçimi olarak ortaya çıkmaktadır. Egemenlik ve muhalefeti ayırt eden şemanın, egemenliğin muhalefetten bir araç olarak yararlandığını bizde gizlediğini bize göstermektedir (Butler, 2005:35). Egemenliğin inşa edilmesinde ve sürdürülmesinde muhalefeti bir araç olarak kullanabilmesi için performatifliğe¹ ihtiyaç duyulmaktadır.

Dilin vazetme işlevi olarak anlaşılan performatifliğin yapısal anlatımı ile kültürel anlatımı arasında bir fark bulunmaktadır. Zizek, bu vazetmenin kendi zorunlu zemininin ve nedenselliğin görüntüsünü nasıl yarattığını göstermiştir. (Butler, 2005:38). Orada toplumsal cinsiyet performansının önsel bir tözsellik yanılması yarattığını ve toplumsal performatif ritüelin

1 Performatif: Standartlara ve kurallara dayana eylemlerin tekrarı yoluyla cinsiyetliliğin doğallaştırılmasını ve gerçekleştirilmesini ifade eder. Performans ve normatif kelimelerinden türetilmiştir.

sonuçlarını, bu önsel tözün zorunlu saçılmaları ya da nedensel sonuçlarıdır. Zizek dilsel vazetmenin yapısal özelliklerini yalıtıp, bu yapısal gerçeği göstermek için kültürel örnekler sunarken Butler, daha çok performatifliğin kültürel bir ritüel olarak, kültürel normların bir tekrarı olarak, anlamın yapısal ve toplumsal sonuçta birbirinden ayrılmadığı bir beden habitusu olarak yeniden düşündüğünü söyler (Butler, 2005:39).

Zizek'in bize sunduğu şey, siyaset içindeki her performatifliğe musallat olan değişmez aporetik² ve metaleptik³ yapılarla ilgili bir içgörüdür. Genelleştirilen formülasyon ile bu formülasyonun açıklayıcı örneklerin ölçüştüremezliği, Zizek'in saptadığı tersine dönüşlerin bağlamının, yapılarına dışsal olduğunu vazedir. Hegemonya rızanın eleştirel bir sorgulanmasına gerektiriyordu ve Zizek iktidarın bize kısıtlayan şeye rıza göstermeye bizi nasıl mecbur ettiğini ve bizzat özgürlük ya da direniş anlayışının nasıl gizli bir egemenlik aracı olarak kullanabileceğini göstermiştir (Butler, 2005: 39; Zizek, 1993:150). Böylece hegemonik süreç başlatılmakta ve devam ettirilmektedir.

Hegemonyanın başka bir boyutu toplumsal alanın yani siyasal eklemlenmeleriyle ilgili boyuttur. Laclau toplumsal cinsiyet, ırk ya da etnisite gibi tikel kimliğin tamamlanmamışlık özelliği gösterdiğini belirtir (Butler, 2005: 41; Laclau, 2003). Tikel kimliğin vazedilmesini oluşturan ve değişmez bir biçimde sınırlayan farkların nitelik olarak ikili olmadığı, bütünlükten yoksun bir işleyiş alanına ait olduğu anlamına gelir (Butler, 2005: 41). Hiçbir tikel kimlik, diğer kimliklerin dışlanmasını varsayıp kararlaştırmadan ortaya çıkmaz ve bu kurucu dışlama ya da antagonizma her kimlik oluşumunun ortak ve eşit koşuludur (Butler, 2005: 41). Bunu kurarken bir takım oluşumlardan yararlanılmaktadır.

Ortak akılı oluşturan bir takım oluşumlar bulunmaktadır: Bunlar; ortak dinsel düşünceler, dinsel kavramlar ve okul sistemleri, folklor, aile yapısı ve geleneklerdir (Ives, 2011:133). Bu aşamada Althusser'in dediği gibi devletin ideolojik aygıtları akla gelmektedir. Althusser, devletin ideolojik aygıtlarını verdiği (hükümet, idare, ordu, polis, mahkemeler, hapishaneler vs.) doğrudan tahakküme yönelmiş yapılar ile devletin ideolojik aygıtları (DİA) dediği, sistemin kendisini içinde olumladığı ve yeniden ürettiği ideolojik yapıları (ilk elden belirlemede dinsel, öğrenimsel, aile, hukuk, siyasal DİA'ları) ayırıştırma işine girer. Althusser'in devletin ideolojik aygıtlarından birisi olarak gösterdiği kitle iletişim araçları, egemen ideolojiyi yayan ve koruyan bir yapıdadır (Althusser, 2000:51). Kitle iletişim araçlarının doğasını oluşturan dil bu aşamada önem kazanmaktadır.

Dil bu aşamada en önemli bir hegemonya biçimidir. Her türlü hegemonyanın aracı olan dil kendine has bir dünya tasarımı oluşturur. Böylece bir anlam üretme süreci ve sistemi olan dil siyasi amaçlar için kolaylıkla kullanılabilir (Ives, 2011:135-137). Dil binlerce yıldır bir metaforik değişme ve dönüşüme uğramıştır. Dilin günümüzdeki bu metaforlar sürecinde şekillenmiş, olguları ve olayları tanımlamalarda vekâlet etme süreci başlamıştır. Bu süreçte dil birçok şeyden etkilenerek, birçok şey ile biçimlendirilerek ve hegemonik mekanizmayı oluşturur. Dil bir organik mekanizma olarak ilk hegemonya biçimini oluşturmaktadır. Günümüzde bu mekanizma teknoloji sayesinde daha rahat, kolay ve etkin bir şekilde uygulanabilmektedir. Binlerce yıl önceki retorik biçimleri hegemonik sürecin önemi bakımından bu doğrultuda kitlelere verilen ilk işaret olarak değerlendirilmektedir.

2 Aporetik: Eski Yunancada "çıkılmaz, sonuca varılmaz, karara bağlanmaz" anlamındadır.

3 Metaleptik: Zaten mecaz biçimiyle kullanılan bir sözcüğün ya da bir deyimden düzdeğişmece ögesi olarak kullanılmasıyla ilgilidir.

Günümüzde hegemonya süreci bilinç endüstrisi ve bunun yayılmasına ve gündemde etkin olmasını sağlayan bilinç endüstrisi tarafından kolaylıkla uygulanmaktadır. Gündelik yaşam pratiklerinde razı olma ve rıza gösterme pratikleri artık kendiliğinden uygulanmaktadır. Bu kendiliğinden olan meşru bir kabullenim doğrultusunda, egemenler ile ezilenlerin arasında sanki bir meşru anlaşma varmış gibi davranılarak pozisyonların devam ettirildiği bir alan oluşturulmaktadır. “*Doxa*” yani söylenmeden süregiden, normal olduğu düşünmeden kabul edilen kanaatler sayesinde yapı devam ettirilmektedir. Egemenlerin görüş açısı olan “*doxa*” sözcükler yardımıyla uzlaşmayı, ortak kanıyı, herkesçe, sanki kendiliğinden varmış gibi sağlarlar (Bourdieu, 1995:128, 136). “Bu ortak eğilimler ve onların kurduğu paylaşılan *doxa*, simgesel meta pazarının yapılarının, bu pazarın nesnel yapılarıyla uyum içindeki bilgisel yapılar biçiminde genel düzeyde içselleştirilmesini sağlayan özdeş ya da benzer bir toplumsallaşmanın ürünüdür. Simgesel şiddet egemenlik altında olanların habitüsünü oluşturan yapılarla bunların uygulandığı egemenlik ilişkisinin yapısı arasındaki uyuma dayanır: egemenlik altında olan, egemen olanı egemenlik ilişkisinin ürettiği ve bundan dolayı da egemen olanın çıkarlarına uygun olan kategoriler aracılığıyla algılar” (Bourdieu, 1995:210). Gündelik yaşam pratiklerinde bu egemenlik ilişkisini sağlayan en önemli unsur teknolojidir. Teknoloji bu hegemonik dilin aktarma kayışı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle teknolojik sürecin anlaşılması ve teknolojinin günümüzde hegemonik yapının oluşturmasındaki rolünün üzerinde durulması gerekmektedir.

Teknolojik Değişim

Teknoloji kullanımının amacı insanoglunun daha rahat ve güvenli yaşamasıdır. Fakat buna karşılık teknolojik yapının örgütleniş biçimi nedeniyle, günümüzde totaliter olma eğilimindedir. Marcuse’e göre (2007:5) “*totaliter*” olma durumu, toplumun sadece terörist bir politik koordinasyonu değil, aynı zamanda ihtiyaçların çıkarlara göre manipüle edilmesiyle çalışan bir terör-dışı ekonomik-teknik koordinasyonudur (Aktaran: Çelik, 2018:25). Böylece muhalif yapıların ortaya çıkmasını engellemektedir. Hegemonya totaliter bir düşünceye sahiptir ve her şeye egemen olarak başkalarının doğmasını ve yaşamasını istemez. Tüm karşıt uçları karşısında tutar, asla içinde barındırmaz. Tüm bunları müzakere ile çeşitli mutabakat usulleriyle etkisiz hale getirir. İleri teknolojiye sahip ülkeler bu kurallar manzumesini devam ettirerek ayakta kalırlar. Yaşamlarını devam ettirebildikleri makinenin gücünün insanın gücünü aşması gerekmektedir. Hatta bu ülkeler tarafından üretilen makinelerin başlı başına güç merkezi haline gelmesi sağlanmaktadır (Çelik, 2018:25).

Faşizmin yenilgiye uğramasının ardından toplumlarda bir iyimserlik havası egemen olmaya başlamıştır. Bilimde ve teknolojiye beklenmeyen gelişmelerin egemen güçler tarafından kullanılacağı ihtimalini doğurmuştur. Çünkü gittikçe önemi artan teknolojiyi bilenler yani uzmanlaşma sayesinde teknik-bürokratik tarz ortaya çıkmıştır. İnsansızlaşan bir tüketim toplumunun manipüle edici kitle iletişim araçları ve kapsamlı bürokratik aygıtlara sahip kurulu düzen sadece bütün Batı’da burjuvazinin kendi hegemonyasını sürdürmesi için değil, aynı zamanda şimdiye kadar gelişen bir kapitalist sistemin içinde antikapitalist mücadelenin başlıca temsilcileri olarak görülmüş olan toplumsal güçlerin -özellikle sanayi proletaryası- kontrol edici bir konsensusla bütünleştirilmesini giderek kolaylaştırmak için ortaya çıkmıştır (Brown, 1989: 108). Teknoloji bu aşamada var olan düzeni sürdürmekte ve böylece bir egemenlik biçimi oluşturmaktadır.

Batıdaki ezilen kitleler teknolojik gelişmeler sayesinde gittikçe daha fazla manipüle eden bir egemenlik sistemi içinde giderek daha fazla uysallaşmaya başlamışlardır. Bu sistem onların

yabancılaşmalarını ve sömürülmelerini aşmalarını sağlayacak yerde, artan bireysel tüketim düzeyi biçimindeki daha yüksek maddi telafi düzeylerini vaat etmiştir (Brown, 1989: 108). Savaş sonrası dönemde de ileri sanayi toplumlarının yeniden örgütlenmesi ve istikrara kavuşturulması, kuşkusuz kapitalist sistemin nesnel çelişkilerini hiçbir şekilde ortadan kaldırılmamış: tam aksine, bu çelişkiler öncesinden daha keskin hale gelmeye başlamıştır (Brown, 1989: 109). Böylece denetlenen bürokratik tüketim toplumu oluşturulmuş ve bu ortamda bireylerin tüketim noktasında katıldıkları baskıcı refah eğlencesi ve oyunları için ödedikleri bedel hayat alanlarında yarı-totaliter aygıtların gittikçe artan denetimine sürekli teslim olmalarıdır. Geri kalan bütün seçilmiş veya özerk alanların ileri derecede yok olmasının bir sonucu olarak ikili bir kayıp olur: “Özel alanda kişisel kimlikte bir anlam kaybı; kamu alanında anlamlı bir politik hayatın kaybı. Sınıf mücadelesinin daha erken bir çağında oluşan ve resmi olarak egemen sınıfa ve devlete karşı ezilenlerin çıkarlarının savunulmasına tahsis edilmiş örgütlerin özerkliği bile sistemin idari aygıtlarının yayılması karşısında hayali hale gelir” (Brown, 1989: 110). Denetlenen bu toplumda teknolojinin etkin bir biçimde kullanılması söz konusudur.

Teknoloji yoluyla toplumun en uç noktalarına kadar sızmak mümkün hale gelmiş ve bu mekanizma sahte ihtiyaçlar yaratma, yeni pazarlar açma ve toplumun daha fazlasını bu aygıtlar yardımıyla sömürgeleştirme suretiyle oluşturulmuştur (Brown, 1989: 110).

İnsanların karşı çıkışları da bu sunulan, koşullanmış ve hazırlanan bir zihin çerçevesinde olmaktadır. Bu mekanizma da makineler yoluyla işletilmektedir. Böylece insan ruhu ile makine bütünleşmiş ve insanların kendini ifade etme tarzları makinelerin dolayısıyla inşa edilmeye başlamıştır. Bu şekilde bireyi topluma bağlayan mekanizma değişime ve sosyal kontrole, ürettiği yeni ihtiyaçlara dayandırılmaya başlamıştır (Marcuse, 2007: 11). Bu uyum karşı çıkışlar ile bir mekanizma çerçevesinde oluşturulmaktadır. Sınırların dışına çıkıldığında Foucault’nun büyük kapatma (Big Closure) dâhilinde insanlar hapisaneler veya tımarhaneler içerisinde ıslah edilmektedir (Foucault, 2001). Böylece insanlar çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadırlar.

İnsanlar teknoloji işleyişini kolaylaştırmak için çeşitli makineler icat etmişler ve bu şekilde doğa ile nasıl savaşıacaklarını öğrenmişlerdir. Fakat içerisinde oldukları doğanın yerini teknolojiyle ile ikame etmeleriyle insan emeği sömürülmekte ve teknoloji insan emeğini sürdürmenin aracı haline gelmektedir. Böylece insani ve doğal olmayan bu gelişim yoluyla insanlar pasifleşmekte, kötüleşmekte veya toplumdan izole edilmektedir. Yabancılaşmada bir temel faktör haline gelen teknoloji insanın iç dünyasını etkileyerek zihinsel düşünme aktivitelerlerini biçimlendirmekte ve onun özgürleşmesi yolunda bir tehdit teşkil etmektedir.

İnsanların bu yeni ortamda kendilerine sunulan ürünleri özgürce seçtikleri iddia edilmektedir. Oysa sunulan bu ürünler endüstrinin kontrol ve denetim mekanizması sonucu oluşturulmaktadır. İnsanlar karşı çıkışlarını da daha önce koşullanmış ve hazırlanmış olan bir zihin çerçevesinde yapmaktadırlar. İnsanların arasına insanlar gibi olan veya onun gibi olması beklenen makineler yani teknoloji girmiştir. Marcuse (2007:11), insanların kendilerini metalarında tanıdıklarını; ruhlarını otomobillerinde, müzik setlerinde, asma katlı evlerinde, mutfak ekipmanlarında bulunduğunu iddia etmektedir. Bireyi topluma bağlayan mekanizma değiştiğini ve sosyal kontrol, ürettiği yeni ihtiyaçlara dayandırılmaya başlandığını söylemektedir (Aktaran: Çelik, 2018:26). Alman düşünür Horkheimer (1998:123)’a göre, günümüzde özgürlük artışı, özgürlüğün niteliğinde bir değişime yol açmıştır. Ata binmek yerine otomobil kullanmaya başlayan insan daha çok özgürleştiğini zannetmektedir. Oysa otomobil kullanan biz değil de, uymak zorunda olduğumuz yasalar ve kurallardır (Aktaran: Çelik, 2018:26). Özgürlüğün niteliği değiştirilmiş ve özgürlük artışı olarak nitelenen makinelerin kullanımı yoluyla elde edilen avantajlar bir kurallar dâhilinde endüstri ile biçimlendirilmiş uyması gereken çeşitli kaidelerdir. Bunun temelinde teknolojik determinizm yatmaktadır.

Determinizm veya belirlenimcilik bir sürecin ya da olayın gidişatını sabitleyen, önceden var olan ve çoğunlukla 'dış' şartların bulunduğu ön kabule dayanan bir değerlendirme biçimidir (Baştan, 2017: 86). Böylece olaylar salt bir merkezi güce, ilke ve kurallara dayanılarak biçimlendirilir. İnsan iradesi özgür değildir, kendi kendini kısmen de olsa belleme imkânına sahip değildir (Baştan, 2017: 86). Bu oluşum insanları, başkaları tarafından üretilen çeşitli mekanizmalara bağımlı hale getirmektedir.

Teknolojik belirlenimcilik ise her türlü değişimleri, eylem yönelimlerin merkezine nihai etkileyici etken olarak üretim ve tüketim ilişkilerini şekillendiren teknolojinin konulmasıdır (Baştan, 2017: 87). Böylece teknolojinin hem özerk, hem de toplum üzerinde belirleyici olduğu iddia edilir (Mutlu, 1994:215). İletişim teknolojileri, konusundaki belirlenimcilik ise bu araçları kullanım becerilerine sahip kimselerin veya oluşumların toplumsal varlıkları değiştirebileceği varsayımına dayanır (Baştan, 2017: 87). Marshall McLuhan ise iletişim teknolojilerini insan bedeninin ve duygularının dünyadaki uzantısı olarak nitelendirilmektedir (McLuhan, 2017). McLuhan, teknolojik determinizm sayesinde teknolojinin her alanda insan hayatını biçimlendirdiğini öne sürmektedir (McLuhan, 2017). Teknoloji, toplumsal değişimde siyasal ve bağımsız bir değişken olarak görülmektedir. Bu varsayım teknolojinin kullanımını yöneten toplumsal süreçleri ve seçimleri göz ardı etmekle eleştirilir. Bu eksikliğin yanı sıra, teknolojik belirlenimcilik farklı tür teknolojilerle birlikte var olan olası toplumsal düzenlemeler çeşitliliğini de göz önünde bulundurmaz (Mutlu, 1994:215). Aynı formülleri kullanan, şablon sistemlerin dikte ettirilmesi, toplumsal düzenlemelerin çeşitlilik içermesi nedeniyle çeşitli sorunlar ortaya çıkarmaktadır.

Teknolojik belirleyicilik şu anda her alanı sarmış durumdadır. Her soruna çözüm bulacakmış gibi görünen teknoloji her şeye tam olarak çözüm sağlayamaz durumdadır. Dahası yeni sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Çelik, 2018:63). Teknoloji ne kadar gelişirse toplumsal denetim o denli artmaktadır. Toplumsal denetim, bir ideoloji temelinde geliştirilmiş ve teknolojik araçlarla donatılmıştır. Teknoloji bu denetimi kolaylaştırmakta ve etkili olmasını sağlamaktadır. Bunun yanı sıra teknoloji insanın daha çok uyumlu bireyler haline gelmesine ve karşı çıkışlarını etkisizleştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Günümüzde insanlar Facebook, Twitter gibi "sosyal medya" araçları ile konformist bir karşı çıkma eyleminde bulunmaktadır. Bu eylem biçimi sadece Facebook ve Twitter'ın kuralları çerçevesinde olmaktadır. Zaten elektronik karşı çıkışın kendisi soğuk bir eylemdir. Sıcak karşı çıkışlarla ilgisi yoktur. Bu nedenle toplumsal denetimin baş araçlarından olan teknolojinin çizdiği çerçevenin dışına çıkılmadan bir tür "havasını, gazını almak" eylemi yapılmaktadır. Böylece bir parça da olsa rahatlama sağlanmaktadır (Çelik, 2018:26).

Teknoloji kendi içerisinde uyumlu ve ahenkli çalıştığı için bunun toplumda da bu şekilde olması arzu edilir. Adorno'nun "On Popular Music" makalesinde bahsettiği standartlaşma, toplumda da kendisini göstermektedir (Adorno, 1990:301). Aynı tüketim alışkanlıklarına sahip olma, aynı düşünme, aynı hareket türleri, kitlesel üretim ve dağıtım mekanizmasına katkıda bulunmaktadır (Çelik, 2018:27). Ürünlerin bu mekanizmada rolünü Marcuse insanın sosyo-psikolojik dönüşümü kapsamında şu şekilde açıklamaktadır:

"Ürünler doktrin aşılarda ve manipüle etmektedirler; kendi sahteliğine karşı bağışık olan sahte bir bilinç geliştirirler. Ve bu faydalı ürünler daha fazla sosyal sınıflara daha fazla kişiye ulaştıkça, doktrin aşılarda reklam olmaya son verir; bu bir yaşam tarzı haline gelir. Bu yaşam şekli öncekinden daha iyi bir yaşam şeklidir ve niteliksel değişime karşı mücadele etmektedir. Böylece, içeriğiyle, yerleşik söylem ve eylem evrenini aşan fikirlerin, arzuların ve amaçların bu evrenin koşullarına itildiği veya azalttığı tek boyutlu düşünce ve davranış modelini ortaya çıkarır. Verilen sistemin rasyonalitesi ve nicel uzantısıyla yeniden tanımlanırlar (Marcuse, 2007:14)."

Bu yaşam şeklinde sistem başkaları tarafından kontrol edilmektedir. Böylece konformist bir yapı oluşturulur. Herkesin uyum içerisinde olan be başkalarının yönettiği bir sistem meydana gelir. Horkheimer'e göre (1998: 124), Almanlar Nasyonal Sosyalist Parti'yi iktidara taşıdıklarında yani siyasal bağımsızlıktan vazgeçmeyi öğrenmeden önce, yönetim biçimlerini hep ayak uydurmaları gereken birer düzen olarak görmeyi öğrenmişlerdir, tıpkı tepkilerini atölyedeki bir makine ya da yol kurallarına uydurdukları gibi... (Aktaran: Çelik, 2018:27). Bu kuralcılık ve düzene her zaman uyma dayatması çeşitli sorunlara neden olmuştur. Bu durum özellikle Almanya ve çeşitli Avrupa ülkelerinde Faşizmin ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır.

Teknolojinin insanı ele geçirmesini ve bunun da ileri kapitalist toplumda kapitalist aygıt/ mekanizma yararına yapılmasını engelleyici bir şey var mıdır? Çünkü Postman'a göre (2004:18), bir teknolojinin işleyiş biçimi üzerinde kontrol sahibi olanlar, bundan yoksun insanlar karşısında gücü ellerinde toplarlar ve kaçınılmaz bir şekilde bu güçten yoksun olanlara karşı bir düzen oluştururlar (Aktaran: Çelik, 2018:28). İleri teknolojik toplumunda bilimsel ve teknik ilerlemenin bir tahakküm aracına dönüştürülmesine (Marcuse, 2007: 18) nasıl bir mekanizma ile karşı çıkılabilir? İnsanın hayal dünyası ve üretkenlik çabası bu baskın tarzı nasıl silebilir? İnsanlar edebiyat, müzik ve diğer sanat çabaları ile bu baskın tarza direnebilir mi? Yüksek kültür bu aşkın tarzı bastırabilir, azaltabilir ve yok edebilir mi? (Çelik, 2018:28).

İleri teknoloji toplumu deyimi aslında Batıyı işaret etmektedir. Batının teknolojik egemenliği sonucunda iki kutuplu dünya meydana gelmiştir. Batının rasyonalizmle birlikte oluşan araçsal bakışı kapitalizme hizmet etmiştir. Batıda burjuva devriminin araçsallık ve rasyonellik temel alınarak yapılması bu duruma yol açan en önemli unsurlardandır. Doğu ise duygulara hitap ederek bu oluşuma bir karşıtlık meydana getirmiştir. Doğu ile Batı arasındaki bu yarışma sonucu iki güçlü görüş yoğunlaşarak farklı kutuplara itilmektedir (Çelik, 2018:28).

Marx teknolojik gelişmelerin bu değişimi yarattığını bilmekteydi. O'na göre teknolojik buluşlar, ekonomik etkilerinden başka, insanların gerçeği algılayış biçimlerini etkilemekte, onların sosyal ve zihinsel hayatın çeşitli biçimlerini anlama yollarını belirlemektedir (Postman, 2004:31; Aktaran: Çelik, 2018:29). Marcuse'a göre (2007:64), toplumun emici gücü, *antagonistik* içeriğin asimile edilmesiyle sanatsal boyutu tüketmektedir. Böylece karşı çıkışlar giderek tükenmektedir. Kültür alanında, yeni totaliterlik yapısının kendini gösterdiği yer uyum yaratan bir çoğulculuktur, orada en çelişkili eserler ve hakikatler barışçıl bir şekilde, kayıtsızlık içinde bir arada yaşamaktadırlar. (Aktaran: Çelik, 2018:29).

Marcuse, (2007: 88), ileri teknoloji düzeninin akılcı olması ve etrafında şekillenen mantıksal düzenin, doğanın kurallarını bir kenara bırakarak ve kendi düzenini ortaya koymasından ötürü olduğunu söylemektedir. O'na göre kitlesel savaşlar ve kısımlar eskisi kadar yoktur, onun yerine sömürgeci düzende az gelişmiş yapıları yıkarak kendi mantıksal-sömürgeci düzeninin yerine geçer. Bu yer değiştirme aktivitesinde her şey yukarıdan dayatılarak şekillendirilir. Karşıtlar soğurularak etkisiz hale getirilir. Düzene ve sisteme zararsız olarak yeniden düzen içerisinde var olmalarına izin verilir. Tüm bunlar "*mutsum toplumsal taban üzerindeki üretken üst yapı, efendiler ile onlara bağımlı olanlar arasında aracılık yapan medya*"nın içerisine yayılır. Reklam araçları tek boyutlu davranışların kendini ifade ettiği iletişim evrenini şekillendirirler (Aktaran: Çelik, 2018:32). Çağan (2003: 161) ise, kitle iletişim araçlarının ürettiği fantezi dünyasında kültür ve eğlence eriyip birbirine karışmış olduğunu, popüler sanatın, normal bir duygusal hayatı engelleyen ve kitlelere itaat etmeyi öğreten fantezilerle dolu bir sefahat âlemine körlemesine yuvarlanışa neden olduğunu ileri sürmektedir (Aktaran: Çelik, 2018:32). Marcuse, (2007: 89) bu düşünce alışkanlıklarının ifadesinde, görüntü ve gerçeklik, olgu ve etmen, töz ve yüklem arasındaki gerginlik ortadan kalkma eğiliminde olduğunu belirtmektedir. O'na göre özerklik,

keşif, gösteri ve eleştiri unsurları, belirtme, ileri sürme ve öykünme unsurları önünde geri çekilirler. Büyülü, otoriter ve ritüel unsurlar konuşmaya ve dile nüfuz eder. Söylem, bilişsel ve bilişsel değerlendirme sürecinin aşamaları olan arabuluculuklardan mahrum kalırlar. Bu aşamada eleştiri ve başkaldırma ortadan kalkmakta, düşünceler bu kapsamda belirtilmekte ve açıklanmaktadır. Böylece edilgen bir dil anlayışıyla insanlar pasifize edilmeye çalışılmaktadır. Dildeki olguları kavrayan ve böylelikle olguları aşan kavramlar gerçek temsil olanaklarını yitirmektedirler (Aktaran: Çelik, 2018:32). Bottomore (1997:42) ise, Weberci bu paradigma ile toplumu biçimlendiren teknik rasyonelliğin ve rasyonalizasyon sürecinin belirlediği ekonomik, siyasal ve bürokratik modern sistemin toplumsal sınıf, grup, topluluk ve bireylerin dışında geliştiği ve bu kesimleri giderek etkisizleştirdiği tezi üzerine kurulu olduğunu söyler (Aktaran: Çelik, 2018:32). Böylece rasyonalizasyon hayatın tüm süreçlerinde iyice hissedilmektedir.

Oluşturulan dil ile tüm karşıt unsurlar kabul edilebilir hale getirilir. Örneğin silahlanmaya harcanan paranın devasa miktarda olması ile insanlar hiç ilgilenmezler. Çünkü düzen onlara silahlanmanın o kadar kötü bir şey olmadığını öğretir. Örneğin reklamcılık teknikleriyle bomba sığınaklarının konforundan ve silahların haşmetinden bahsedilerek insanların büyülenmesine yardım edilir. Kullanılan dil on ikiden vuran, tek yanlı ve kuşatılmış yapıdadır. Uçakların adı, silahların adları hem numara, hem de isimle kısa ve öz olarak hipnotize edici şekilde yapılandırılır. F-16 (Fighting Falcon-Savaşan Şahin), F-4 (Phantom- Hayalet), F-5 (Freedom Fighter-Özgürlük Savaşçısı), A-10 (Tank Killer-Tank Katili). Bu isimler onları aramızdan biri, ailemizin bir parçası, tanıdık, bildik haline getirir. Bu bir reklamcılık tekniğidir ve insan aklında imgeler yaratarak ürünlerin satılmasını teşvik eder. Bu teknik insanı girdiği her delikte yakalar. Cep telefonları ekranında, evin yatak odasında, otobüste, trende her yerde gözümüzle ve kulağımızla yakalanmaktadır (Çelik, 2018:33-34). Marcuse (2007: 89), reklam sektörünün bunu bizim için yaptığını da söylediğini ve artık bu *“sizin otoyolunuz”, “sizin havaalanınız”, “sizin gazeteniz”, “sizin gözde mağazanız”* diye seslenerek insanların bir yanılısına yaşamaya yardım ettiğini söyler (Aktaran: Çelik, 2018:34).

Marcuse (2007: 89)’a göre, artık *“ordu”* sizin olmuştur, tüm üretim araçları *“sizin”* yani halkın malıdır. Uçaklar, trenler, otobüsler hep *“sizin”*dir. Bu şekilde ileri teknolojik düzen, işlevsel ve manipüle edilen iletişimin en ileri şekillerde bile dil, gerçekten çarpıcı yapılarda kişinin ve işlevin yetkeci özdeşleştirilmesini dayatır. Anlatım tarzı, yayıncının politikası tarafından belirlenir ve böylece onun düşüncesini okuyucuya dayatır (Aktaran: Çelik, 2018:34). Modern dünyada iletişim olanaklarını tıkayan olgu, bu şekilde kurulan araçsal ilişkilerden kaynaklanmaktadır. Avcı (2013:2), piyasa mantığının ve fetişleştirilen üretim düzeninin gündelik yaşam alanlarını sömürmesi ve bu alanlar üzerinde tahakküm kurması, özerk ve özgür yönetimli iletişim süreçlerinin bozulmasına neden olduğunu ileri sürmektedir (Aktaran: Çelik, 2018:34).

Tam olarak yetkeci bir dil toplumsal kapanmaya *“emir- komuta”* sürecine yardım eder. Yetkeci dil; ülke ve rejim tanımaz, tüm toplumu sarar. Artık sadece emirleri iletmez, bilginin anlamını da iletmeye başlar. Bilgisayar programları bile yetkeci dil mekanizması çerçevesinde oluşturulur. Bir program tasarımı aşamasında emir-komuta zinciri işlemeye başlar. Her program kümesinin bağlı olduğu bir üst küme vardır. Programlar bu üst kümenin idaresi altında birbirleriyle koordineli şekilde çalışırlar. Teknik bilgisayar tasarımında da bu yetkeci dizayn görünür. Örneğin bir ana bilgisayar (server), bir de diğer bilgisayarlar vardır (client). Tüm programlar emir komuta zincir halinde kurulmaktadır. İnternet yapılanması da ana bilgisayarlar aracılığıyla bilgisayarların birbirine bağlanmasına dayanır. Bu yetkeci olarak organize edilmiş yapıda internette icra edilen bütün faaliyetler ana bilgisayarlar tarafından kontrol edilir, gözlemlenir ve kaydedilir. Yetkeci şema tüm insani, bilimsel ve teknik faaliyetlerinin ruhuna işlemiştir. Yetkeci faaliyet ve organizasyon

insani bireysel düşüncenin yenilgisini gösterir. Konformist bir oluşum sonucunda bireysel düşünce artık yenilmiştir ve toplumsal güç onun üzerine geçmiştir. Bu geçiş şekli düşüncenin olgusal ve yetkeci mekanizmanın eline geçmesi şeklinde yapılandırılır ve gerçekleştirilir. Bu nedenle demokratik seçim tam olarak bir özgür ortamda gerçekleşmez (Çelik, 2018: 34).

Herbert Marcuse 'Tek Boyutlu İnsan' adlı kitabında (2007: 128) teknolojiye genel olarak bakıldığında "teknolojik akılcılığın totaliter evreni" us düşüncesinin en son dönüşümü olduğunu vurgulamaktadır (Aktaran: Çelik, 2018:34). Marcuse şu hususu da eklemektedir: Özgürlük ve baskı, üretkenlik ve yıkım, büyüme ve gerilemenin korkunç uyumu ile gelişmiş endüstriyel uygarlığın kapalı operasyonel evreni, belirli bir tarihsel proje olarak bu mantık düşüncesinde önceden tasarlanmıştır. (Aktaran: Çelik, 2018:34). Bu kapalı operasyonel evren, günümüzde teknolojinin totaliter bir eğilimle oluşturduğu büyük bir alan haline gelmiştir.

Teknoloji sayesinde devletler ve çok uluslu şirketler bu evreni medya ile inşa etmektedirler. Chomsky araçsalcı materyalizm bakış açısı kapsamında bu konuda ipuçları vermektedir. Chomsky ve Herman tarafından ortaya konulan "Propaganda modeli"ne göre (Chomsky, 1993:224-225); güç, sermaye, iktidar ve çıkar ilişkileri üzerinde kurulmuştur. Bu modelde medyanın totaliter bir rejimde olduğu gibi o günkü devleti yönetenlerin çizgisini bir papağan gibi tekrarladığını değil, medyanın, tipik taktiksel gerekçelerle -*hükümet politikasının bazı yönlerine itiraz edenler dâhil olmak üzere*- genel olarak devlet-şirket bağının güçlü elit kesimlerinin konsensüsünü yansıttığını ileri sürmektedir (Aktaran: Çelik, 2018:34). Böylece teknoloji sayesinde geliştirilmiş olan medya belli kesimlere hizmet etmektedir. Hizmet ederken insanların düşünce ve davranışlarını yönlendirmektedir. Böylece doğal olanla yapılı olanlar karşı karşıya gelmektedir (Çelik, 2018:34). Teknolojik gelişmelerin günümüzde insani ilişkileri belirlemesi ve insan davranışlarını yönlendirmesi bu araçların başkaları tarafından bu amaçla kullanılmasının açık bir göstergesidir.

Sonuç

Teknolojik gelişmelerin insan yararına olduğu ve modernizmin en önemli aracı olduğu kabul edilmektedir. Teknolojinin sıradan insanların yaşamın rahatlattığı söylenebilir. Oysa teknoloji hâkim sınıfların ellerinde kontrol ve hegemonya sağlamak için kullanılmaktadır. Belirli sınıflar bu gücü egemenliği altındaki insanların yönetilmesi, yönlendirilmesi ve hali hazırdaki düzenin bu şekilde devam etmesi için kullanılmaktadırlar. Teknolojinin bu duruma uygun yapısı, hegemonyayı sağlamadaki başarısı ile geniş insan yığınlarının bilerek veya isteyerek hâlihazırdaki sisteme mahkûm hale getirmektedir. Tahakküm altındaki insanlar bütün bu yaşadıklarının normal hale dönüştürülmesinden dolayı konformist bir tavra sürüklenmektedirler. Özgürce yaptıklarını iddia ettikleri her şey ancak düzenin izin verdiği ölçüde yapılmaktadır.

Teknolojinin gelişmesi toplumsal denetimi artırmaktadır. Çünkü teknoloji cep telefonu internet, kameralar gibi araçlarla insanları gözetim ve kontrol altında tutmaktadır. Teknolojinin işleyiş biçiminde kontrol sahibi olan insanlar bu gücün sayesinde insanların ne yaptığını, harcamalarını nasıl yaptığını kolay bir şekilde öğrenmekte ve ona göre kapitalist ve hegemonik uygulamaları devreye sokabilmektedirler. İnternet adıyla birkaç merkezi makine tarafından idare edilen bilgi teknolojileri, bunların belli güçlerin elinde tutulması bu güçten yoksun olanlara karşı önemli bir mekanizma oluşturmaktadır. Bu gücün bir tahakküm aracına dönüşmesini engelleyecek bir mekanizma mevcut değildir.

Rasyonalizmle birlikte oluşan kapitalist yapı tüm muhalif yapıları ortadan kaldırmakta ve aynı şekilde düşünen, davranan ve tüketen bir kitleye dönüştürmektedir. Kapitalist yapı içerisinde iyi

bir vatandaş olmak ile iyi bir tüketici olmak birbiriyle eşdeğer kavramlar olmuştur. Teknolojinin ürettiği rasyonellik ve rasyonalizasyonun ürettiği ekonomik, siyasal ve bürokratik yapı insanlık anlamında etkisizleştirilmiş ve uyum şeklinin en uç şeklini oluşturmaktadır.

İnsanlara teknoloji sayesinde inandırılan şeyler dikkat çekmektedir. Örneğin modernizmin insanlık için en uygun ve özgür yapı olduğunun dayatılması ile yeni bir sürece girilmiştir. Bu süreç Marcuse'nin deyişi ile ileri teknolojik çağ veya postmodern dönem, teknolojik modernizm gibi isimlendirmelerle geçiştirilebilir. Ancak önemli olan bu dönemin yetkeci bir dil ile yapılandırılmış olması ve teknolojinin de bu düzenin devam ettirilmesi için araç olarak kullanılmasıdır. Böylece yetkeci dil faşizmi, Gramsci'nin dediği gibi çeşitli araçları ortadan kaldırarak ve onları görünmez hale getirmekte ve böylece teknolojik ussallığın totaliter evrenini oluşturulmaktadır. Bu aygıtlar yardımıyla daha fazla tüketimi sağlama ve bunu teşvik etme yolunda zorlama mekanizmaları oluşturulmuştur. Böylece teknoloji, kapitalizm için yeni hegemonya biçimleri oluşturmak için elverişli bir aygıt haline dönüştürülmüştür.

Teknoloji sayesinde cebimize kadar girmiş olan medya oluşumları güç, sermaye ve iktidar baskısını insanlara dayatmaktadır. Bu durumun sonuçlarını kısa zaman içerisinde görüleceği ve teknolojinin insanlara faydalı yönlerinin yanında mahsurlu yanlarının da anlaşılacağı değerlendirilmektedir.

Kaynaklar

Althusser, Louis. *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. Çev: Yusuf Alp. İstanbul: İletişim, 2000.

Avcı, Artun (2013) "Marcuse ve Erotik Rasyonalite Üzerine", Skop: Sanat tarihi Eleştiri Dergisi, 7.12.2013, <http://www.e-skop.com/skopbulten/marcuse-ve-erotik-rasyonalite-uzerine/1685>, Erişim Tarihi: 21.10.2016.

Baştan, Serhat (2017) *İletişim Teorisi*, Ankara: Orion.

Brown, Bruce (1989) *Marks, Freud ve Günlük Hayatın Eleştirisi*, Çev.: Yavuz Alagon, İstanbul: Ayrıntı.

Butler j. ve diğ. (2005) *Olumsuzluk, Hegemonya, Evrensellik*, İstanbul: Hil.

Benjamin, Walter (2001) *Teknik Olarak Yeniden-Üretilbilirlik Çağında Sanat Yapıtı*, Çev.: A. Cemal, İstanbul: YKY.

Bottomore, Tom (1997) *Frankfurt Okulu*, Çev.: A. Çiğdem, Ankara: Vadi Yayınları.

Bourdieu, Pierre (1995) *Pratik Nedenler*, İstanbul: Kesit Yayıncılık.

Butler, J. Ve diğerleri (2005) *Olumsuzluk, Hegemonya, Evrensellik*, İstanbul: Hil.

Chomsky, Noam (1993) *Medya Gerçeği*, Çev.: A. Yılmaz, İstanbul: Tümsamanlar Yayıncılık.

Çağan, Kenan (2003) *Popüler Kültür ve Sanat*, Ankara: Altinküre.

Çelik, Hüseyin (2018) *Dil ve Yeni Medya*, İstanbul: Doğu Kitabevi.

Foucault, Michel (2001) *Hapishanenin Doğuşu*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Garnham N. (2001) “Bir Kültürel Materyalizm Teorisine Doğru”, çev.: S. Çelenk, *Praxis (4)*, 2001, s.: 126-143, İstanbul: Praxis.

Garnham, Nicholas (2005) “Ekonomi Politik ve Kültürel Çalışmalar: Birleşme mi? Boşanma mı?, Çev.: S. Çelenk, İletişim Çalışmalarında Kırılmalar ve Uzlaşmalar içinde. Ankara: De Ki. Critical Studies in mass Communication, CSMC, 95, 12/1

Gramsci, Antonio (1986) *Hapishane Defterleri: Seçmeler*, Çev.: Kenan Döner, İstanbul: Onur.

Gramsci, Antonio (2004) “Concept of Hegemony”. URL: <http://www.theory.org.uk/ctr-gram.htm>, Erişim Tarihi:18.03.2004.

Horkheimer, Max (1998) *Akıl Tutulması*, İstanbul: Metis

Ives, Peter (2011) *Gramsci’de Dil ve Hegemonya*, İstanbul: Kalkedon.

Laclau, Ernesto (2003) Evrensellik, Kimlik ve Özgürleşme, Çev.: E. Başer, İstanbul: Birikim.

Marcuse, Herbert. (2010) *Tek Boyutlu İnsan: İleri İşleyim Toplumunun İdeolojisi Üzerine İncelemeler*, Çev.: Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea.

McLuhan Marshall (2017) *Gutenberg Galaksisi*, İstanbul: YPY.

Mutlu, Erol (1994) *İletişim Sözlüğü*, Ankara: Ark.

Postman, Neil (1994) *Televizyon Öldüren Eğlence*, Çev.: O. Akınhay, İstanbul: Ayrıntı.

Postman, Neil (2004) *Teknopoli: Kültürün Teknolojiye Teslim Oluşu*, Çev.: Mustafa Emre Yılmaz, İstanbul: Sentez.

Zizek Slavoj (1993) *Tarrying with the Negative, Kant, Hegel and the Critique of Ideology*, Durham: Duke University Press.

Uluslararası İlişkiler Disiplininin İnternet Çalışmalarıyla Olan İlişisinin 20 Yılı: Türkiye’de Yapılan Lisansüstü Tezlerin İçerik Analizi (1999-2019)

Gökçe Özsu, Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, gokceozsu@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8732-1397>, Geliş Tarihi: 25.12.2019, Kabul Tarihi: 06.01.2020

Öz Abstract

Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye’de uluslararası ilişkiler disiplininin İnternet çalışmalarını kuramsal ve kavramsal düzlemde nasıl ilişki kurduğu ve nasıl dönüştürdüğü sorularına, Türkiye’de yapılmış lisansüstü tez çalışmalarının üzerinden yanıt aramaktır. Daha çok iletişim bilimleri ve benzer disiplinlerin kuramsal ve metodolojik çerçevesi içerisinde konu edinilen İnternet çalışmaları, aslında sosyal bilimlerin hemen her alanında kuramsal, yönetsel ya da araştırma sahası olarak yer almıştır/konu edilmiştir. Bu çalışma, Türkiye’deki Uİ ve benzeri bölümlerde tamamlanmış lisansüstü tez çalışmaları üzerinden, Türkiye’deki Uİ disiplininin İnternet çalışmalarıyla nasıl bir kuramsal ve yönetsel ilişki kurduğunu analiz etmektedir. Çalışma kapsamında YÖK’ün Ulusal Tez Veri Tabanınca taranan ve erişime açık 129 lisansüstü teze içerik analizi uygulanmıştır ve söz konusu tezler İnternet çalışmalarıyla kurduğu kuramsal

ve yönetsel ilişki gözetilerek Araştırma Nesnesine Erişim Olanağı Bakımından İnternet; İnternet’in Uluslararası İlişkiler Disiplinde Değiştirici/Dönüştürücü Rolü/Etkisi ve Siber Alan ve Devletin Münhasır Yetkileri Tartışması şeklindeki 3 temel kategoriye ve bunlara bağlı toplamda 6 alt-kategoriye ayrılmıştır. Çalışmanın yer verdiği en erken tezin tamamlanmasının üzerinden 20 yıllık bir zaman geçmesi de her iki disiplinin de birbiriyle olan kesişimini uzun erimli bir şekilde incelenmesi olanağı sunmaktadır. Çalışmanın en temelde vardığı sonuç ise Türkiye tamamlanmış Uİ vb. disiplinlerdeki lisansüstü tezler İnternet çalışmalarıyla son derece dar bir perspektifte ilişki kurmuştur. İnternet’i, çevrimiçi alanı ve web 2.0’ı daha çok uluslararası düzenin temel dinamiklerini üzerinde dönüştürücü etkiye sahip olarak ve devletin münhasır yetkileri tartışmaları bağlamında ele almıştır.

Technology and Hegemonia in the Context of Critical Approach

This study aims to define how IR and Internet studies have been intersected in Turkey, by analyzing the graduate dissertations of IR and related disciplines. Even though, Internet Studies have long been studied within the theories and methodologies of communication studies, it has been researched in many fields. This study aims to show how IR and related studies in Turkey has contributed Internet studies by analyzing the graduation dissertations with IR-related topics that being completed in Turkish universities. 129 open-access dissertations completed in IR and related fields which are indexed in the National Dissertation Database of the Council of Higher Education of Turkey

has been subjected to content analysis. Based on their methodological and theoretical approach to Internet studies, the dissertations have been subjected three-fold categorization: 1. The Internet in terms of reaching the subject of the research. 2. The Power and effect of the Internet in transforming the discipline of IR. 3. Discussions on cyberspace and exclusive competence of state. The fact that 20 years have passed since the first thesis written on Internet studies makes it possible to examine the intersection of the two fields. The main finding is that IS approached the field in a narrow manner.

Anahtar Kelimeler

Keywords

İnternet Çalışmaları, İçerik Analizi, Uluslararası İlişkiler, Lisansüstü Tezler, Çevrimiçi, Teknoloji.

The Internet Studies, Content Analysis, International Relations (Ir), Graduation Dissertations, Online, Technology.

Giriş

Bu çalışma, Türkiye'deki sosyal ve beşeri bilimlerin akademik örgütlenmesi içerisinde yer alan başat disiplinlerden biri olan uluslararası ilişkilerin (Uİ) İnternet çalışmalarıyla kurduğu ilişkiyi Türkiye bağlamında lisansüstü tezleri inceleyerek anlamayı hedeflemektedir. Böylelikle İnternet'in sosyal ve beşeri bilimler içerisindeki yeri hem İnternet çalışmaları hakkında bilgi üreten başat disiplin olan iletişim çalışmalarına farklı bir perspektif sunabilecektir hem de Uİ disiplininin bir başka disiplinle kurduğu ilişkinin değerlendirilmesi yapılarak benzer konuları edinen başka çalışmalara da kapsamlı bir değerlendirme imkanı oluşturacaktır. Bunun ilerde benzer alanlarda çalışacak araştırmacılara anlamlı bir katkı sunabileceği umulmaktadır.

Bu çalışmanın dahil ettiği yüksek lisans ve doktora tezlerinden ilki 1999 yılında gerçekleşmiştir. Konuyla ilgili bu tarihten önceki tezler, YÖK'ün Ulusal Tez veri tabanında ulaşılabilir değildir. Bu da bu çalışmanın en temel kısıtlılıklarından birini teşkil etmektedir. Ancak, 1999 yılından bu çalışmanın yapıldığı tarihe kadar 20 yıl geçmiş olması iki disiplin arasındaki ilişkiyi değerlendirme bakımından olanak tanımaktadır. Bu sayede de bu çalışmanın zaman aralığını sınırlandırma şansı doğmuştur.

Zaten bu çalışma, esas olarak, Günseli Bayraktutan'ın iletişim vb. bölümlerinde (Gazetecilik, Radyo-TV ve Sinema, Halkla İlişkiler gibi bölümler) yapılan lisansüstü çalışmaların İnternet çalışmalarını nasıl keşittiğini konu edinen "İletişim Araştırmalarında İnternet Çalışmaları" (Bayraktutan, 2015) isimli çalışmasından ilham alınarak hazırlanmıştır. Bayraktutan, çalışmasının gerekçesi olarak İnternet'in hem kendisinin doğrudan bir araştırma konusu olan yeni araçlar ve uygulamalar ortaya çıkarmış olduğunu hem de eğitim, kültür ve siyaset gibi geleneksel yapı ve süreçler üzerinde yarattığı etkinin başlı başına bir araştırma alanı olduğunu öne sürmektedir (Bayraktutan, 2015, s.436). Bu çalışma da benzer bir perspektiften hareketle, İnternet'in ve diğer bilgi ve iletişim teknolojilerinin (ICT) Uİ çalışmalarının araştırma nesnelere ve süreçleri üzerinde bir dönüşüm yarattığı varsaymaktadır.

Uİ disiplini, iki savaş arası dönemin görece liberal ortamının da katkısıyla esasen Anglosakson düşünce içerisinde kuruldu ve disiplinin erken dönem çalışmaları daha çok devletlerarası ilişkilerin büyük savaş öncesindeki (yani I. Dünya Savaşı) dönüşümünü analiz edip, bir daha bu kadar büyük bir savaşın çıkmasını önlemektir. Bu bakımdan Uİ disiplininin en temel analiz nesnesi devleti ve devlet/hükümet kurumlarını merkeze alan siyasal yapılar olageldiği kabul edilebilir. Bu tarihsellik içerisinde, böylesine araçsal bir amaç etrafında ortaya çıkan Uİ disiplininin yıllar içerisindeki evrimine -ve başka araştırma nesnelere ortaya çıkarmasına- rağmen devletler disiplininin en temelde odaklandığı birim olagelmıştır.

Çalışmanın araştırma soruları şu şekildedir: Türkiye'de Uİ disiplini, İnternet çalışmalarıyla nasıl bir ilişki kurmuştur? Bu ilişki, 20 yılda hangi eğilimleri içermiştir? Son 20 yıl her iki disiplinin kesişiminde hangi kuramsal ve yöntemsel eğilimlere sahne olmuştur? Her iki disiplinin kesişiminde Türkiye'de üretilen tez çalışmaları neleri konu edinmiştir? Yer verilen bu soruların çerçevesinde Türkiye'deki üniversitelerin Uİ ve ilerde yer verilen diğer bölümler ve anabilim dallarında yapılan lisansüstü tezlere içerik analizi uygulanmıştır ve oluşan temalar Uİ disiplininin İnternet çalışmalarıyla kurduğu yöntemsel ve kuramsal ilişkiye dair ortaya çıkan temalara göre 3 temel ve toplamda 6 alt kategoriye ayrılmıştır. Bu temel kategoriler sırasıyla şunlardır: 'araştırma nesnesine erişim olanağı bakımından İnternet', 'İnternet'in Uİ disiplininde değiştirici/dönüştürücü rolü/etkisi', 'siber alan ve devletin münhasır yetkileri tartışması bağlamında İnternet'. Bu çalışma Türkiye'deki Uİ disiplininde üretilmiş akademik makaleleri, kitapları/kitap bölümlerini kapsamamaktadır ve bu durum bu çalışmanın kısıtlılıkları arasındadır. Bu çalışmanın

diğer kısıtlılığı ise dahil edilen lisansüstü tezlerin 1999-2019 tarihleri arasında üretilenler arasından seçilerek yalnızca 20 yıla sınırlandırmasıdır. Bu çalışma aynı zamanda analize dahil edilen tez çalışmalarının kuramsal ve metodolojik yeterliliğini/niteliğini ölçme/değerlendirmeyi amaçlamamaktadır. Yalnızca, Türkiye’deki Uİ bölümlerinde yapılan yüksek lisans ve doktora tez çalışmalarının İnternet çalışmalarıyla kurduğu ilişkiyi incelemekle yetinilecektir.

Uluslararası İlişkiler ve İnternet Çalışmaları İlişkisi: İki Savaş Arası Dönemden Bilgisaymsal Metotlara Genel Çerçeve

Uİ ile İnternet çalışmaları arasındaki kuramsal ve yöntemsel ilişkiyi anlamak için öncelikle Uİ’nin teknolojiye yönelik yaklaşımlarını değerlendirmek gerekmektedir. Bu kısımda, Uİ disiplininin iki savaş arası dönemden günümüze doğru, teknoloji ile kurduğu ilişkinin dönüşümündeki tarihsel trendlere dair kuramsal bir arka plan değerlendirmesi sunulacaktır.

Teknoloji, Uİ disiplininin ilk kurulduğu zamanlarından beri merkezinde yer alan bir kavram olagelmıştır ve Sanayi Devriminin toplumsal sonuçları, endüstrileşme konusunda daha ileri olan toplumların güç dengesini kendi lehlerine değiştirdiği şeklindeki yaklaşımlar, Uİ disiplininin teknoloji konusundaki en temel kurucu yaklaşımlarından birini temsil etmiştir. Bu yaklaşıma göre uluslararası sistem, endüstri devrimi ve kapitalist üretim sisteminin ürünü olarak kabul edilmiştir (Krippendorff, 1973). Disiplinin geliştirdiği ilk akademik görüşlerin etrafında şekillendiği ‘savaşların nasıl önleneyeceği’ ve ‘barışın nasıl korunacağı’ sorularına (Gözen, 2018) dair geliştirilen argümanların içerisinde yer alan teknoloji, devletlerin güç kapasitesiyle doğrudan ilişkilendirilmiştir. Disiplinin ilk temel tartışmasını oluşturan idealizm ve realizm tartışması dahi teknolojiyi devletlerin güç kapasitesi bağlamı dışında tartışılması imkanı tanımamıştır. Bu bakımdan teknolojinin Uİ disiplininin içerisinde kavramsallaştırılması son derece kısıtlı kalmıştır. Bu konuda, atom bombasının yaygınlaşması ile televizyonun yaygınlaşmasının aynı tarihsellikte yer almasına rağmen Uİ disiplinin televizyonu yok sayıp atom bombasına odaklandığına dair örnek (Kanat, 2016) Uİ’nin teknolojiye dair erken dönem yaklaşımını son derece net bir şekilde açıklamaktadır.

İki savaş arası dönemin görece liberal iklime sahip yıllarında, modern iletişim teknolojilerinin Uİ disiplinin merkezinde olduğu vurgulanmıştır ve alanın kurucu figürleri Alfred Zimmern, Leonard Woolf ve Norman Angell, endüstrileşmenin uluslararası entegrasyon sürecinin itici gücü olduğunu kabul etmişlerdir (McCarthy, 2015). Aynı perspektife göre, önemi gittikçe artan bir şekilde endüstri devrimiyle birlikte endüstrileşen devletlerin birbirilerine yönelik karşılıklı bağımlılıkları artmıştır ve oluşan düzen -kimin kazandığına bakılmaksızın- büyük çaplı savaşlardan zarar görecektir. Özellikle de Zimmern (1931), bilim ve teknolojinin modern dünyanın yeni kuralı olduğunu kabul ettiği karşılıklı bağımlılık ekseninde etkilediğini öne sürmektedir (Gellman 1988). Teknolojik değişim iki savaş arası idealistlerin merkez kavramı ve referans noktası olmuştur. Savaş sonrası dönemde ise özellikle Hans Morgenthau (1946) ve John Herz’in (1959) temsil ettiği perspektife göre modern teknolojinin siyasal ve normatif sonucunun ve özellikle de modern teknolojilerin askeri anlamda yıkıcılığına yönelik olumsuz perspektiflerinin yanında siyasal boyutunun teknik boyut ile değişmesi nedeniyle teknolojilerin depolitizasyon etkisinin olabileceğidir (Scheuerman, 2009). Soğuk Savaş’ın sonra ermesi ile birlikte 1990’lardan itibaren ise Uİ disiplinine yeni aktörlerin dahil olması ve iki kutuplu dünya siyasetinden ABD hegemonyasında tek kutupluluğa dönüşüm ile birlikte teknolojiye yönelik yaklaşımlar, daha çok Uİ’nin temel yapı ve süreçleri üzerinde etkisi olduğu şeklindedir. Örneğin Skolnikoff (1993), tıpkı nükleer silahların ve balistik füzelerin geleneksel anlamda askeri güç üzerinde nasıl etkili

olduysa, merkezi siyasal ve ekonomik güçlerin kapasitesi ve rekabet edebilirlikleri üzerinde de enformasyon teknolojilerinin etkisinin altını çizmiştir (Skolnikoff, 1993'ten akt. Weiss, 2005). İnternet'in ve çevrimiçi ağların popülerleştiği 1990'lı yıllar aynı zamanda tüm dünyada çift kutuplu uluslararası sistemden ABD hegemonyasındaki tek kutuplu bir uluslararası sisteme geçiş süreci olarak kabul edilmiştir. Bu dönemde sıkça tartışılan "bilgi otoyolu" kavramı, ICT ve çevrimiçi ağ altyapılarına en çok sahip olan ülke olması bakımından ABD'ye atfedilmiştir. Yine aynı dönemde bilgi ekonomisinin gittikçe daha da önem kazanan birincil maddi üretim kaynağının enformasyon olduğunu savunan Castells, küresel bir ağ toplumu teorisi ortaya koymaktadır; buna göre ağ toplumu ulus-devletlerin egemenliğinin zayıflaması anlamına geliyordu (Castells, 1996).

Geleneksel Uİ teorileri bir taraftan devleti merkeze alırken diğer taraftan devletlerin birbirleriyle fiziksel alandaki ilişkileri inceler (Sprout ve Sprout, 1971; Aron, 1966'dan alıntı Choucri, 2012). Ancak, ICT'nin yaygınlaşmasıyla birlikte sanal ağlar ve siber uzamlar Uİ'nin günümüzdeki teorisini ve uygulama biçimini baştan aşağı yeniden şekillendirdiği kabul edilmektedir. Söz konusu dönüşümün aynı zamanda diplomasinin temel dinamik ve süreçleri üzerinde de gerçekleştiği şeklindeki yaklaşım da yine benzer bir perspektifin ürünüdür. Özellikle de diploması 2.0 ya da dijital diploması olan kavramsallaştırılan kadar devlet-dışı aktörlerin dijital araç ve uygulamalarının dahil olması Uİ'yi daha çoğul bir hale getirmişse de diplomasinin özünün çok değişmediği, diplomasinin aktör sayısının artmasından ziyade diplomasinin sorumlu olduğu alanı değiştirmiştir (Sandre, 2015).

Tipki endüstri devriminin sonuçları bağlamında değerlendirilmesi gibi enformasyon devrimi söyleminin de benzer noktadan değerlendirildiğini söylemek mümkün. Özellikle de güvenlik söz konusu olduğunda enformasyon devrimi söylemi enformasyon savaşı ve siber güvenlik ile sınırlandırılmaktadır; enformasyon toplumu kuramlarına ve enformasyon teknolojileri bağlamında bir güvenlik yaklaşımı geliştirmemiştir (Eriksson & Giacomello, 2006). Örneğin, Nye vd. (1996) "enformasyon devrimini iyi yönlendiren ülke diğerlerine göre daha güçlü olacaktır" şeklinde (Nye vd. 1996'dan akt. Holmes, 2015) öne sürerek, ICT'yi siber güvenlik bağlamında sınırlandırmıştır.

ICT'nin ve İnternet'in, ulus-devlet biçiminin egemenlik yetkisine tehdit edecek etkiye sahip olduğu şeklinde tartışılmıştır. Fidler (1998), "yeni enformasyon teknolojilerinde yaşanan devrimin, özellikle de İnternet'in, teknolojinin Uİ'nin temel dinamiklerini etkilediğine" dair eski bir yaklaşıma ait olduğunu vurgulamaktadır. Burada ise siber alan tartışmaları merkezdedir ve "siber alan tartışmaları içerisindeki ortak tema İnternet'in uluslararası siyasetin geleneksel temel taşı olan egemen devlete yönelik bir tehdit oluşturduğu şeklindedir" (Fidler, 1998, s. 415). Günümüze doğru gelindiğinde, güç dengesini devletin endüstriyel kapasitesi içerisinde değerlendiren geleneksel Uİ teorileri, İnternet'i disiplin içerisinde nasıl sorunsallaştıracağına dair bir zorluk yaşadığı öne sürülmüştür. Çünkü geleneksel Uİ teorisyenleri güç ve teknoloji arasında doğrudan ilişki kurmuşlardı: Teknoloji devlet gücünün kurucu ve en temel maddi ögesi olarak kabul edilmekle birlikte, teknolojiyi anlamaya yönelik yaklaşımlar daha çok ekonomik çıkar elde etmek ve silahlanma yarışında avantaj elde etmeyi sağlayan bir kapasite meselesi olarak ele alınmıştır.

2010'lu yıllara gelindiğinde ise, bilgisayarlı sosyal bilimlerle Uİ arasında metodolojik bağ kurmaya çalışan araştırmacıların çalışmalarına denk gelmektedir. Veri madenciliği, doğal dil işleme, otomatik metin analizi ve makine öğrenimi gibi araçların bir veya bir arada kullanımını ifade eden "bilgisayarlı uluslararası ilişkiler" alanında çok geniş bir metodolojik boşluk bulunmaktadır. Ünver'e (2016) göre bilgisayarlı uluslararası ilişkiler, barındırdığı çoklu metot kullanımı sayesinde Uİ'de ve daha genel olarak sosyal bilimlerin temel disiplinleri arasındaki

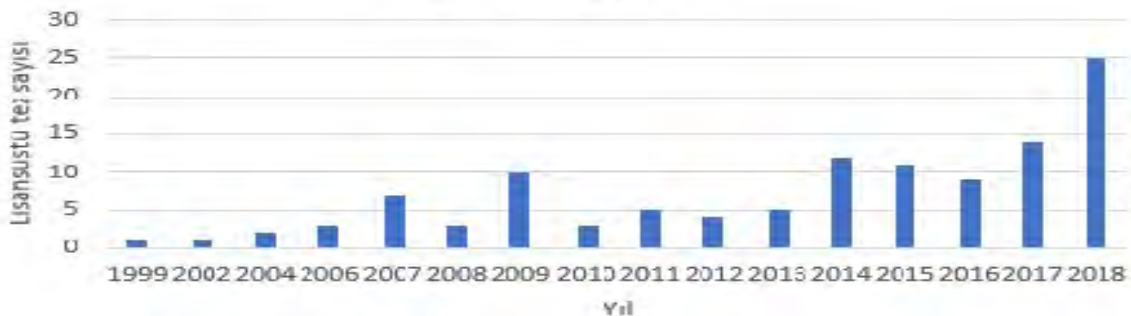
niteliksel ve niceliksel ayrımı aşma iddiasındadır. Aslında bu iddia, en temelinde 1960’larda davranışçı okulun realizm geleneğine getirdiği eleştiriye kadar geri götürülebilir. Davranışçı ekol, 1960’lara kadar yazılı kaynaklara ya da katımlı gözlem-pratik tecrübeye dayanan geleneksel yöntemler yerine veri tabanları, sayısal analiz teknikleri ve bilgisayar dolayımı yöntemlere ağılık vermiştir (Aydın, 1996). Örneğin Zeynep Tüfekçi’ye göre (2014) “bilgisayimsal siyasetin siyasal iletişimi giderek daha kişiselleşmiş ve özel bir alışverişe [*private transaction*] dönüştürür ve bu nedenle kamusal alanı yeniden şekillendirir; çünkü bu yaklaşımlar kamusal alan dışındaki seçmenlerle hem profilde hem de bireysel olarak etkileşime girebildiğinden daha az kamusal hale gelir” (Tufekci, 2014, s. belirtilmemiş).

Türkiye’de Uluslararası İlişkilere Konu Olan İnternet Çalışmaları: Lisansüstü Tez Çalışmaları

YÖK’e bağlı Ulusal Tez Merkezi’nin web sitesinde ‘Detaylı Arama’ sekmesi üzerinden aşağıda bahsedilen prosedür ile arama yapılmış ve arama sonucunda elde edilen veri kayıtlanmıştır. Yapılan detaylı aramada şu parametreler kullanılmıştır: Erişime izin verilen yüksek lisans ve doktora tezleri arasından; konu olarak ‘Uluslararası İlişkiler’ seçilmiştir. Özet kısmında şu kelimelerle arama yapılmıştır: ‘İnternet’, ‘yeni medya’, ‘dijital’, ‘siber’, ‘sosyal medya’, ‘çevrimiçi’, ‘iletişim teknolojileri’. Her bir arama sonucu elektronik tablola uygulama içinde tek bir sayfada listelenmiştir. Mükerrer sonuçlar filtrelenmiştir ve akabinde aşağıdaki şu bölümler ve anabilim dallarında yapılmayan tezler filtrelenmiştir: Uluslararası İlişkiler, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, Avrupa Birliği ve Uluslararası Ekonomik İlişkiler, Strateji Bilimi, Harp Akademileri Stratejik Araştırma Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü, Avrupa Birliği Siyaseti ve Uluslararası İlişkiler, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, Küresel Siyaset ve Uluslararası İlişkiler, Siyaset ve Uluslararası İlişkiler, Latin ve Kuzey Amerika Çalışmaları, Avrupa Çalışmaları, Avrupa Birliği Anabilim Dalı, Avrasya Araştırmaları.

Söz konusu prosedür, ilk olarak 21 Mayıs 2019 tarihinde uygulanmıştır ve elde edilen 110 tez dökümlenerek kayıtlanmıştır. Bu kayıtlamanın üzerine 12 Ekim 2019 tarihinde aynı prosedür ile tekrar veri toplanmıştır. Bunun iki amacı bulunmaktadır: Birincisi 2016 ve 2019 yılları arasında yapılmış çalışmalardan erişime açık olmayan çalışmalar da artık erişime açık oldukları için çalışmaya dahil edilmiştir. İkincisi ise verinin ikinci kez toplama tarihine kadar tamamlanmamış olan çalışmaların da analize dahil edilmesi sağlanarak veri seti zenginleştirilmiştir. Yalnızca 1 tez, dil kullanımındaki büyük kusurlardan dolayı anlaşılamadığı için analizden çıkarılmıştır. Böylelikle 129 yüksek lisans ve doktora tezi analize dahil edilmiştir.

Türkiye’de Uluslararası İlişkiler disiplinde yapılan İnternet konulu lisansüstü tezlerin yıllara göre değişimi

Grafik 1: Türkiye’de Ul. vb. bölümlerde yapılan ve İnternet çalışmalarıyla konulu lisansüstü tez çalışmalarının yıllara göre değişimi

Analize dahil edilen ilk tez 1999 yılında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler anabilim dalında Pınar Yürür tarafından tamamlanan “Geçmişten Günümüze Kosova Sorunu” isimli yüksek lisans tezidir. Yukarıda yer alan Grafik 1’de görüldüğü üzere, 1999’dan günümüze Uİ alanında olup İnternet çalışmalarıyla kesişen lisansüstü tezler artış trendine sahiptir. Her ne kadar bu çalışmanın son şeklinin verildiği Ekim 2019 tarihine kadar yayımlanmasına izin verilen 2019 tarihli onaylanmış lisansüstü tezleri de dahil etmiş olsa da 2019 yılı sonuna kadar onay bekleyen 14 tez daha vardır. Ancak söz konusu tezler henüz tamamlanmadığı/onaylanmadığı için ve bu çalışma yürütüldüğü sırada 2019 yılı sona ermediği için 2019 yılına ait tez sayısı grafikte yer verilmemiştir.

Analize dahil edilen yüksek lisans ve doktora tezlerinin İnternet çalışmalarını nasıl konu edindiklerini, nasıl bir kuramsal ve kavramsal çerçeve ile çalışmalara dahil edildiklerini anlamak için veri setine dahil edilen tezlere içerik analizi uygulanmıştır. İçerik analizi, “iletişimin açık ve belirgin içeriğinin nesnel, sistematik ve nicel olarak tanımlanmasına yönelik bir araştırma tekniğidir” (Berelson, 1952). İçerik analizi, kayıtlı metinsel verinin taşıdığı, kapsadığı ve ilettiği enformasyona odaklanmaktadır ve bu özelliğiyle “metnin bağlamından soyutlamadan oluşturulan kategorilerle mesajın ve kaynağın görünmeyen, özel amaçlarına yönelik çıkarsamalar yapan, kayıtlı metinlerin temel içeriklerinin ve içerdiği mesajların özetlendiği” bir yöntemdir (Yıldırım, 2015, s. 124-125). Bu yöneme bağlı kalınarak analiz prosedürü şu şekilde yürütülmüştür: Analize dahil edilen tezlerin kuramsal çerçeveleri ve araştırma yöntemlerinin anlaşılması için önce ‘Özet’ kısımlarından başlanarak incelenmiş, bu şekilde anlaşılmayan çalışmaların ise öncelikle ‘Giriş’ kısmının daha sonra ise başka başlıklar altında yer verilen ilgili bölüm/leri incelenmiştir. Tezlerin tam metin halleri incelemeye dahil edilmeye gerek görülmemiştir. Kuramsal çerçevesi ve/veya araştırma yöntemleri anlaşılmayan çalışmaların daha sonra yalnızca analiz kısımlarının yer aldığı bölümler incelenmiştir. İnceleme sonunda, araştırma yönteminin yine de anlaşılmadığı özellikle de betimsel çalışmalar için araştırma yöntemleri “BELİRTİLMEDİ” olarak kodlanmıştır. Diğer çalışmalar ise daha önce belirtildiği gibi çalışmanın amacı tezleri yönetsel niteliklerine göre değerlendirmek olmadığı için kendi belirttikleri araştırma yönteminin kavramsallaştırmasına sadık kalınarak kodlanmıştır. Bu şekildeki kodlamadan hareketle çalışmaların İnternet çalışmaları ile kurdukları kuramsal ve yönetsel ilişkinin temasına göre şu üç temel kategoriye ayrıştırılmıştır: 1. Araştırma Nesnesine Erişim Olanığı Bakımından İnternet (kısaca ‘Kaynak Olarak İnternet’ olarak anılacak). 2. İnternet’in Uluslararası İlişkiler Disiplinde Değiştirici/Dönüştürücü Rolü/Etkisi (kısaca ‘Etki paradigması’ denilecek); 3. Siber Alan ve Devletin Münhasır Yetkisi Tartışmaları (kısaca ‘Güvenlik paradigması’ denilecek. Her bir temel kategori kendi içinde alt kategorilere ayrılmıştır.

Araştırma Nesnesine Erişim Olanığı Bakımından İnternet

Bu kategorideki tezler genellikle İnternet çalışmalarının diğer sosyal ve beşeri bilimler disiplinlerine sağladıkları olanaklarla araçsal bir ilişki kurmaktadır. Bu ilişki, daha çok araştırma verilerinin web ortamından erişilmesi şeklinde olmuştur. Web 2.0’ın etkileşimsel niteliğini yönetsel bir teknik olarak değerlendirmekten ziyade, çevrimdışı da erişilebilecek kaynakların çevrimiçi ağ dolayımıyla erişilmesiyle kullanılmış olup daha çok ikincil kaynakların kullanımı öne çıkmaktadır (bkz.: 1.a alt kategorisi). Web ortamında erişilen tüm kaynaklar tıpkı çevrimdışı versiyonlarında olduğu gibi metin formatındadır. Büyük Veri kullanımı, erişilen inceleme nesnesinin verileştirilmesi ya da metne dair etkileşimsel herhangi bir şey kullanılmamıştır. Bunun yönetsel gerekçesi olarak genellikle “kaynak tarama”, “kaynak derleme”, İnternet sitelerinden içerik/niceliksel analiz şeklinde gerekçelendirilmiştir. Bu temel kategori iki alt kategoriye

ayrılmıştır: ‘çevrimiçi alanda ikincil kaynak kullanan çalışmalar’ ile ‘araştırma nesnesini çevrimiçi alanda analiz eden çalışmalar’. Her iki alt kategorinin de İnternet’e olan yaklaşımı incelenecek metne erişim sağlaması şeklindedir. Ancak inceleme nesnesini birincil kaynak olarak kullanan çalışmalar ile ikincil kaynak olarak kullanan çalışmalar kendi içinde alt kategorilere ayrılabilir niteliktedir. Bu ayrım her iki alt kategoriyi metodolojik olarak da ayırır.

Bu kategori, U.İ. disiplininde Türkiye’de yapılan lisansüstü çalışmalarda, 63 çalışma ile en kalabalık temel kategoriyi oluşturmaktadır. Bunlardan yalnızca 3’ü doktora tezidir. 1999’dan 2019 yılına kadar hemen her yılda bu kategoriye dahil edilen tez çalışması bulunmaktadır.

Çevrimiçi Alanda İkincil Veri/Kaynak Kullanan Çalışmalar

Bu alt kategorideki tezler, konuları bakımından İnternet çalışmalarıyla doğrudan kesişmemektedir, fakat yalnızca veri toplamak ya da literatür taraması için web 2.0’ın sağladığı olanaklardan yararlanmaktadır. Bu durum daha çok çevrimdışı alanda erişilemeyen veri tabanlarına, çalışılan konuya dair daha önce yapılmış çalışmalar ile bunların verilerine erişme ve/ya da konuyla ilgili basında çıkmış haberlere çevrimiçi alanda erişme şeklinde olmuştur. Bu çalışma kapsamında incelenen 129 tezden 57 tanesi bu alt kategoride yer alarak en kalabalık alt kategoriyi oluşturmaktadır. Söz konusu tezlerden sadece 2’si doktora tezidir.

İkincil kaynak kullanımı ile kastedilen şey, halihazırda yürütülmekte olan bir araştırma için veri toplarken ya da literatür taraması yaparken başka çalışmaların verilerini ya da literatür değerlendirmelerini yürütülmekte olan çalışmanın bağlamına uyarlamaktır (Hox & Boeije, 2005). Aslında verinin ikincil kullanımı olarak tanımlanan bu durum nitel araştırmalarda zaman ve maliyet tasarrufu sağlamak için sıklıkla kullanılmaktadır. Ancak bu durumun dezavantajları da bulunmaktadır: Toplanan ikincil veri yürütülmekte olan çalışmanın araştırma sorularıyla örtüşmüyor olabilir, söz konusu veriler birincil veri olarak toplandığı çalışmanın bağlamından koparılması durumunda verilerin yorumlanması zorlaşabilir (Hox & Boeije, 2005, s. 596).

Uİ disiplini, ontolojisi gereği uluslararası alandaki siyasal konulara/gelişmelere odaklanan bir disiplindir ve bu disiplin içerisinde yapılacak bir tez çalışmasının dünya üzerindeki herhangi bir ülkenin/bölgenin siyasal, toplumsal ya da diplomatik süreçlerini incelemesi disiplinin doğası gereği beklenmektedir. Örneğin, Türkiye’de yapılan bir Uİ tez çalışması Türkiye dışındaki herhangi bir ülkeye ilişkin olsa bile, odaklanılacak ülkeye saha çalışması için gitmek çok sıklıkla görülmez, aksine buna gerek de duyulmaz. Küresel siyaseti ilgilendiren diplomatik olayların basından günlük takibi son derece önemlidir. Ancak bu takip her zaman birincil kaynaklara erişimi gerektirmez, yalnızca basında çıkan haberlerin dolayısıyla da takip edilebilir.

Bu alt kategori, genellikle incelenecek siyasal ve toplumsal olayların takibi için, çeşitli basın kuruluşlarının Web sitelerinden elde edilen haber metinlerinin ya da o konuyla ilgili daha önce yapılmış akademik çalışmaların farklı bir çerçevede ele alınması şeklinde olmuştur. Her ne kadar bu çalışma kapsamında değerlendirilen tez çalışmalarının metodolojik açıdan niteliği bu çalışmanın odağında olmasa da bu alt kategoride yer alan çalışmaların önemli kısmının veri toplama ve örneklem oluşturma konularında metodolojik kusurlar görülmektedir. Çalışmaların hemen hemen tamamı hangi metodolojiyi kullandığını belirtmemekle birlikte, çeşitli diplomatik olayların belli ülkelerin ilişkileri üzerinden kuramsal bir analiz çalışma yapma amacı taşıdığı düşünülmektedir. Yer verilen çalışmaların kuramsal ve metodolojik çerçeveleri, bu çalışmanın ilgi alanını oluşturmamaktadır, ancak çevrimiçi alanda ikincil kaynakların daha çok betimsel karakterli çalışmalar, yöntem için uygulanan prosedüre dair nitelikli bilgi verilmeden gerçekleştirildiği görülmektedir.

Aşağıda yer verilen alıntılar bu kategori içerisinde yer alan tez çalışmalarının ‘Özet’ kısımlarından alınmıştır. Söz konusu tez çalışmalarının literatür değerlendirmesi için gereken nitelikli akademik kaynağa erişim için çeşitli Web sitelerinin kullanıldığı tezlerde belirtilmiş olsa da bu Web sitelerinin neye göre seçildiği ise belirtilmemiştir: “zaman zaman da internet ortamından yararlanılmıştır” (Salmanlı, 2007), “internet sitelerinden de gerektiği kadar yararlanılmıştır” (Ağca, 2008), “gerekse güvenilir internet siteleri kaynak olarak kullanılmıştır” (Ayvaz, 2009), “saygın internet sitelerinin bilgileri ile desteklenmiştir” (Beden, 2009), “ikincil kaynak olarak dergi, makale ve internet kaynağı kullanılmıştır” (Yıldız, 2009), “veriler; [...] konuyla ilgili internet sitelerinden istifade edilmek suretiyle toplanmış ...” (Gürler, 2009), “Bütün bilgileri Google arama motoru kullanılarak internetten toplandı” (İskenderova, 2014).

Araştırma Verisini Çevrimiçi Alanda Toplayan Çalışmalar

Bu alt kategoride yer alan çalışmalar, tıpkı bir önceki kategoride olduğu gibi araştırma verisini web 2.0’ın sağladığı olanaklar sayesinde çevrimiçi alandan toplamakla birlikte, önceki alt kategoriden farklı olarak, çalışmanın yazarları verileri çevrimiçi ortamdan birinci elden toplayıp analiz etmişlerdir. Yani bu alt kategorideki tezlerin yazarları kendi araştırma sorularına uygun verileri kendileri çevrimiçi alandan toplamaktadırlar. Bu bakımdan söz konusu çalışmalar, web 2.0’ın çevrimiçi alandan birincil nitel veri toplama sahası olarak kullanmışlardır; bunun yanında web 2.0 uygulamalarının dış politika yapmak/yürütmekten sorumlu siyasal kurumların siyaset belgelerinin yer aldığı arşiv olarak kullanıldığını görmekteyiz. Çevrimiçi alanda devletlerin dışişleri bakanlıkları, ya da dış politikadan sorumlu başka kurumların web siteleri çoğunlukla bu tarz politika belgelerini barındırmaktadır. Yasama tasarımları, siyaset belgeleri (belli bir siyasal/diplomatik konu hakkında yürütme organlarına bağlı kurumların yol haritaları, bilgi notları), diplomatik notalar, BM ya da AB gibi ulus-üstü siyasal organların ilgili kurullarında yapılan konuşmaların metinleri ya da AİHM’ne yapılan savunma beyanları gibi) politika belgeleri, kurumların web siteleri üzerinde bir çeşit veri tabanı oluşturularak kamuoyuyla paylaşılmaktadır. Ancak bu veri tabanlarında yer alan belgeler çevrimdışı ortamda da erişilebilmektedir. Yani, araştırmacılar Web 2.0’ın olanaklarını birincil kaynağa/veriye ulaşmak için kullanmışlardır.

Yine bu alt kategoriye dahil bir başka yöntem ise politikacıların ve seçim kampanyası yürütücülerinin Twitter’da paylaştıkları dış politikaya yönelik beyanları ile dış politika karar alma eğilimlerine dair bir model önerisidir. “Politikada sayılar: Dış politika yönelimi ve seçim tahmininde karşılaştırmalı sayısal analiz ve modelleme” başlıklı tezde (Taylan, 2017) ise Türkiye’de 2015 yılında yapılan genel seçimler ile 2016 Amerikan başkanlık seçimleri öncesinde politikacıların ve kampanya yürütücüleri seçim kampanyası süresince attıkları tweet’lerden dış politikada karar verme eğilimlerine dair model oluşturmaktadır.

Türkiye’nin 2002 ile 2015 yılları arasındaki arabuluculuk girişimleri söylem ve içerik analizi başlıklı ODTÜ’den Uluslararası İlişkiler bölümünden Reyhan Güner (2015) tarafından yapılan yüksek lisans tez çalışmasında, Türk dışişleri bakanlığının web sitesindeki çevrimiçi arşivden elde edilen politika belgelerine hem içerik hem de söylem analizi uygulanmıştır. Bilkent Üniversitesi’nden Begüm Ceren Canpolat’ın (2017) hazırladığı “*Türkiye ve Avrupa’nın Suriyeli mültecileri yansıtması: İnsani ideallere karşı siyasi koz*” başlıklı tezde de benzer şekilde çalışmada adı geçen resmî kurumların web sitelerinde bulunan politika belgelerine içerik analizi uygulandığı belirtilmiştir. Yine Bilkent Üniversitesi’nden Levent Ozan “*Almanya ve Türkiye’nin Kosova’daki yumuşak gücü: İki dış politikanın karşılaştırmalı analizi*” başlıklı tez için mülakat, içerik analizi, politika analizi ve saha çalışmasını içeren çoklu yöntem kullanımına yer verilmiştir ve tıpkı önceki iki tezde olduğu gibi resmî kurumların web sitelerinde bulunan politika belgelerine içerik analizi uygulanmıştır.

Bu alt kategoriye dahil edilen çalışmaların yöntem bilgilerinin açık bir şekilde verildiği görülmektedir. İki çalışma içerik analizi, bir çalışma hem içerik hem söylem analizi, yine bir çalışma ise karşılaştırmalı sayısal analiz yaptığını belirtmiştir. Veri toplama ve örneklem oluşturma bakımından hangi web sitelerinin kullanıldığı söz konusu çalışmalarda belirtildiği görüşmüştür. Ancak söz konusu çalışmalarda veri toplamada kullanıldığı bilgisine yer verilen web siteleri, resmî kurumlara ait olması bakımından farklı kullanıcıların etkileşime girmesine olanağı bulunmamaktadır. Yine aynı şekilde, sayısal analiz yapılan çalışmada farklı kullanıcılar arasında etkileşime olanak tanıyan bir SNS platformu olan Twitter’daki politikacıların paylaşımları incelenmiş olup farklı kullanıcıların yarattıkları etkileşim söz konusu çalışmaya dahil edilmemiştir.

İnternet’in Uluslararası İlişkiler Disiplinde Değiştirici/Dönüştürücü Rolü/Etkisi

Bu kategoride yer alan çalışmaların İnternet’e dair kuramsal/kavramsal yaklaşımı, uluslararası sistem ve bu sistemin aktörleri/bileşenleri olan devlet ve toplumlar üzerinde değiştirici ve dönüştürücü bir etkiye sahip olduğu şeklinde özetlenebilir. Bu kategori de kendi içinde ikiye ayrılmıştır: Bu etkiyi verili kabul edenler ve bu etkiyi çalışmaları kapsamında kendi verilerine dayandıran çalışmalar. 1’si doktora, toplamda 31 çalışma bu kategori altında ele alınmıştır.

Verili Kabul Edenler

Bu kategorideki çalışmalar, İnternet’in, çevrimiçi ağların ve web 2.0 ortamlarının uluslararası sistemi ve bu sistemin temel dinamikleri üzerinde değiştirici ve dönüştürücü etkiye sahip olduğunu varsaymaktadır. Bu durumun verili kabul edilmesinden kasıt, bu kabulün bir önkoşul olması ve bu önkoşulun sınanması adına herhangi bir şekilde problematik haline getirilmemesidir.

Küreselleşme bağlamında kamuoyu ve sivil toplumun dönüşümünü inceleyen bir yüksek lisans tezi, “Küreselleşme sürecinin özellikle 1990’lardan sonra kazandığı ivme, toplumların ulus-devlet sınırları içerisine hapsolmuş yapılarını değişime uğratmıştır. Bu süreçte iletişim teknolojilerinde yaşanan değişimler çok etkili olmuştur. İletişim teknolojilerindeki yenilikler ve gelişmeler, sorunların boyutlarını ulusal olmaktan çıkarmış, uluslararası boyuta taşımıştır” (Bayram, 2006) önermesiyle iletişim teknolojilerinin dönüştürücü etkisini verili kabul etmiştir. Bir başka çalışma olan, Avrupa Birliği’nin bilgi toplumu anlayışına yönelik yasal düzenleme çalışmalarına dair bir politika analizinde ise İnternet’in yaygınlaşması ile sosyal ve siyasal dönüşüm arasında neredeyse belirlenimciliğe varan bir ilişki önkabulü vardır: “Özellikle internetin hızla yaygınlaşmasıyla deyim yerindeyse ekonomik, eğitim ve politika sahasında büyük ilerlemeler sağlanmıştır ve sağlanmaktadır [ve bu sayede] gerçekleşen büyük değişim öncü konumundadır. Bunu telekomünikasyon ve iktisadi yapıların bütün evreleriyle ilişkilendirmeyi de unutmamak gerekir” (Cılız, 2008). Türkiye’nin ve ABD’nin kamu diplomasisi uygulamalarını karşılaştıran bir yüksek lisans tezi ise İnternet/web 2.0 teknolojileri ile Uİ’nin dönüşümü arasında doğrudan bir dönüşüm ilişkisi kurmamakla birlikte, Soğuk Savaş sonrasında Uİ ile iletişim alanlarının birbirlerine hiç olmadığı kadar yakınlaştığı ve buradan hareketle, devletlerin diplomasinin faaliyetlerinin geçirdiği dönüşüm değerlendirilmiştir (Bereket, 2017).

Sosyal medya ve Arap Baharı özelinde yeni toplumsal olaylar arasındaki ilişki bu çalışmaya dahil edilen tezlerce benzer bir perspektiften hareketle incelendiği görülmektedir. Bu kategori altında 5 tez çalışması yalnızca Arap Baharı olarak adlandırılan toplumsal hareketleri konu edinmiştir: “Küresel enformasyon çağı [sayesinde] Genç Mısırlılar, internet teknolojisinin sağladığı sosyal medya platformlarında, demokrasi, insan hakları ve ülkenin geleceği hakkındaki fikirlerini paylaşma olanağı bulmuşlardır” (Bıyık, 2017). Ağdaş toplulukların demokratik talepler

etrafında örgütlenmesini yeni toplumsal hareketler olarak tanımayan bir başka çalışma ise “Mısır’ın bölgesinin en önemli ülkesi olması hasebiyle” yeni toplumsal hareketlerin iç savaş çıkarma potansiyeli taşıdığı belirtilmiştir (Yücel, 2014). Başka bir çalışma Arap Baharı’ndaki yeni toplumsal hareketlerin çevrimiçi ağlar üzerinden örgütlenmesini propagandanın değişen biçimiyle açıklamaktadır (Görgülü, 2014).

Bu kategorideki çalışmalara göre İnternet/web 2.0 teknolojileri yalnızca uluslararası sistemin aktörlerini/bileşenlerini etkilememektedir. Dönüşüm istihbarat alanındaki devletin baskı aygıtlarını da dönüştürmektedir. Bir başka tezde “Facebook gibi mecralar üzerinde hâkimiyeti olan ülkelerin istihbarat servislerine büyük avantajlar sağlayacak olan bu sistem, istihbarata karşı koyma ve kontrespiyonaj faaliyetlerinde de olumsuzluklar yaratarak, milli istihbarat birimlerin sürekli birkaç adım geride kalmasına neden olacaktır” (Şahin, 2015) değerlendirmesi yer almaktadır. Etki/rol ilişkisinin hüküm sürdüğü başka bir alan ise video oyunlarıdır: Dijital sanat ürünleri ve video oyunları barındırdıkları sembolizm ile propaganda üretmek için devlet tarafından yumuşak güç üretme aracı olarak kullanılmaktadır (Erad, 2018). İnternet, çevrimiçi ağlar ve web 2.0 hem dış politika dinamiklerini değiştirmiştir hem de günümüzde kamuoyunun dış politikaya katılım sürecini desteklemektedir: “Özellikle Soğuk Savaş sonrası küreselleşen dünyada liberal değerlerin kitle iletişim araçlarının da etkisiyle daha hızlı yayılma ve kabul edilme imkânı bulması toplumsal hareketlere yeni bir boyut kazandırmıştır” (Yücel, 2014).

Kendi Verisine Dayananlar

Bu alt kategoride de İnternet’in uluslararası sistemin aktörlerini/bileşenlerini değiştirip dönüştürecek etkiye sahip olduğunun kabul edilmesinin yanında, bu kabul çalışmaların örnekleminde yer alan verilerin analizine dayanmaktadır. Bu bakımdan bu alt kategoriyi etki paradigmasını ampirik olarak ortaya koyma iddiasında olan çalışmalar olarak kabul etmek mümkündür.

Konuları bakımından herhangi bir ortak temada yer alamayan toplamda 10 yüksek lisans tezi bu alt kategoriye dahil edilmiştir. Mavi Marmara olayından sonra İsrail devlet kurumlarının olaya ilişkin İsrail devletinin tezini doğruladığı ve İsrail devlet kurumlarında dolaşıma sokulduğu iddia edilen Web sitelerine yönelik yapılan içerik analizi, İsrail’in dönüşen kamu diplomasisi çerçevesinde ele alınmıştır (Sirt, 2013). Bir başka örnekte ise, 2014 Soçi Kış Olimpiyatları sırasında Çerkez diaspora topluluklarının çevrimiçi uzamda diaspora milliyetçiliğini nasıl ürettiklerini anlamak için söz konusu toplulukların Facebook hesaplarından ve web sitelerinden toplanan içerikler analiz edilmiştir (Duman, 2015). Sosyal ağların terör örgütlerince kullanılması konusundaki devlet kurumlarının siber alana yönelik yaklaşımlarını güvenlik paradigmasına çevirmeleri terör örgütlerinin sosyal ağlarda ürettikleri ve dolaşıma soktukları içerikler yine Uİ disiplininin ilgisini çekmiştir. Söz konusu çalışmaya göre, IŞİD gibi küresel terör örgütlerinin kendilerine nasıl militan bulabildikleri sorusunun cevap bulmak için IŞİD’in çevrimiçi platformlarda ve çevrimdışı mecralarda ürettiği içeriklere yönelik semiyotik analiz yapıldığı belirtilmiştir (Erdin, 2018). Söz konusu analize göre, IŞİD’in çevrimiçi hesaplarında paylaştığı içeriklerde yer alan gizli mesajları örgüt “sempatizanlarının bilinçaltlarına uzmanlıkla yerleştirmiştir” (Erdin, 2018, s. 79). Bu analiz, iletişim araştırmalarının erken dönem yaklaşımlarından biri olan ve daha sonra “güçlü etki paradigması” olarak adlandırılıp terk edilen yaklaşımın iletişim çalışmaları dışında nasıl da akademik ilgiyi hala çekebildiğini göstermektedir. Güçlü etki paradigması, en temelde “kitle iletişim araçlarının gücüne, bu araçları tüketen kitlelerin de zayıf, etkiye açık ve edilgen konumuna vurgu” yapmaktadır (Özçetin, 2018, s. 97).

Her ne kadar doğrudan İnternet’e ya da yeni iletişim teknolojilerine yönelik Ul’yi değiştiren etki/rol atfetmese de bir başka çalışma, uluslararası sistemin politik, ekonomik kültürel düzleminde ürettiği İslamofobi’yi, *Call of Duty* video oyunundaki görsel simgelerle üretilen söylem üzerinden analizini yapmıştır (Abdullayeva, 2018). Bu çalışmanın bu alt kategoriye dahil edilmesinin sebebi yeni iletişim teknolojilerinden biri kabul edilebilen video oyunlarına atfedilen imge üretimi rolünün de uluslararası ilişkilere içkin olmasıdır. Her ne kadar söz konusu çalışma kendi verisine sahip olsa da çalışmanın kuramsal çerçevesinde video oyunlarının barındırdıkları stereotipleştirmeler ve imgelerle daha gerçekçi gerçeklik algının yitirilmesine yönelik olarak tehlikeli olabileceği varsayımına sahiptir (Abdullayeva, 2018, s. 16).

Siber Alan ve Devletin Münhasır Yetkileri Tartışması

Bu ana kategoride yer alan çalışmalar, daha çok devletin ve devletlerin temel aktör olduğu ulusötesi siyasal kurumların siber alana yönelik aldıkları/almalarını tartıştıkları önlemleri ya da düzenlemeleri konu edinmiştir. Siber suçlar, siber güvenlik, uluslararası telekomünikasyon düzenlemesi, endüstriyel casusluk, siber istihbarat gibi kavramlar bu kategoriye dahil edilen çalışmaların odaklandığı konular ve kavramlar olmuştur. Bu kategoride yer alan çalışmaların İnternet’i ve çevrimiçi ağları, önceki iki kategoride olduğu gibi metodolojik olarak değil kavramsal ve kuramsal olarak ele almaktadır. Dolayısıyla bu kategorinin her iki alt kategorisinde yer verilen çalışmalar İnternet ve çevrimiçi alana dair yaptıkları kavramsallaştırmalarla yer verilecektir.

Bir önceki kategoriden yine farklı olarak, bu kategorideki çalışmalar İnternet’in ve çevrimiçi ağların uluslararası sistemde değişim/dönüşüm yaratmasına karşın devletin bu alandaki düzenleyici rolüne atıfta bulunur. Dahası, çevrimiçi ağlar devletin illegal olarak kabul ettiği siyasal ya da adli eylemlere konu edilmiştir ve devlet kurumlarının bu illegal eylemlere karşı önleyici tedbirlere ne şekilde başvurabileceği konusu tartışmaya açılmıştır.

2’si doktora olmak üzere toplamda 26 tez bu kategoriye dahil edilmiştir.

Devletin Güvenliğine/Siyasal Düzene Tehdit Olarak İnternet

İnternet’in ve çevrimiçi ağların, devletin illegal ilan ettiği eylemlere konu olması durumunda devletlerin alacakları konumu tartışmaktadırlar. Bu alt kategoride 17 çalışma bulunmaktadır. Söz konusu tartışmalar bağlamında yer alan temalar ise şöyledir: Endüstriyel casusluk (Sungur, 2012), siber uzayı korumada siber istihbaratın önemi (Özçoban, 2014), siber alanı kontrol kapasitesi bakımından yüksek kabiliyetli ve düşük kabiliyetli ülkelerin siber alanı kontrol etme konusundaki farklı stratejileri (Garayeva, 2014), siber alandan gelen tehditlere karşı devletlerin alabilecekleri önlemlerin uluslararası hukuktaki karşılığı (İnce, 2015),. Tüm çalışmaların ortak noktaları İnternet’i ve siber uzamı devletin güvenliğine ya da siyasal düzene yönelik potansiyel tehdit unsuru olarak görmeleridir. İnternet ya da çevrimiçi ağlar yerine “siber” kavramına yapılan vurgu da bu tehdidi tanımlamaya yönelik bilinçli bir kullanım olduğu görülmektedir, zira siber alan da devletlerin kara, deniz ve hava ülkelerinde olduğu gibi egemenlik iddiasında buldukları alan olarak kabul edilmektedir.

Siber Alanı Uluslararası Alanda Düzenlemeye Dair Alt Kategori

Siber alan olarak tanımlanan İnternet teknolojilerinin ve çevrimiçi ağlar içerisinde gerçekleşen ve devletlerin münhasır yetkisi bağlamında tanımlanan aktivitelere yönelik devletlerin tek başlarına önlem almaları yeterli kabul edilmemiştir. Siber alanın devletlerin geleneksel sınırlarının ötesinde ulusüstü konumda yer almaları devletlerin siber alana yapacakları düzenlemeleri

uluslararası/ulusötesi kurumlarla olan iş birliğine ihtiyaç duyulmuştur. Tıpkı belli devletlerin kendi aralarında suçluların iadesi anlaşmalarının olması gibi siber suçlarda suçluların tespiti, teknik takibi, yakalanması ve iadesine ilişkin yasal düzenlemelerin siber suçlardaki karşılığı bu alt kategoriye girmektedir.

Türkiye'nin siber suçlar konusunda uluslararası yükümlülüğünü kendi güvenliğine zarar vermeden yerine getirmesi için Türkiye'nin kurumlar arası bilgi güvenliği düzenlemelerini tamamlayıp Uluslararası Siber Suçlar Sözleşmesi ve Ek Protokollerini imzalaması önerisi (Havuz, 2007); Siber alandan gelen tehditlere karşı siber alan içerisinde ve siber alanın enstrümanlarıyla mücadele etme gerekliliği (Peker, 2010); sosyal ağlardaki örgütlenmelerle başlayan iç çatışmaları bastırmak için kullanılacak uluslararası müdahalenin meşruiyeti (Aslan, 2016).

Sonuç

Bu çalışma, Türkiye'de Uİ disiplini içerisinde yapılmış lisansüstü tez çalışmalarının İnternet çalışmalarıyla kurduğu kuramsal ve yönetsel ilişkinin, 1999'dan 2019'a kadar geçen 20 yılda değişen eğilimleri incelemiştir.

Geçen 20 yılda İnternet çalışmalarıyla kesişen Uİ tezlerinde genel olarak niceliksel bir artış eğiliminde olduğunu -belli yıllar için düşüş gözlenmiş olsa da- öne sürmek mümkün. Ancak söz konusu tezlerin, İnternet çalışmalarıyla kurduğu ilişkinin son derece dar bir perspektifte kaldığı, İnternet çalışmaları içerisinde özellikle son iki on yılda gelişen kuramsal ve yönetsel gelişmelerle nitelikli bir ilişki kurmadığı görülmüştür. Ancak Türkiye'deki Uİ disiplininin lisansüstü tezler aracılığıyla İnternet çalışmalarıyla kurduğu ilişkinin dar perspektifte kalması yalnızca Türkiye'de çalışılan Uİ'nin perspektifi olarak görülmemelidir. Bu eğilimin aynı zamanda Uİ disiplininin küresel bir eğilimi olarak da kabul edilmelidir. Daha önce belirtildiği gibi, Uİ'nin teknolojiye yönelik yaklaşımları -farklı okulların eleştirileri bir yana- disiplindeki hakim devlet-merkezci kuramsal yaklaşımdan dolayı teknoloji-toplum ya da devlet ilişkisini kuramsal düzlemde açıklamaktan genellikle uzaktır.

Daha çok İnternet çalışmaları içerisinde görülen çevrimiçi ağlara, web 2.0 uygulamaları ya da son yıllardaki büyük veri tartışmaları, daha çok Uİ sistemin birincil aktörü olarak devletler için tehdit ya da olanaklar ikililiği çerçevesinde değerlendirildiği görülmüş; daha eşitlikçi ve katılımcı bir uluslararası sistemin olanakları çerçevesinde kuramsal ya da yeni araştırma metodolojilerinin disipline uyarlanabilirliği tartışmaları Türkiye akademisindeki lisansüstü çalışmalar tarafından büyük ölçüde göz ardı edilmiştir. Her ne kadar Uİ içerisinden son yıllarda çıkan bilgisayarlı kökenli metotlara yönelimin ilerleyen zamanlarda disiplin içerisinde kendisine daha geniş yer bulacağı bekleniyorsa da bu eğilimin Uİ'ye teknoloji-toplum-devlet-uluslararası sistem bağlamında kuramsal bir açılım getirip getirmeyeceği takip edilmelidir. Çalışmaya dahil edilen lisansüstü tezlerin kuramsal ve metodolojik nitelikleri bu çalışmanın odağı her ne kadar dışarıda bırakılmışsa da İnternet çalışmalarının Uİ'ye kuramsal katkısı bağlamında daha ileri bir çalışma tavsiye edilmektedir.

Son olarak, her ne kadar bu çalışma kapsamında tez yazarlarının etik sorumluluklarına odaklanılmamışsa da konu hakkında şu çıkarımların paylaşılması önemlidir: Bu çalışmanın incelediği tezlerden 15 tanesi yüz yüze mülakat, yarı yapılandırılmış görüşme tekniği gibi farklı farklı nitel yöntemler içerisinde insan öznesinden elde edilen verileri içermesine rağmen hiçbirinde görüşmeci katılımcılardan alınmış onanmış rıza formu bulunmadığı görülmüştür. İnsan öznelerinden alınan araştırma verilerinin kullanılması için bu duruma görüşmecilerin

etik dair rıza göstermesi gerekmektedir ve bu etik sorumluluk araştırmacıya aittir. Yalnızca bu çalışmada yer verilen lisansüstü tezlerin değil araştırmalarında insan öznesi barındıran tüm çalışmalar için karşılaşılan/karşılaşılabilecek etik sorunlarla nasıl başa çıktıkları/çıkabilecekleri de ayrı bir araştırma konusu olmayı hak ettiği kabul edilmektedir.

Kaynaklar

- Aron, R. (1966). *Peace & War: A Theory of International Relations*. New York: Doubleday.
- Aydın, M. (1996). Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi. 51(1). ss. 71-114.
- Barelson, B. (1952). *Content analysis in communication research*. Michigan: Free Press.
- Bayraktutan, G. (2015). İletişim Araştırmalarında İnternet Çalışmaları. İçinde B. Yıldırım (Ed.). *İletişim Araştırmalarında Yöntemler: Uygulama ve Örneklerle*, ss. 431-462. Konya: Literatürk.
- Castells, M. (1996). *The Information Age: Economy, Society and Culture; Volume 1: The Rise of the Network Society*. Oxford: Blackwell.
- Couchri, N. (2012). *Cyberspace in International Relations*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Eriksson, J., & Giacomello, G. (2006). The Information Revolution, Security, and International Relations: (IR)relevant Theory? *International Political Science Review*, 27(3), 221–244. <https://doi.org/10.1177/0192512106064462>
- Fidler, D. (1998) “Introduction: The Internet and the Sovereign State: The Role and Impact of Cyberspace on National and Global Governance Symposium,” *Indiana Journal of Global Legal Studies*: Vol. 5(2), ss. 415-421.
- Gellman, P. (1988). Harts J. Morgenthau and the legacy of political realism. *Review of International Studies*, 14(04), ss. 247-266. doi:10.1017/s0260210500113130
- Gözen, R. (2018). Giriş: Uluslararası İlişkiler, Teori ve Türkiye Tecrübesi. İçinde R. Gözen (Ed.). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. ss. 15-30. İstanbul: İletişim.
- Herz, J.H. (1959). *International politics in the atomic age*. New York: Columbia University Press
- Murray, S. (2015). Evolution, not revolution: the digital divide in American and Australian context. İçinde C.B. Bjola & M.Holmes (Ed.). *Digital Diplomacy: Theory and Practice*. ss. 127-144.
- Hox & Boeije. (2005). Data Collection, Primary vs. Secondary. *Encyclopedia of Social Measurement*. Vol: 1, ss. 593-599.
- Kanat, S. (2016). Uluslararası İlişkiler Yaklaşımları Açısından Dijital Medya ve Savaş. *TRT Akademi*. 1(2), ss. 528-546.
- Krippendorff, E. (1973). Peace Research and the Industrial Revolution. *Journal of Peace Research*, 10(3), ss. 185–201. <https://doi.org/10.1177/002234337301000303>
- McCarthy, D., R. (2015). *Power, Information, Technology and International Relations*. Hampshire: Palgrave Macmillian.

Morgenthau, H.J. (1946). *Scientific man vs power politics*. Chicago: University of Chicago Press

Nye, J. S. Jr. & Owens, W.A. (1996). America's Information Edge. *Foreign Affairs*, 69(Mart). ss. Belirtilmemiş.

Osiander, A. (1998) 'Re-reading Early Twentieth-Century IR: Idealism Revisited' *International Studies Quarterly* 42, ss. 409–432.

Özçetin, B. (2018). *Kitle İletişim Kuramları: Kavramlar, Okullar, Modeller*. İstanbul: İletişim.

E. Skolnikoff. (1993). *The Elusive Transformation: Science, Technology, and the Evolution of International Politics*. Princeton: Princeton University Press.

Weiss, C. (2005). Science, technology and international relations. *Technology in Society*, 27 ss. 295–313.

Sandre, A. (2015). *Digital Diplomacy: Conversations on Innovation in Foreign Policy*. Lanham: Rowman & Littlefield.

Scheuerman, W.E. (2009). Realism and the critique of technology. *Cambridge Review of International Affairs*, 22(4), ss. 563-584, DOI: 10.1080/09557570903325504

Sprout, H. & Sprout, M. (1968). *An Ecological Paradigm for the Study of International Politics*. Princeton, NJ: Center of International Studies, Princeton University

Tufekci, Z (2014). Engineering the public: Big data, surveillance and computational politics, *First Monday*, 19(7), ss. Belirtilmemiş. doi: <http://dx.doi.org/10.5210/fm.v19i7.4901>

Ünver, A. (2016). Computational International Relations: What Can Programming, Coding and Internet Research Do for the Discipline?. *All Azimuth: A Journal of Foreign Policy and Peace*. 10.20991/allazimuth.476433.

Yıldırım, B. (2015). İçerik Çözümlemesi Yönteminin Tarihsel Gelişimi, Uygulama Alanları ve Aşamaları. İçinde B. Yıldırım (Ed.), *İletişim Araştırmalarında Yöntemler*. ss. 105-154. Konya: Literatürk.

Zimmern, A. (1931). *The Study of International Relations*. Oxford: Oxford University Press.153–191.

Atıfta Bulunulan Tezler

Abdullayeva, N. (2018). The role of video games in contributing Islamophobia: Analysis of the Call of duty game. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bahçeşehir Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.

Ağca, İ.K. (2008). *Eleştirel bir yaklaşımla uluslararası örgütlerin yolsuzlukla mücadele stratejileri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara.

Aslan, M. (2016). *Sosyal medya, sosyal hareketler ve uluslararası müdahaleler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı / Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı: Ankara.

Ayvaz, M. (2009). *Avrupa komşuluk politikası*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı: Kocaeli.

Bayram, Y. (2006). *Küreselleşme sürecinde sivil toplum ve kamuoyu*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı: Trabzon.

Beden, A. (2009). *Security of energy supply in the European Union:Challenges and solutions*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Siyaseti ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı: İstanbul.

Bereket, Ö. (2017). *Dijital Çağ’da kamu diplomasisinin yapısı ve uygulanması: ABD ve Türkiye karşılaştırması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı: İstanbul.

Bıyık, H.İ. (2017). *Küresel enformasyon çağının Mısır’daki tahrir eylemlerine etkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı: Antalya.

Canpolat, B.C. (2017). *Turkish and European representations of the Syrian refugees: Political leverage vs humanitarian ideals*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı: Ankara.

Cılız, A. (2008). *Avrupa Birliği’nin bilgi toplumuna girişi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü: İstanbul.

Duman, A. (2015). *Diaspora milliyetçiliği ve Türkiye’de Çerkesler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı: İstanbul.

Erad, D. (2018). *Video games as a propaganda tool: Representation of the USA*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Latin ve Kuzey Amerika Çalışmaları Anabilim Dalı: Ankara.

Erdin, Ç. (2018). *Cihatçı hareketlerin medya kullanımlarının semiyotik incelemesi: DEAŞ örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı: İstanbul.

Garayeva, A. (2014). *State Behavior in Cyberspace: Russia, China and the USA*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Bilgi Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.

Görgülü, V. (2014). *Sosyal medyanın propaganda açısından önemi: Arap Baharı sürecinde Mısır ve Libya örnekleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı: İstanbul.

Güner, R. (2015). *Turkey’s mediation initiatives between 2002 and 2015 a discourse and content analysis*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı: Ankara.

Gürler, T. (2009). *NATO’nun barış için ortaklık konsepti ve güvenlik politikaları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü: Ankara.

Havuz, S. (2007). *Avrupa Konseyi siber suçlar sözleşmesi kapsamında Türkiye'nin güvenliği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Harp Akademileri Komutanlığı / Stratejik Araştırmalar Enstitüsü / Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı: İstanbul.

Iskenderova, S. (2014). *Bilateral normalization and regional security: An analysis of the Nagorno-Karabakh conflict resolution process through T.A.N.P.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı: İstanbul.

İnce, B. (2015). *The place of the cyber warfare in the international law*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı / Uluslararası İlişkiler (İngilizce) Bilim Dalı: İzmir.

Özçoban, C. (2014). *21. yüzyılda ulusal güvenliğin sağlanmasında siber istihbaratın rolü*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Harp Akademileri Komutanlığı / Stratejik Araştırmalar Enstitüsü / Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı: İstanbul.

Salmanlı, Z. (2007). *1991 sonrası Türkiye-Azerbaycan ilişkileri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara.

Peker, B. (2010). *Bilişim suçları ve bilişim güvenliğinin ulusal ve uluslararası boyutu*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Uluslararası İlişkiler Bölümü / Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı: Konya.

Sırt, E. (2013). *İsrail'in Mavi Marmara baskınına kamu diplomasisi aracılığıyla meşrulaştırma çabaları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı: Ankara

Şahin, T. (2015). *Sosyal paylaşım sitelerinin biyografik istihbarat amacıyla kullanılması: Facebook örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı: İstanbul.

Taylan, E. (2017). *Numbers in politics: Comparative quantitative analysis & modeling in foreign policy orientation and election forecasting*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı: Ankara.

Yıldız, M. (2009). *Petrolün İran iç siyasetine etkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı: İstanbul.

Yücel, N. (2014). *Yeni toplumsal hareketler bağlamında Mısır ayaklanması ve stratejik çatışma analizi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı: Antalya.

Tüketim Odaklı Sanal Dayanışma Grupları Bir Sanal Cemaat Örneği Olarak Donanım Haber Forum

Oğuzhan Çolaker, Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, colakeroguzhan@outlook.com.tr
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0435-8638>, Geliş Tarihi: 30.12.2019, Kabul Tarihi: 19.02.2020

Öz Abstract

Forum siteleri, kullanıcıların çeşitli konularda tartışabildikleri, görüş alışverişinde bulunabildikleri ve bilgi üretilip paylaşabildikleri sosyal ağlardır. Farklı içeriklere ve farklı kullanıcılara sahip bu forum siteleri aynı zamanda birer sanal cemaat olma özelliğini de içinde barındırmaktadır. Türkiye'deki forum sitelerinin ilk örneklerinden biri olan ve günümüzde en fazla aktif kullanıcıya sahip olan donanım haber forum sitesi, forum sitelerinin öz mantığına uygun olarak kurulmuş ancak ilerleyen zamanda kendine özgü bir kullanıcı profili oluşturmuştur. İlk olarak teknolojik gelişmeler hakkında bilgi veren ve paylaşım yapan bu forum daha sonra tüketim odaklı bir sanal topluluk halini almıştır.

Bu forumu kullanan tüketiciler indirimde giren ürünler hakkında anlık bildirimlerde bulunup, diğer üyelere haber vermekte, kimi zaman yapılan kampanyaların açıklarını bulmakta ve bunları diğer kullanıcılarla paylaşmaktadırlar. Aynı zamanda bu forumda bir üye herhangi bir ürün kategorisinde kullanıcı deneyimlerini paylaşarak markalar ve ürünleri hakkında da potansiyel tüketiciler için bir rehber görevi görmektedir. Çalışma sonucunda ulaşılan veriler sanal cemaatler içerisindeki kolektif yapılanmayı ve tüketim odaklı sanal cemaatlerin tüketicilerin tercihlerinde ne derece etkili olduklarını ortaya koymaktadır.

Consumption Focused Virtual Solidarity Groups: Donanım Haber Forum As An Example Of A Virtual Community

Forum websites are social networks where users can discuss a variety of topics, exchange their opinions and produce and share information. These forum websites, which gather different contents and different users under their roof, also function as virtual communities. The Donanımhaber Forum website, one of the first examples of forum websites in Turkey and has the highest number of active users today, was founded according to the main logic of the forum websites, but created a unique user profile in the course of time. While this forum was initially a website that providing and sharing information about

technological developments, it became a consumption-oriented virtual community over time. Consumers using this forum website provide instant notifications about discounted products to other members, and sometimes they find gaps in campaigns and share them with other users. At the same time, members of this forum serve as a guide for prospective consumers about brands and products by sharing their user experiences in any product category. The data obtained as a result of the study reveals the collective structuring within virtual communities and how effective consumption-oriented virtual communities are in consumers preferences.

Anahtar Kelimeler

Keywords

Sanal Cemaatler, Topluluk, Tüketici, Tüketim, Ağızdan Ağıza Pazarlama.

Virtual Communities, Forum, Consumer, Consume, Word Of Mouth Marketing.

Giriş

Sosyal bir hayvan olan insan, dünyaya geldiği andan itibaren bu ihtiyacını diğer insanlarla bir araya gelerek gidermeye çalışmıştır. Yemek yemek, su içmek, üremek kadar doğal bir ihtiyaç olarak görünen sosyalleşme, insanı diğer insanlara yaklaştırmış; ortak paydalarda ya da amaçlarda buluşan insanlar arasında çeşitli boyutlarda ve formasyonlarda gruplar meydana getirmiştir. İnsanın sosyalleşme ihtiyacı, ilkel zamanda doğaya karşı tek başına olan insanın zayıflığından ileri gelen bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. Bu ilkel devirlerde avlanmak ya da savaşmak için bir araya gelen insanların oluşturduğu gruplar genellikle iş birliği temelinde şekillenmiştir. Yapıtaşı iş birliği olan bu ilkel gruplar, yerleşik hayata geçmenin sonucunda kültür oluşturmaya ve basit gruplardan büyük topluluklara doğru evrilmeye başlamışlardır. Tarihsel süreç içerisinde tarım toplumlarından, endüstriyel toplumlara kadar tüm oluşumlar aynı zamanda sosyal bir grup özelliği de taşımaktadırlar. Farklı temellerde kendini gösteren bu toplumsallık Tönnies'in tanımıyla cemaat ve cemiyet ikiliği de oluşturmaktadır. Çalışmada üzerinde durulacak bu iki kavram içerdikleri özellikler açısından birbirlerinden oldukça farklı konumdadırlar. Cemaatin, cemiyetin oluşması ile yok olacağı fikri gerçekleşmemiş bir ön yargıdan öteye gidememiştir. Bugünün postmodern toplumlarında cemaat gibi ilkel ve ilksel oluşumların varlığı bu durumun kanıtı olarak kabul edilebilir. Ancak belirtmek gerekir ki, günümüz modern cemaatleri Tönnies'in tanımladığı cemaat kavramından oldukça farklılık göstermektedir. İnternet teknolojisinin gelişimi ile birlikte, modern dünyanın içerisinde, benlikleri ile başbaşa kalmış bireyler kaçış yolu olarak ağlar üzerinden sanal gruplaşmalar oluşturmuşlardır. Araştırmanın temelini '*sanal cemaatler*' olarak tanımlanan bu online topluluklar oluşturmaktadır. Çok farklı inanç, millet ve görüşten insanın bir araya geldiği bu cemaatlerin birleştirici gücü bireyin modern dünyadaki yalnızlık korkusudur. Sabahın 6'sında uyanan, işe giden, tüm gününü etrafı panellerle çevrelenmiş masasında, bilgisayarın karşısında geçiren modern zamanların bireyleri, toplumsallaşacak ne zaman ne de mekan bulma lüksüne sahip olamamaktadırlar. Kamusal alanın giderek sermayenin eline geçmesi, zamanın büyük kısmının işe geri kalanının ise üretim araçlarının yeniden üretimine ayrılması modern toplumun insanını, sanal dünyaya yöneltmiş, özlemini duyduğu birincil ilişkileri, günümüz şartlarına ve teknolojisine uyarlayarak sanal cemaatler vasıtasıyla giderme yoluna sevk etmiştir.

Web 1.0

Bugün kullanılan internetin ilk versiyonu Web 1.0 olarak adlandırılmaktadır. Web 1.0 kurumsal bir dile sahip olmakla birlikte ziyaretçilere karşılıklı etkileşim olanağı sunmayan bir yapıdadır (Karahasan, 2012, 61). 90'lı yılların ortasında evlere ve iş yerlerine giren internet Web 1.0 formatındaydı. Tek taraflı bir iletişim formatına sahip Web 1.0, kullanıcılarına sadece okuma (*read only*) imkanı sunan ilkel bir internet teknolojisiydi. İçerik üreten ile o içeriğe ulaşan arasında tek taraflı bir iletişim hakimdi ve kullanıcının yaratılan içerik üzerinde o içeriğe erişmek dışında herhangi bir kontrolü bulunmamaktaydı. Bu dönemde site sahibi ile bağlantıya geçmek isteyenlerin, form doldurma, e-posta gönderme ya da üye olma gibi prosedürleri yerine getirmesi gerekiyordu (Karahasan, 2012, 61). İnternetin yavaş yavaş evlere girdiği bu dönemde, e-posta hizmeti ilk defa kullanılmaya başlandı. Forum adı verilen internet paylaşım siteleri de bu dönemin sonlarında ortaya çıktı. Bugün kullanılan forum siteleri ve sosyal ağlardan (Facebook, Twitter vb.) oldukça farklı olan, basit bir yapıya ve sade bir tasarıma sahip bu forum sitelerinde ilk defa insanlar sanal ortamda bir araya gelme imkanı yakaladılar. 'Forum'un kelime anlamı eski Roma'da yurttaşların konuşmak ve tartışmak için toplandıkları alandır. Anlamına bağlı kalarak, internet teknolojisi içerisinde oluşan forum siteleri de aynı amaca hizmet etmektedir. Web 1.0 döneminde ortaya çıkan ilk internet forumlarında kullanıcılar sınırlı bir yapı içerisinde bilgi ve

dosya paylaşımlarını, moderatörlerin sıkı kontrolleri altında gerçekleştirmektedirler. Anonim kimliklere sahip kullanıcılar seçtikleri nicklerle yani takma isimlerle bu forumlara üye olmakta ve paylaşımlarda bulunmaktadırlar. Kullanıcılar, forum yöneticilerinin koyduğu kurallara uygun paylaşımlar yapmakta, forum kurallarını çiğneyen kullanıcılar moderatörler aracılığıyla forumdan uzaklaştırılmakta, internet jargonunda 'banlanmak'tadırlar.

Günümüzde forum sitelerinin temel mantığı çok fazla değişime uğramamış olsa da Web 2.0 ile gündelik hayata giren sosyal ağlar (Facebook, Twitter vb.) internet kullanıcılarına daha özgür bir ortam sağlamış ve internette yeni bir devrin başlamasına öncülük etmişlerdir.

Web 2.0

1960'lardan itibaren gelişmeye başlayan, internet teknolojisi, 1980'lerden sonra bilgisayarların küçülmesi ve ucuzlaması ile birlikte evlere ve iş yerlerine girmeye başlamış 1990'ların ortalarından itibaren de bireylerin bilgisayara ve internete ulaşımı çok daha kolaylaşmıştır. İnternet teknolojisi 2000'li yıllara geldiğinde yeni bir ivme kazanmıştır. Gelişen ve ucuzlayan bilgi ve iletişim teknolojileri ile bilgisayar ve internet daha fazla haneye ulaşmış, teknolojinin hızlı ilerleyişi internetin yapısında da değişime neden olmuştur. Web 1.0 döneminde tek taraflı bir mecra olan internet bu yeni dönemle birlikte interaktif bir boyut kazanmıştır. Moderatörlerin ve içerik sağlayıcıların rolleri azalırken kullanıcıların rolleri artmıştır. Kullanıcıların daha önceleri okuma ve alışveriş yapmakla sınırlı web etkinlikleri maksimuma çıkmış, içerik oluşturmaları ve bunları paylaşmaları olanaklı hale gelmiştir. İnteraktiviteye ve karşılıklı iletişime dayalı, bilginin hızlı ve özgürce paylaşımını mümkün kılan bu yeni web konseptine O'Reilly Media'nın kurucusu Tim O'Reilly Web 2.0 adını koymuştur (Kahraman, 2010, 13).

Web 2.0 ile birlikte internet kullanıcıları pasif bir kitle olmaktan çıkıp, üretici konuma geçmiştir. Bireyler artık sadece internette eriştikleri içerikleri okumakla kalmamakta, içerikleri üretmekte, paylaşmakta, yorumlamakta ve düzenleyebilmektedirler. Dosya paylaşım teknolojisinin gelişmesi ile birlikte, kullanıcılar resim, fotoğraf, müzik, film, oyun vb. içerikleri paylaşmaya da bu dönemde başlamışlardır. İnternetin interaktif çağı olarak adlandırılacak Web 2.0 döneminde gerçekleşen başka bir gelişme de sosyal medya adı verilen Facebook, Twitter, Flickr, Myspace, Youtube, Wikipedia vb. gibi sosyal ağların ortaya çıkmasıdır. Kitlelerin sevdiği filmler, resimler, yazılar, çok kısa sürede milyonlarca kişiye ulaşmaya başlamıştır. Kullanıcılar, kendilerinin ürettikleri veya başka yerlerden aldıkları içerikleri istedikleri şekilde tasarlamayı öğrenmişlerdir. Web 2.0, kullanıcıların içeriği kendi istekleri doğrultusunda düzenleyip, kesip yapıştırdıkları bir 'mash-up' çağını başlatmıştır (Karahasan, 2012, 65-66).

Web 2.0 ile internet salt bir tüketim aracı olmaktan çıkarak aynı zamanda bir üretim aracı konumuna da ulaşmıştır. Web 2.0 devrimi ile gündelik hayata giren sosyal ağları diğer iletişim ortamlarından ayıran en önemli özelliklerden biri, içeriğin profesyoneller tarafından değil, bizzat kullanıcılar tarafından yaratılmış olmasıdır. Bu açıdan sosyal ağların bir paylaşım ortamı, bireysel bir iletişim aracı, eğlence merkezi, kitle iletişim aracı, haber kaynağı, sanal cemaat ve bir eğitim ortamı olarak kabul edilmesi mümkündür (Altunay, 2015, 421). Günümüzde her yaşta ve her ırktan birey, düşüncelerini ve beğenilerini internet vasıtasıyla diğer insanlarla paylaşmakta ve sanal bir düzlemde diğer insanlarla tartışmalara girmektedirler. O'Reilly'e göre Web 2.0 kolektif bilgiyi toplamakta onu işlemekte ve küresel bir beyin gibi çalışmaktadır (Bozkurt, 2014, 514). Kullanıcılar sanal ağlarda, anonim kimliklerle görüşlerini bildirmekte, sohbet etmekte ve paylaşımlarda bulunabilmektedirler. Karahasan (2012, 78) internet kullanıcılarının internet üzerindeki etkinliklerinden yola çıkarak, internet kullanımını altı temel ihtiyaç çerçevesinde toplamaktadır. Bunlar; bilgi sahibi olmak, alışveriş yapmak, kendisine benzeyen kişilerle birlikte

olmak, yayıncılık yapmak, oyun ve eğlence arkadaşı bulmak son olarak da tavsiye almakla beraber görüş ve değerlendirmeler paylaşmaktır. Nispeten sansürsüz, her türlü farklı görüş, bakış açısı ve yaklaşımı içinde barındıran internet, kendine özgü araçları sayesinde son derece interaktif ve paylaşımcı bir yeni medya olarak da kabul edilebilir (Kahraman, 2010, 14).

İnternet dünyayı görünmeyen ağlarla saran bir iletişim ve bilgi teknolojisidir. Bireyler bu ağ üzerinden birbirleri ile etkileşim kurmaktadır, günceli takip edebilmek için bu ağa bağlı kalmak zorundadır. İnternet teknolojisinin yaygınlaşması ve içeriğinin çeşitlenmesi, gerçek hayatta yaşanan ilişkilerin sanal ortama aktarılmasına ya da sanal dünyada yeni ilişki ağlarının oluşmasına sebep olmaktadır. İnternet kullanıcıları, yalnızca uzaktaki insanlar değildir, onun ötesinde aynı anda birden çok yerde eş zamanlı olarak bulunabilen insanlardır (Akkaş, 2015, 12-25). Çok boyutlu, çok merkezli, sürekli bir değişim içerisinde olan internet ağında bireyler kimi zaman tekil kimi zaman ise bir cemaate bağlı olarak yer alabilmektedirler. Bu çalışmada sanal cemaatler olarak bahsedilen internet topluluklarını sağlıklı bir şekilde analiz edebilmek için cemaat olgusunun kökenine inmek ve kapsadığı anlamları çözümlmek, bir zorunluluk olarak kabul edilmektedir.

Cemaat Kavramı ve Sanal Cemaatler

Toplumsal ilişkileri ve toplumsal grupları tanımlayabilmek öncelikle toplumu tanımlamaktan geçmektedir. Toplum en basit ifadeyle, *'bireyleri etkileyen gerçek ilişkiler bütünüdür'*. Sosyoloji bilimi ortaya çıktığı dönemden itibaren sosyologlar toplumun yapısını çözümlenmeye çalışmışlar ve bir toplum tanımı üretme konusunda görüşler sunmuşlardır. Sosyolojinin kurucu babalarından sayılan Emile Durkheim toplumsal gerçeğin temelini *'toplumsal bilinç'*te yattığını düşünürken, Max Weber toplumu anlamının *'toplumsal eylemler'*i anlamakta yattığını öne sürer. Durkheim toplumun inşa sürecinin temeline iş bölümünü koyar. *'Dayanışma'* kavramını merkezi bir konuma koyan Durkheim toplumları *'mekanik dayanışma'* ve *'organik dayanışma'* kavramları ile kategorize etmeye çalışır. Max Weber ise toplumsal yapının çözümlenmesinde *'ideal tip analizi'* kavramını kullanır. Weber'e göre toplumsal yapı, iktidarın otoritesi ile doğrudan alakalıdır. Weber'in *'ideal tip'* olarak kavramsallaştırdığı otorite ve onun meşruluk ilişkileri üç şekilde ortaya çıkmaktadır. Bunlar gelenekleri meşruluğunun temeline koyan *'geleneksel otorite'*, daha çok savaş ve kriz zamanlarında ortaya çıkan ve geniş halk kitlelerini peşinden sürükleyen *'karizmatik otorite'* ve son olarak da modern devletlerin ve iktidarların meşruluk kaynağı olarak kullandıkları *'yasal/bürokratik'* otoritedir (Özkalp, 2015).

Kuşkusuz tüm sosyoloji tarihi boyunca, farklı düşünce adamları tarafından farklı toplum ve toplumsal yapı tanımlamaları kullanılmıştır. Çalışmanın sınırlılıkları göz önüne alındığında bunların tümünden bahsetmek mümkün değildir. Ancak, sosyolojiye yön vermiş, sosyoloji camiasında *'kurucu babalar'* olarak geçen isimlerin toplumsal yapılar hakkındaki görüşlerinden kısaca bahsetmek *'cemaat'* kavramının da hangi amaçla ve neyi nitelendirme kaygısıyla ortaya çıktığını anlamada yardımcı olacaktır.

Modern Öncesi Cemaat

Klasik anlamda cemaat kavramını ilk ortaya atan Alman sosyolog Ferdinand Tönnies'tir. Tarihsel bağlamda cemaat yani *'gemeinschaft'* cemiyetten yani *'gesellschaft'*tan önce gelmektedir (Akkaş, 2015, 71). Tönnies, ilişki ağlarının informel olduğu, ilişkilerin duygusal boyutunun önemli olduğu, akrabalık bağlarının ve örflerin önem kazandığı toplumlara cemaat demektedir. Cemaat özelliğine sahip toplumlar ilkel yani toplumsallığın ilk evresinde olan toplumlar olarak tanımlanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Tönnies'in cemaat olarak nitelendirdiği toplumlarla Durkheim'in *'mekanik dayanışma'* toplumları arasında benzerlikler olduğu görülmektedir.

Cemaat tipi toplumlar küçük ölçekli ve geleneklere dayalı toplumlardır. Bu toplum tipinde çıkar ilişkileri söz konusu değildir. Tönnies'in kategorizasyonda kullandığı diğer kavram olan Cemiyet ise gelişmiş ve kalabalık toplumların yapısını betimler. Cemiyet tipi toplumlarda ilişkiler bireysel çıkar bazlı, soğuk, maddi ve sevgiden arınmış vaziyettedir. Duygusallık yerini rasyonaliteye bırakır. Bu toplumlarda önemli olan bireylerin üstlendikleri rolleri en iyi şekilde yerine getirmeleridir. Toplumsal iş bölümü üst düzeyde olan bu toplumda bireyler ait oldukları rollerin gereklerini en iyi şekilde yaparak toplumu ayakta tutmaktadırlar. Çıkar ilişkilerinin yoğun olduğu cemiyet tipi toplumlarda insanlar çıkarları uğrunda diğer insanları kullanırlar. Cemaat tipi toplumlara karşın cemiyet tipi toplumlarda ekonomik faaliyetlerde de rasyonellik söz konusudur. Mesleki farklılaşma ve uzmanlık cemiyet tipi toplumların bir diğer özelliğidir (Özkalp, 2015, 268).

Tönnies'e göre aile, kırsal köy, kasaba topluluklarının formu cemaat şeklindedir. Cemaat toplumunun yapılanmasında duygusal bir iştirak söz konusudur. Kan bağı ve aynı yere bağlılık önemli bir kriterdir (Akkaş, 2015, 71). Bu açıdan bakıldığında cemaat tipi toplumların kan yani etnisiteye ve yer yani teritoryal ilkelere dayandığı sonucuna ulaşılabilir. Cemaat tipi toplumların ilksel olarak nitelendirilmesi, cemaat toplumunun kriterlerinin değişerek modern zamanlara uyarlanmasından kaynaklanmaktadır. Duygusal katılımın yerini rasyonel katılıma bırakması cemaat tipi toplumun, cemiyet tipi topluma dönüşmesinde temel faktör olarak belirmektedir.

Modern öncesi toplumu tanımlamak için Tönnies 'Cemaat' kavramını kullanır. Cemaat, geleneksel toplumun yapılarının ve yaşam biçimlerinin genel adıdır. Cemiyet toplumlarında dahi cemaatsel bir oluşum, bir yaşam muhakkak varlığını sürdürür. Buna örnek olarak aile kurumu verilebilir. Aile, cemaatin temel birimi ve ilk şeklidir. Şentürk'e (2005, 134) göre cemaat ancak içerisinde bulunan bireyler arasında bir etkileşim olduğunda mümkün bir yapıdır. Fakat aralarında etkileşim bulunan her birey grup ya da cemaat özelliği göstermez. Bir grubun oluşumu için, kabul edilmiş ve etrafında toplanılmış normların, duygusal değerlerin ve birleştirici manevi güçlerin olması gerekmektedir.

Özellikle tarım toplumlarında cemaat ve cemiyet kavramları toplumsal yapının morfolojisini tanımlamak için kullanılan nitelendirmeler olarak görülmektedir. Endüstri devrimi sonrasında toplumsal yapı değişmiş, kır nüfusu azalırken kent nüfusunda artış gerçekleşmiştir. Modernizmin ilk etabı olan sanayi devrimi ile kent nüfusu katlanarak büyümüş, kentsel yaşam kendini cemiyet özelliklerinde göstermiştir. Modern sanayi toplumlarında üretim evden fabrikalara kaymış, insanlar kırdan kente göç etmiş ve toplumsal ilişkiler de bu değişimlerden etkilenmiştir. İş bölümünün artması, insanların apartman bloklarında yaşamaya başlaması, maddi ve rasyonel kaygıların gündelik hayata sızması, modern toplumların cemaat yapısından uzaklaşmasına, cemiyetin katı ve duygulardan arınmış duvarlarının arasına sıkışmasına neden olmuştur. Daha önceden aktarılan bilgiler cemiyetin her toplumda, bir şekilde varlık bulduğunu tam olarak yok olmadığını kanıtlar niteliktedirler. Bu bilgiler doğrultusunda düşünüldüğünde modern insanın, katı rasyonel cemiyet ilişkilerinden kaçmak için sığınacağı bir cemaate ihtiyacı olduğu söylenebilir. Peki bu yapı, modern toplum içerisinde, gündelik hayat koşuşturmasında nasıl ve ne şekilde inşa edilecektir? Bunun cevabını verebilmek için, modern toplumun rasyonalitesi ve teknolojisi içerisinde oluşturulan zamansız ve mekansız, ağlar üzerinde hayat bulan sanal cemaatlere değinmek gerekmektedir. Çalışmanın ana konusunu oluşturan sanal cemaat kavramını irdelemek cemaatin, cemiyet içinde ne şekilde oluşabildiğine cevap bulmak açısından yarar sağlayacaktır.

Sanal Cemaat

Endüstri devrimi ve tüketim kapitalizmi altında ezilen modern birey duygusal bir aidiyet hissinden mahrum kalmıştır. Gündelik ilişkileri parasal ve rasyonel düzeye inen birey içine kapanma tehlikesine karşılık yeni bir cemaat formu geliştirme çabasına girişmiştir.

Modernliğin dayattığı bireysellik ile sarmalanmış insan, hem bu bireyselliği içselleştirmiş hem de ona karşı bir korku geliştirmiştir. İnsanın bu dilemması onun yeni bir cemaat kültürü oluşturmasında itici bir rol oynamıştır. Öyle ki, birey hem bireyselliğin verdiği güvenli alanını muhafaza etmeyi isterken hem de yalnız kalma korkusunu bastırmak istemektedir. Bunun sonucunda da klasik cemaat örüntüsünden daha farklı ancak kimi açılardan da ona benzeyen yeni bir cemaat formu oluşturmuştur. Bu yeni cemaat, ya da modern cemaat teritoryal ya da etnisite bağlamında bir kavram değildir. Bu yeni cemaat sanal bir dünyada, ağlar üzerinde, akışkan bir zaman ve her yerdeliğin hakim olduğu bir mekan üzerinde inşa olmuştur. Modern anlamdaki cemaatte, klasik cemaat yapısında bağlayıcı olan kan ve toprağın yerini internet ve bilgisayar almıştır. İletişim alanında devrimsel bir nitelikte olan internet ve onun şekillendirdiği küreselleşme sonucunda bugün belli bir sitenin kullanıcıları, çevrim içi anlarda belli bir internet ortamında bir araya gelen, dünyanın her yerinden çok farklı toplum ve kültürden insan topluluklarını oluşturmaktadır. Howard Rheingold'un '*sanal cemaat*' olarak adlandırdığı bu topluluklar siber alandaki ilişki ağlarını tanımlamaktadır (Şentürk, 2017, 26). Sanal cemaat olarak adlandırılan bu küçük gruplar, siber uzayda kişisel ilişki ağlarını biçimlendirmek üzere yeterli sayıda bireyin, yeterli uzunlukta kamusal tartışmayı, yeterli insani hislerle hayata geçirdiği zaman ağ üzerinde ortaya çıkan postmodern kabileler olarak da tanımlanabilir (Dolgun, 2011, 225).

Geç modern dönem cemaat kavramının ayırt edici özelliği, bireyin bu cemaat yapısının içine doğması, onu hazır bulması yerine bireyin özgürce tercihine dayanan ve belli bir sınırlılığı olan bir yapıda oluşmasıdır (Akkaş, 2015, 88). Bu dönemde cemaat kendiliğinden oluşan doğal bir yapı değil, belli amaçlar doğrultusunda bireylerin oluşturduğu suni bir yapıdır. Günümüzde gerek gerçek dünyada gerekse sanal dünyada oluşmuş cemaatlerin bütünü bu özelliği taşımaktadır. Sanal cemaatler de suni olarak oluşturulmuş, aynı amaç etrafında toplanan bireylerin çevrim içi hazır bulunuşluklarından ortaya çıkmış ağ örüntüleridir. Facebook, Twitter vb.leri gibi sosyal ağlar, modern bireylerin aynı zevkler ve aynı yaşam tarzlarına sahip başka bireylerle tanışması, sohbet etmesi ve onları takip etmesi için oluşturulmuş sanal cemaatlere örnek verilebilir. Örneğin, Facebook üzerinde oluşturulmuş bir '*klasik otomobil severler*' grubu, klasik otomobile sahip, klasik otomobil almak isteyen ya da klasik otomobile ilgi duyan bireyleri bir çatı altında toplayan bir sanal cemaat olarak kabul edilebilir. Bu grupta amaç klasik otomobiller hakkında bilgi ve içerik paylaşımından aynı ilgi alanı hakkında sohbet etmeye kadar çeşitlenebilir. Hatta internet örüntüsü üzerinde oluşmuş bu sanal cemaatin üyeleri '*klasik otomobil yarışları*' ya da '*klasik otomobil buluşmaları*' düzenleyerek sanal dünyada kurduğu cemaati ve ilişkileri reel dünyaya da taşıyabilme potansiyeline sahiptir. Normal şartlarda birbirlerini tanımayan ve birbirleri hakkında bilgiye sahip olmayan ve bir araya gelme şansı olmayan bireyler, farklı nedenlerle, internetin sağladığı olanaklar sayesinde kendi aralarında çok çeşitli konularda bir sanal cemaat oluşturabilmektedirler (Şentürk, 2017, 43). Sanal cemaatlerde, internetin sağladığı olanaklarla bir araya gelen gruplar, bir hobinin paylaşılmasından, bir okulun eski mezunlarının buluşmasına kadar çok geniş bir yelpazede sosyal ilişkilerin oluşmasına da zemin hazırlamaktadırlar (Akkaş, 2015, 100).

Rheingold cemaatçi çevrim içi alanları sadece bir topluluk olarak değil, aynı zamanda ruhsal bir cemaat olarak da görmektedir. '*Çıkar ortaklığı*', '*ortak bilinç*' ve '*grup düşüncesi*' sanal

cemaatin oluşumunun kaynaklarıdır. Sanal cemaatlerde, klasik cemaat ve dayanışma kültürü benzetim yoluyla korunmaktadır (Akkaş, 2015, 91). Bireyin cemaate katılması için, cemaatin bireyin çıkarlarına karşılık vermesi ve ihtiyaçlarını karşılaması gerekmektedir. Birey cemaate katılarak, bir amacını gerçekleştirip, herhangi bir ihtiyacının karşılanacağını düşünür. Bir grubun ya da cemaatin üyesi olmak bireyi yalnızlıktan kurtarabileceği gibi, birey katıldığı topluluğun normlarını, amaçlarını, dayanışma ve bağlılık duygularını da içselleştirerek yaşamına bir amaç ve anlam da katabilir (Şentürk, 2017, 27). Sanal cemaatlerde doğal bir birliktelik yoktur. İnsanları birleştiren unsurların gücü bireyler arasındaki farklılıkları önemsiz kılar. Yüz yüze ilişkiden muaf bireyleri bir arada tutan ortak çıkar, ortak bilinç ve aidiyet hissidir. Sanal cemaatlerde toplumsal bir karşılaşmadan söz edilemez. Siber uzayın üyeleri aynileşerek bir araya gelen birer hayali cemaatten başka bir şey değildir (Akkaş, 2015, 100). Castells, Ağ Toplumu eserinde şu soruyu sormaktadır: ‘... sanal cemaatler gerçek cemaatler midir?’(Castells, 2008, 479). Kendi sorduğu soruyu kendi cevaplayan Castells’e göre gerçek açıktır; sanal cemaatler fiziksel bir hacme sahip olmadıkları için gerçek dışı sayılabilir ancak aynı zamanda gerçektir, çünkü cemaat olgusunun içerdiği anlamları barındırır ve farklı bir düzlemde de olsa bir varlığa sahiptir.

İnternet üzerinde oluşan sosyal ağlar, gerçek hayatlarında herhangi bir toplumsal gruba üyeliği bulunmayan insanları, zahmetsiz bir şekilde bir grubun üyesi haline getirebilecek yapıdadır. Bireylerin şahsi istekleri ve görüşleri doğrultusunda sanal cemaatler bu sosyal ağlar içerisinde oluşur. Zaman ve mekandan bağımsız bu ortamda bireyler ister eş zamanlı isterlerse de art zamanlı olarak iletişim kurabilir; toplumsallaşabilirler. Sanal cemaatler, toplumsal yapı içerisinde ağ örgütlenmesinin önemini arttırlar (Altunay, 2015, 424). Gerçek hayatta yalnız olan bir birey sanal cemaatler üzerinde milyonlarca hayrana ya da yüzlerce arkadaşına sahip olabilir (Akkaş, 2015, 49).

İnternet sosyolojisinin önde gelen isimlerinden olan Wellman’a göre, sanal cemaatler fiziksel cemaatlere karşıt bir yapıda değildir. Sanal cemaatler belli kuralları ve dinamikleri olan, başka gruplarla etkileşim içinde olan farklı cemaat biçimleridir. Wellman’a göre modern toplumda ortaya çıkan bu tip sanal örüntüler ‘*kişisel cemaat*’ olarak nitelenebilir (Castells, 2008, 478).

Sanal cemaatlerin bir diğer özelliği bu cemaatlere girmenin kolay olması gibi bu cemaatlerden ayrılmanın da zahmetsiz ve kolay olmasıdır. Tek bir tuşla dahil olunan toplumsal bir gruptan yine tek bir tuşa basarak ayrılma lüksü sunan sanal cemaatler bu açıdan değerlendirildiğinde klasik cemaatlerin bireye sunduğu duygudaşlık ve aidiyet duygularını bireylerde tam olarak hissettirememektedirler. Klasik cemaatlere karşılık samimiyet duygusundaki bu azalma, sanal cemaatlerin bir sorunu olduğu kadar aynı zamanda modern insanın da bir sorunu olarak kabul edilebilir.

Sanal Cemaatler ve Tüketim

Günümüzde internet dünyası içerisinde çok sayıda, farklı amaçlarla oluşturulmuş sanal cemaat mevcuttur. Çalışmanın örneklemini oluşturan Donanımhaber Forum sitesi hem bir teknoloji, hem de bir tüketim forumu olarak işlev göstermektedir. Bu açıdan tüketim kavramını kısaca açıklayarak, sanal topluluklarda tüketimi tetikleyen en önemli kavram olan WOM (Word Of Mouth) kavramına değinmek yeterli olacaktır. Araştırma içerisinde Donanımhaber Forum sitesinin ayrıntılı bir analizi yapılacağından ve bu site üzerinden tüketim odaklı sanal dayanışma gruplarının iskeletinin çıkartılması amaçlandığından bahsi geçen kavramlardan kısaca bahsetmek yeterli olacaktır.

Tüketim en genel anlamıyla, insanların ihtiyaçlarını karşılamak için belli bir bedel ödeyerek mal ve hizmete sahip olma durumudur (Kadioğlu, 2014, 11). Tüketim aynı zamanda bir yok

etmedir. İnsanlar sahip oldukları şeyleri tüketerek onların varlığını sonlandırmaktadırlar. İnsan, ihtiyaçları bitmeyen bir varlık olarak sürekli tüketme eğilimindedir. Teknolojinin ilerlemesi ile birlikte tüketim alışkanlıkları da değişmiştir. Eskiden kitapçıya giderek alınan bir kitap, bugün tek tıkla kapiya gelebilmektedir. Öyle ki artık market alışverişlerini dahi online olarak gerçekleştirme imkanı sunulmaktadır. İnternet teknolojisinin olmadığı ya da henüz tekil kullanıcılara ulaşmadığı dönemlerde bir ürünü tüketip tüketmeme konusunda o ürünü kullanan eş ve dosta ürün hakkında soru sorup bilgi alan tüketiciler bugün bu işi online mecralardan gerçekleştirmektedirler.

Alvin Toffler'ın ortaya attığı 'prosumer' ağ üzerinde yaşayan modern tüketiciyi tanımlama konusunda oldukça başarılı bir kavramdır. Toffler bu sözcüğü İngilizcede tüketici anlamına gelen consumer ve pro-active kelimelerinin birleşimiyle türetmiştir. Yeni tüketici tipini tanımlayan prosumerlar, mecralardan gelen bilgileri süzerek kullanan, dijital yayınları istediği saatte ve hatta reklamlardan arınmış olarak izleyebilen, istemediği e-postaları spam olarak işaretleyebilen, kullandığı ürünler hakkında bloglarda ya da diğer sosyal mecralarda yorumlarda bulunan, ağ toplumunun tüketici modeli olarak tanımlanabilir (Karahasan, 2012).

Şirketlerin en çok korktuğu bu tüketici tipi, interneti son derece aktif olarak kullanabilen, alacağı ürünü araştıran, o ürünü kullanan benzer kullanıcıların yorumlarını okuyan, kendi kullandığı ürünleri değerlendiren, ürünle ya da markayla ilgili hoşuna gitmeyen noktaları online ortamlarda dile getiren bir yapıya sahiptir.

İnternette yer alan bireyler üç ana gruba ayrılmaktadır. İçerik üreten ve kendi mecrasının sahibi olan 'yaratıcılar', bu içerikleri yayma işlevini üstlenen 'dağıtıcılar' ve son olarak da en büyük grup olan 'izleyiciler'dir. (Karahasan, 2012, 136). Tüketim açısından bu gruplar ele alındığında herhangi bir markanın yaptığı bir yanlış bu grupların rolleri bağlamında dolaşıma girerek markayı maddi ve manevi olarak zora sokabilmektedir.

WOM yani ağızdan ağıza pazarlama temel olarak ürünler ve hizmetler hakkında insanların birbirleri ile konuşmasına yardım eden ve bunu teşvik eden pazarlama faaliyetlerinin tamamıdır (Kara, 2012, 86). Günümüz ağ toplumlarında eskiden yüz yüze gelişen bu pazarlama faaliyetleri bugün online olarak devam etmektedir. Basit bir ifadeyle WOM, tüketicinin tükettiği ürünün ya da markanın reklamını yapmasıdır. Sanal cemaatlerde birey kullandığı bir üründen memnun kalmadığında, bunu cemaatin içindeki diğer tüm bireylerle paylaşma eğilimindedir. Her birey aynı zamanda birer tüketici olduğu için, sosyal medyada yayılan herhangi bir negatif yorum ya da içerik muhatabı olan işletmeyi zora sokma potansiyeline sahiptir.

Donanımhaber Forum sitesinde çok fazla örneğe sahip bu durum dışında, bu site özelinde kolektif bir tüketim ve marka linci girişimleri de görülmektedir. Le Bon, kitleyi meydana getiren fertlerin zekaları, meslekleri, karakterleri ne olursa olsun kalabalık duruma gelmiş olmaları onlara kolektif bir ruh aşılardemektedir (Le Bon, 2013, 18). Araştırma içerisinde örnekleri verilecek olan kolektif hareketler, cemaatin amaçsal ve duygusal birlikteliği kapsamında değerlendirilecek olursa, sanal cemaatler içerisinde kolektif bir bilinç ve davranış geliştirmenin ne derece mümkün olduğu ortaya koyulabilir.

Yöntem

Araştırma örneklemini olarak Donanımhaber Forum sitesi belirlenmiştir. Sanal cemaat kavramını anlamlandırmak için sitenin genel yapısı ve üye profilleri, açılan başlıklar ve paylaşılan yorumlar incelenecektir. Bununla birlikte araştırmanın da üzerinde durduğu tüketim olgusu ile birebir alakalı 'Sıcak Fırsatlar' başlığı, örnek çerçeveyi oluşturmaktadır. 'Sıcak Fırsatlar' başlığı altında forum üyeleri tarafından açılan konularda üyeler denk geldikleri, tanık oldukları kampanya

ve fırsatları diğer kullanıcılar ile paylaşmaktadır. Örneğin bir üye gittiği bir markette 5 lt'lik zeytinyağının indirimine girdiğini 'Sıcak Fırsatlar' başlığı altında bir konu açarak diğer kullanıcılara duyurmaktadır. Forumun diğer üyeleri konuyla alakalı sorular sorup, bilgiler paylaşarak bir tüketim platformu yaratmaktadırlar. Araştırmanın kapsamını Donanımhaber Forum kullanıcıları oluşturmakla beraber 'Sıcak Fırsatlar' başlığı altında açılan konular ve yapılan yorumlar da araştırmanın bakış açısını genişletmek adına irdelenmeli ve tartışılmalıdır.

Kurulduğu zaman Donanımhaber Forum sitesinin misyonu, forum kullanıcıları arasında teknoloji haberleri ve bilgi paylaşımını sağlamaktır, ancak ağ toplumunun sonucu olarak kurulan bu ağ da kendi amacından uzaklaşarak çok daha kapsamlı bir sosyal alana dönüşmüştür. Donanımhaber Forum Türkiye'de en çok ziyaret edilen forum sitelerinden biridir. SimilarWeb ve Alexa gibi siteler sayesinde bugün internet üzerinden hangi sitenin ne kadar tıkladığına ve kullanıcı trafiğine ulaşmak mümkündür. Araştırmanın yapıldığı dönem itibarı ile Donanımhaber Forum sitesi SimilarWeb sitesine göre Türkiye'de, Google da dahil olmak üzere ziyaret edilen siteler arasında trafik yoğunluğu ve tıklanma oranı ile 31. sırada yer almaktadır. Benzer şekilde Alexa sitesinde de Donanımhaber Forum sitesinin sıralaması, Türkiye'de erişilen tüm web sayfaları arasında 34. sıradadır. Bu şekilde bakıldığında Donanımhaber Forum sitesinin oldukça fazla kullanıcıya ulaştığı görülmektedir. Bu sonuçlar tüketim alışkanlıkları ve sanal cemaatler hakkında yapılacak bir araştırmada Donanımhaber Forum sitesinin güvenilir bir kaynak olarak ele alınabileceğini göstermektedir.

Araştırmanın amacı, Donanımhaber Forum sitesi üzerinden, sanal cemaatlerin ve bu cemaatler içinde oluşan tüketim odaklı sanal dayanışma gruplarının yapılarının belirlenmesidir. Sosyolojik olgulara dayanılarak tüketim ve sanal cemaat kavramları arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmaktır. Günümüzde gelişen ağ ve bilgisayar teknolojileri sosyalleşme, boş zaman değerlendirme, tüketme ve hatta çalışma alışkanlıklarını değiştirmiş bulunmaktadır. Bireyler artık daha az yüz yüze görüşmekte, iletişim kurmada sanal ağlardan yararlanmakta, evdeki bilgisayarından işlerini yürütmekte ve oturduğu yerden alışveriş yapabilmektedirler. Ağ teknolojilerinin hayatın içine bu derece girmesi günlük rutinleri değiştirmiş, alışkanlıklar üzerinde kalıcı izler bırakmıştır. Bireyler eskiden satın alacakları bir ürünü ya da hizmeti eşine ya da dostuna sormakla yetinmek zorunda kalırken bugün gelişen bu teknolojiler sayesinde çok daha fazla kullanıcıya ulaşabilmekte, kullandığı mal ya da hizmetin eksilerini ve artılarını daha geniş bir çevreye duyurabilmektedirler. Buna imkan tanıyan oluşumlardan biri olan Donanımhaber forum sitesi de konuyla alakalı kilit bir noktada durmaktadır.

Araştırmanın ilk aşamasında literatür taraması yapılmıştır. Sanal cemaatlerin ortaya çıkışı, ağ toplumunun yapısı ve günümüz modern insanının tüketim alışkanlıkları ortaya konulmuştur. Bilgisayar teknolojisinin gelişmesi ve yayılması ile ortaya çıkan sanal cemaatler, bugün insanların bir çok ihtiyacına cevap veren kamusal bir alan özelliği taşımaktadırlar. Bireyler sosyalleşmek için bir sanal topluluğa üye olmakta, bu toplulukta kendini sanal bir kimlikle tanıtmakta ve kendisine ayrı bir sosyal hayat yaratmaktadırlar. Her türlü içeriğin paylaşıldığı, çok büyük bir kaynak olan internette her gruba ve her düşünceye özgü bir sanal cemaatle karşılaşabilmek mümkündür. Bu sanal cemaatlerden biri olan Donanımhaber Forum sitesinin araştırmayı ilgilendiren yönü tüketim odaklı bir sanal cemaat yapılanması örneği sergilemesidir. Site üzerinden ikinci el eşyalar alınıp satılabilmekte, kullanılan bir ürün hakkında fikir beyan edilebilmekte, kampanyalar ve indirimler hakkında bilgiler verilebilmektedir. Bu açıdan bakıldığında Donanımhaber forum sitesi tüketim odaklı bir yapıya sahip olmakla beraber tıpkı klasik cemaat örüntülerinde olduğu gibi bir topluluğun çıkarına hizmet etmekte ve onları birarada tutarak tüketici dayanışması yaratabilmektedir. Literatür taramasından sonra uygulanan adım elektronik surveydir. Siteyi

kullananlarla gerçekleştirilen bu survey ile, Donanımhaber forum sitesinin cemaat olarak adlandırılıp adlandırılmayacağı tartışılabilecektir. Araştırma soruları 100 kişiye sorulmuş ve cevaplar uygun metodolojik yaklaşımla yorumlanmaya çalışılmıştır. Araştırma için seçilen metodolojik yaklaşım yorumlayıcı sosyal bilimsel yaklaşımdır. Bu araştırmanın amacı elde olan verilerle bir analiz yapmak ve bu analiz üzerine yorumlamalarla beraber bir çıkarım oluşturmaktır. Kuşkusuz konuyla alakalı daha kapsamlı araştırmalar yapılması, bu araştırmanın da temelini sağlamlaştıracak ve konuyla alakalı literatürü genişletecektir. Araştırmanın ardından ulaşılan sonuçlar yorumlayıcı paradigmaya uygun olarak değerlendirilmeli, kesin ve net veriler olarak kabul edilmemelidir.

Tüketim odaklı sanal dayanışma gruplarının iç dinamiğini anlamak ve oluşumlarını sosyoloji bilimi yardımıyla açıklayabilmek için öncelikle veri taraması yapılmıştır. Literatür taraması yardımı ile araştırmayla alakalı olabilecek kavramlar analiz edilmiş ve araştırmanın iskeleti meydana getirilmiştir. Araştırma içindeki kavramların araştırma konusu ile bağlantıları yapılacak literatür taraması ile elde edilen bilgilerle eşleştirilmiş, ortaya çıkan sonuçlar da araştırmanın gelişimi açısından analiz edilmiştir. Sanal cemaatlerin oluşumu irdelenerek Donanımhaber Forum sitesi çerçevesinde tüketim odaklı sanal cemaatler hakkında yorum yapmaya elverişli bulgular ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın ikinci aşamasında elektronik survey yolu ile birincil verilere ulaşılmış ve bu veriler anlamlı bir yorumlama sürecine tabi tutularak araştırmanın kapsayıcılığı ve geçerliliği arttırılmaya çalışılmıştır. Verilerin analizi PSPP programı aracılığı ile gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın üçüncü ve son kısmında ise Donanımhaber Forum sitesi kullanıcılarının paylaşımları gözlem sonucunda değerlendirilmiş, araştırmayla alakalı olan kısımları araştırmanın örnekleri arasına yerleştirilmiştir. Elektronik survey ve katılımsız gözlem araştırmanın iki temel veri toplama metodudur. Araştırmanın bulguları bu çalışmalar sonucunda toplanan verilerin analizi sonucunda ortaya çıkan yorumlamalardan oluşmaktadır.

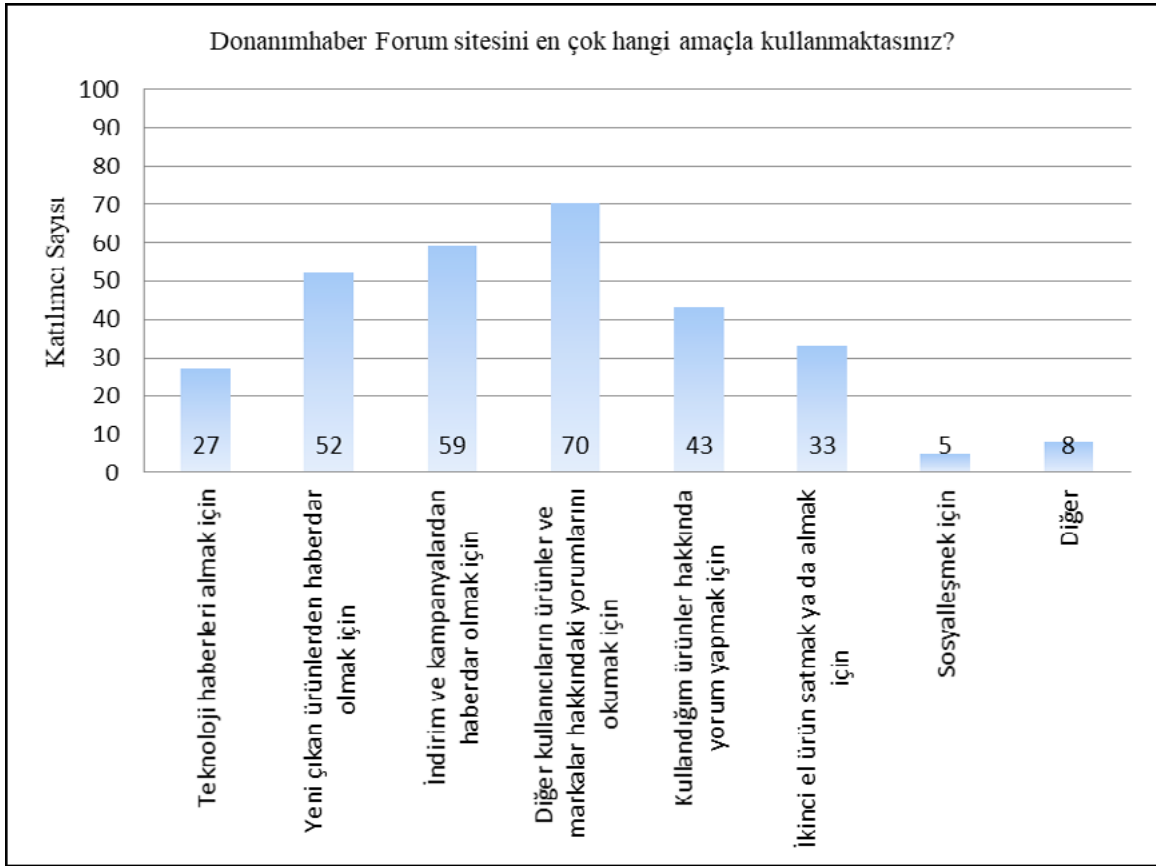
Araştırma Yöntemi ve Araştırma Tekniği

Araştırmada nicel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Araştırmada nicel yöntemin seçilmesi evrenin kalabalıklığı ve çeşitliliği ile ilgilidir. Araştırmada elektronik survey yöntemi kullanılacaktır. Aynı zamanda araştırmaya konu olan Donanımhaber Forum sitesinin gözlem metodu ile de analizi yapılmaya çalışılacak ve ‘Sıcak Fırsatlar’ başlığı altındaki yorumlar da analiz edilecektir. Bunlar dışında diğer mecralarda Donanımhaber Forum sitesi ile alakalı çıkan haberler de araştırmanın kapsayıcılığı açısından analiz edilmeye değerdir.

Birincil veriler, 100 katılımcı ile gerçekleştirilen online survey yolu ile cevaplanan sorulara dayanmaktadır. Google Docs yardımı ile oluşturulmuş olan online surveyi Donanımhaber Forum sitesinden ve Donanımhaber sitesinin Facebook hesabından ulaşılan üyeler ile paylaşarak, katılımcıların soruları cevaplandırması istenmiştir. Toplamda 100 katılımcıya demografik sorular dışında 6 soru sorulmuştur. Rastgele seçilen katılımcıların %20’si (20 kişi) kadınlardan, %80’i (80 kişi) erkeklerden oluşmaktadır. Gerek Donanımhaber Forum sitesinde gerekse de ona bağlı sosyal medya hesaplarında ve gruplarında kadın üye sayısı oldukça azdır. Bu durum da Donanımhaber Forum sitesinin erkek egemen bir oluşum olduğunu göstermektedir. Bunun yanında kadınlar için farklı sosyal medya hesapları ve forum siteleri mevcuttur. Kızlarsoruyor.com, Gelinlerin tatlı telaşı ve süslüsözlük gibi sanal cemaatlerde kadınların daha aktif olarak bulunduğu, açılan konu başlıklarından ve atılan yorumlardan da tespit edilebilmektedir. Bu açıdan bakıldığında sanal cemaatler içinde de ilgi alanlarına bağlı olarak cinsiyetçi bir ayrımın söz konusu olduğu söylenebilir. Kadınlara yönelik sanal cemaatler içerisinde sayılan bu sitelerin

genel konuları arasında çocuk bakımı, cilt bakımı, sağlık, cinsellik, makyaj ve giyim konuları üst sıralarda yer almaktadır. Erkeklerin ise yoğunlukta olduğu sanal cemaatler Donanımhaber forum, Memurlar.net ve Shiftdelete olarak sıralanabilir. Sayılan bu sitelerin kullanıcı profilleri, açılan konu başlıkları ve onlara verilen cevapların yanı sıra kullanıcıların nickleri de göz önüne alındığında erkek kullanıcıların sayıca fazla olduğu ilk bakışta anlaşılabilir. Genellikle kamusal alan içerisinde görülen bu cinsiyetçi ayrımın ilgi alanlarının farklı olması dışında başka nedenlerinin olup olmadığı ayrıca araştırılmalı ve toplumsal cinsiyet konusunda ayrı bir başlık olarak irdelenmelidir. Araştırmada kadın ve erkek sayısı belirttiğimiz nedenlerden ötürü homojen olarak dağılamamıştır.

Katılımcılara yöneltilen ilk soru Donanımhaber Forum sitesini en çok hangi amaçla kullandıkları hakkındadır.

Tablo 1

Soruda toplamda 8 şık verilmiş ve katılımcılara bunlardan 3 tanesine cevap vermeleri istenmiştir. Toplamda 100 katılımcıdan 27'si Donanımhaber Forum sitesine 'Teknoloji haberleri almak için' girdiklerini belirtmiştir. 'Yeni çıkan ürünlerden haberdar olmak için' siteye giren toplam katılımcı 52 kişidir. 'İndirim ve kampanyalardan haberdar olmak için' siteye girdiğini belirten kullanıcı sayısı 59'dur. 'Diğer kullanıcıların ürünler ve markalar hakkındaki yorumlarını okumak için' siteye giren kullanıcı sayısı 70'dir. 'Kullandığım ürünler hakkında yorum yapmak için' cevabını veren 43 kişidir. 'İkinci el ürün satmak ya da almak için' cevabını veren toplam kullanıcı sayısı 33'tür. 'Sosyalleşmek için' Donanımhaber Forum sitesini kullanan katılımcı sayısı yalnızca 5 kişidir. Toplamda 100 katılımcıdan 8 kişi de ankette yer alan diğer şıkkını işaretlemişlerdir. Verilen cevaplar analiz edildiğinde katılımcıların Donanımhaber Forum sitesini en çok 'diğer kullanıcıların ürünler ve markalar hakkındaki yorumlarını okumak için' kullandıkları ortaya

çıkılmaktadır. Elde edilen sonuçlardan Donanımhaber Forum sitesinin kullanıcılar açısından güvenli bir tüketim ortamı yaratmaya hizmet ettiği anlaşılmaktadır. Katılımcıların %70 gibi büyük bir çoğunluğunun bu öncülü seçmeleri, Donanımhaber Forum sitesinin tüketiciler yararına çalışan bir sanal cemaat olduğu fikrini güçlendirmektedir. 'Wom effect' adı verilen ağızdan ağıza pazarlama için çok önemli bir pazar işlevi gördüğü ortaya çıkan Donanımhaber Forum sitesinin bir diğer önemli işlevi kullanıcılarına indirim ve kampanyalar hakkında bilgi vermesidir. Verilen cevaplarda %59 gibi yüksek bir oranda seçilen 'indirim ve kampanyalardan haberdar olmak için' seçeneği Donanımhaber Forum sitesinin tüketiciyi bilgilendirmek ve korumak dışında aynı zamanda tüketime de yönlendirdiği sonucuna ulaşılmasında önemli bir veridir. Her 100 kişiden 59'u tüketim yaparken kampanya ve indirimlerden bu site yoluyla haberdar olmaktadır. Ağızdan ağıza pazarlamanın bir diğer örneği olan bu öncülle, site kullanıcıları herhangi bir mağazanın ya da markanın yaptığı indirimi o an diğerleriyle paylaşan bir sanal cemaat oluşumu içerisinde. Bu öncül yalnızca indirimi haber alan kişiler dışında bu indirimlerden diğer forum kullanıcılarını da haberdar eden üyeler olduğunu göstermektedir. Üyeler kullandıkları ürünler hakkında tarafsız yorumlar yaparak hem diğer üyeleri korumakta hem de deneyim sahibi olmanın verdiği avantajla bilgilerini paylaşmaktadırlar. Bunun yanı sıra kampanya ve indirim öncülünde çıkan sonuç gibi üyeler aynı zamanda kampanyaları ve indirimleri diğer üyelere haber vererek bu fırsatlardan cemaate mensup maksimum üyenin faydalanmasını sağlamaktadırlar. Yalnızca fırsatların değil aynı zamanda çeşitli kampanya şifrelerinin, kodlarının ya da uygulamaların da paylaşıldığı Donanımhaber Forum sitesinde kimi zaman şirketlerin gerçekleştirdiği kampanyalar da suistimal edilebilmektedir. Bunların en başında 2016 yılında Algida markasının gerçekleştirdiği #Yazbaslasın kampanyası gelmektedir. Yapılan gözlemler sonucu bir çok üye normalde her bir kişiye bir tane verilecek dondurmadan onlarca hatta yüzlerce almayı başarmışlardır. Kampanyanın açığını bulan kullanıcılar buldukları yolu site üzerinden diğer kullanıcılarla paylaşmış ve onları bu kampanyayı suistimal etmek için cesaretlendirmişlerdir.

Kitle toplumunda gerçekleştiği üzere, binlerce kullanıcı bedava dondurma almak için marketlere hücum etmiş, alabilenler kendilerine verilen hakkın çok üzerinde dondurma alarak bunları stoklamışlardır. Bazı kullanıcılar aldıkları fazla dondurmaları el altından satmışlardır. Bu durumdan haberdar olan ve kampanya için ayırdığı stoğun birkaç günde tükendiği gören şirket, bir ay sürmesi gereken kampanyayı ilk haftasında durdurma kararı almıştır.

Donanımhaber Forum sitesinde yer alan başka bir kampanya suistimali de Hepsiburada.com sitesinin yaptığı bir yanlışlıktan ortaya çıkmıştır. Hepsiburada sitesi verdiği bir ilanda sehven hata yaparak bir diz üstü bilgisayarın fiyatını 1 tl olarak yansıtmıştır. Bunun haberini alan site kullanıcıları, öncelikle bine kadar varan rakamlarda bu bilgisayardan sipariş etmişler ve Donanımhaber Forum sitesinde de bu konuyla alakalı başlık açıp bilgi vermişlerdir. Haberi alan her kullanıcı Hepsiburada.com sitesine girerek 1 tl'lik dizüstü bilgisayar siparişi vermişlerdir. Hepsiburada.com sitesinin durumu farketmesi ve siparişleri iptal etmesi üzerine Donanımhaber Forum sitesinin kullanıcıları Hepsiburada.com'u mail yağmuruna tutmuş ve aldıkları bilgisayarın hakları olduğunu söylemişlerdir. Hepsiburada.com'un iptal edilen siparişler için verdiği hediye çeki de kullanıcıları memnun etmeye yetmemiştir. 2015 yılında açılan bu başlığa toplamda 851 cevap verilmiş ve 40 binden fazla tıklanmıştır. Bu rakamlar da Donanımhaber Forum sitesinin kullanıcılarının bir kitle psikolojisi ile hareket ettiklerini doğrulamaktadır.

Araştırma sorusunda üçüncü sırayı alan 'Yeni çıkan ürünlerden haberdar olmak için' seçeneği, Donanımhaber Forum sitesinin bir sanal cemaat olmasının yanı sıra aynı zamanda da bir mecra olduğunu göstermektedir. Piyasaya yeni sürülen ürünler hakkında açılan başlıklarda ürünleri kullananlar yorumlar yapmakta ve diğer kullanıcılara ürünün artılarını ve eksilerini

anlatmaktadırlar. Bazı forum kullanıcıları kimi ürünler hakkında detaylı inceleme yazıları yazmaktadırlar. Örneğin, Bim mağazalarında satılan ürünler hakkında açılan çeşitli başlıklarda bu mağazada satılan gofretten yoğurda, piliç burgerden çikolataya kadar çeşitli ürünlerin fotoğraflı incelemeleri paylaşılmaktadır. Sadece lüks ve yüksek tüketim malları dışında basit ve gündelik tüketim ürünleri hakkında da detaylı bilgiler ve tartışmalar içeren bu başlıklar, Donanımhaber Forum sitesinin kendine özgü bir kullanıcı profili geliştirmesinde kuşkusuz etkili olmuştur.

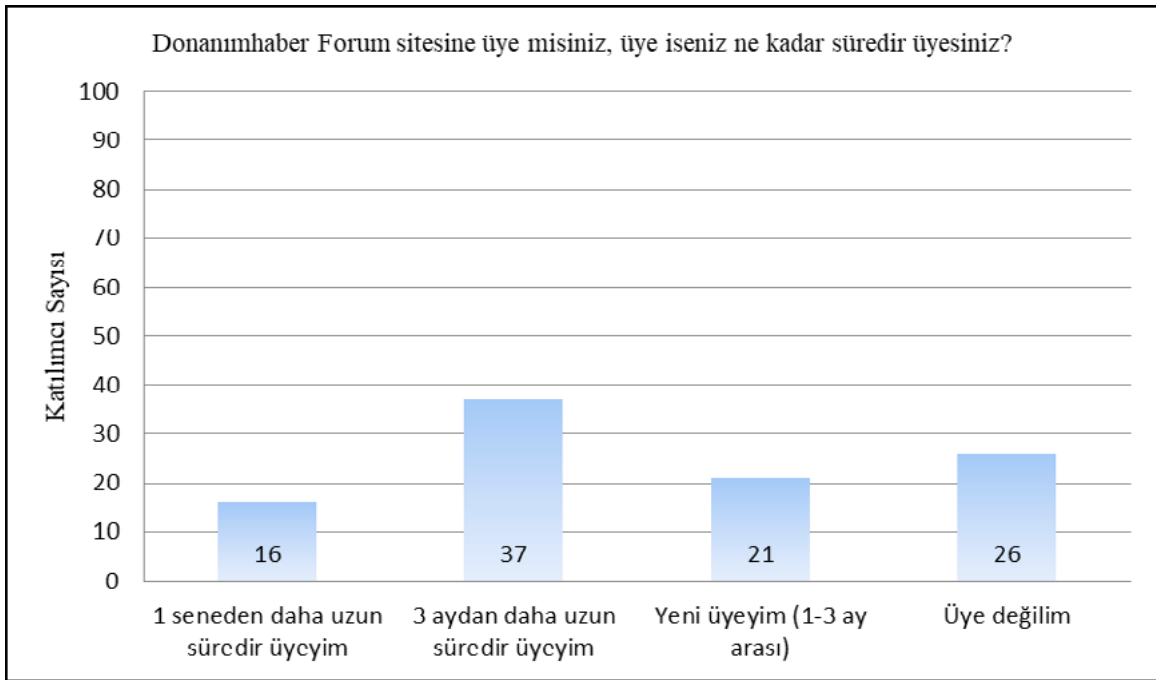
'Kendi kullandığı ürünler hakkında yorum yapmak için' seçeneğini seçen toplam kullanıcı sayısı 43 kişidir. Buradan çıkarılabilecek yorum, Donanımhaber Forum sitesi kullanıcılarının yarıya yakını edindikleri bilgileri ve tecrübeleri sanal cemaatlerinin diğer mensupları ile paylaşma konusunda istekli olduklarıdır. Donanımhaber Forum sitesi üzerinde açılan başlıklara bakıldığında sitenin her daim aktif bir kullanıcı kitlesi olduğu görülebilmektedir. Kullanıcılar açtıkları başlıklar ve yazdıkları yorumlara göre site üzerinde bir rütbeleme sistemine tabi tutulmaktadırlar. Açılan başlıklara verilen cevap sayılarına göre oluşturulan bu rütbeleme sisteminde en üst sırada 'orgeneral' en alt sırada ise 'er' bulunmaktadır. Kullanıcıların üyelik tarihleri ve sitedeki aktiflikleri göz önüne alınarak verilen bu rütbelere, açtıkları konularda onlara duyulan güveni de belirleyen kıstaslar olarak değerlendirilmektedir. Tecrübeli gözüyle bakılan 'yarbay' rütbeli bir kullanıcının, bir ürün hakkında yaptığı yorum daha düşük rütbeli bir kullanıcının yaptığı yoruma nazaran daha çok dikkate alınmaktadır. Klasik cemaat oluşumundaki gibi sanal cemaat içerisinde de bir hiyerarşi olduğunu gösteren bu rütbelere, sanal cemaatlerin, klasik cemaatlerin ağ teknolojisine uyarlanmış versiyonları şeklinde kabul edilmeleri hususunda önemli bir veri olarak ortaya çıkmaktadır.

'İkinci el ürün satmak ya da almak için' cevabını veren toplam kullanıcı sayısı 33'tür. Donanımhaber Forum sitesini kullanan her 3 kişiden biri bu site üzerinden alışveriş yapmaktadır. Forum içerisinde çeşitli ürünlerin satışıyla alakalı açılmış çok sayıda başlık bulunmaktadır. Kullanıcılar satmak istedikleri ürünün görsellerini ve özelliklerini paylaşarak forumu bir pazar yeri olarak kullanabilmektedirler. Satılan ürünle ilgilenen kullanıcı öncelikle yorumlarda ürünle alakalı sorularını sorabilmekte, isterse özel mesaj yoluyla satışı yapan kullanıcı ile görüşebilmektedir. Gözlemlenen başlıklarda bu tip ikinci el satışın en yoğun olduğu alan bilişim ve teknoloji ürünleridir. Genellikle cep telefonu, diz üstü bilgisayar ve bilgisayar parçalarının bu yolla satıldığı görülmektedir. Satış yapmak ve satış yapan kullanıcıya ulaşabilmek için forumun kayıtlı üyesi olmak zorunludur. Yalnızca bilgi almak için forumu kullananlar ile forumun sadık üyeleri burada ayrılmaktadırlar. Kullanıcılar bu sistemin içine dahil olabilmek için mail adresiyle foruma üye olmak zorundadır. Yalnızca alışveriş yapmak için değil, herhangi bir kampanyayı duyurabilmek ya da o kampanya hakkında kullanıcılarla görüş alışverişini yapabilmek için de foruma üyelik bir zorunluluktur. Ancak yalnızca markalar ve ürünler hakkındaki yorumları okumak ya da yeni çıkan ürünlerden haberdar olmak için üye olma zorunluluğu yoktur. Her internet kullanıcısı paylaşılan içeriklere okuma amaçlı erişebilmektedir. Genel forum mantığının bir uzantısı olan bu yapılaşma aynı zamanda bu forumlara üye olanları bağlayan bir sözleşme işlevi görmektedir. Forumda üye olan forumdaki diğer üyelere karşı bir aidiyet ve bağlılık hissederken, forumda üye olmadan gezen bir internet kullanıcısı bu duygulardan soyutlanmıştır. Donanımhaber Forum sitesindeki rütbe sistemi de aynı aidiyet ve bağlılık duygusunu pekiştiren bir araçtır. Forumda en çok katkıyı sağlayan, en fazla paylaşımda bulunan üye yüksek rütbe ile diğer üyeler arasında güvenilirlik kazanırken, forumu aktif olarak kullanmayan ya da sadece yazılanları okuyan bir üye 'er' rütbesi ile kastın en altında yer almaktadır. Üyelere verilen bu ünvanlar yalnızca sembolik değil pratikte de üyelere avantaj sağlamaktadırlar. Özellikle alışveriş konusunda üyelerin karşısındaki üyeye güvenmesi bu rütbelere üzerinden şekillenmektedir. Üyelerin gerçek hayatta tanımadıkları, yüzünü görmedikleri ve karakterini bilmedikleri insanlarla sanal ortamda bir birliktelik gerçekleştirmenin zorluğunu bu şekilde aşmaya çalıştıkları söylenebilir.

‘Teknoloji haberleri almak için’ seçeneği 27 kişi tarafından seçilmiştir. Bir teknoloji ve bilgisayar portalı olarak ortaya çıkan Donanımhaber Forum sitesi bugün hala teknolojik araç ve gereçler hakkında ilk başvuru kaynaklarından biridir. Özellikle akıllı telefon, televizyon, bilgisayar gibi elektronik aletler konusunda çok fazla bilgiye ve yoruma sahip olan forum sitesi, tüketiciler için birer haber kaynağı işlevi de görmektedir. Çeşitli zamanlarda düzenlenen teknoloji forumlarına ve panellerine katılan Donanımhaber ekibi, Donanımhaber Forum sitesinde de edindiği bilgileri diğer üyeler ile paylaşmaktadırlar. Ancak yine de kuruluş amacı teknoloji haberleri vermek ve teknolojik aletler hakkında bilgi paylaşımı sunmak olan Donanımhaber Forum sitesinde, araştırmaya verilen cevaplar ışığında bu amaç oldukça geri sıralara itilmiş görünmektedir.

Soruda en az kişinin işaretlediği ‘sosyalleşmek için’ siteyi ziyaret ediyorum şıkkıdır. Sorunun yöneltildiği 100 kişiden sadece 5 kişinin işaretlediği bu cevap Donanımhaber Forum sitesinin diğer sosyal mecralar gibi bir iletişim ve sosyalleşme platformu olmadığını göstermektedir. Buradan ortaya çıkan sonuç özel mesaj seçeneğini kullanan üyelerin bunu sosyalleşme amacı için değil farklı işlevler için kullandığıdır (Örneğin, alışveriş).

Araştırmaya katılanlara yöneltilen ikinci soru Donanımhaber Forum sitesine üye olup olmadıkları, üye iseler ne kadar süredir üye oldukları ile alakalıdır.

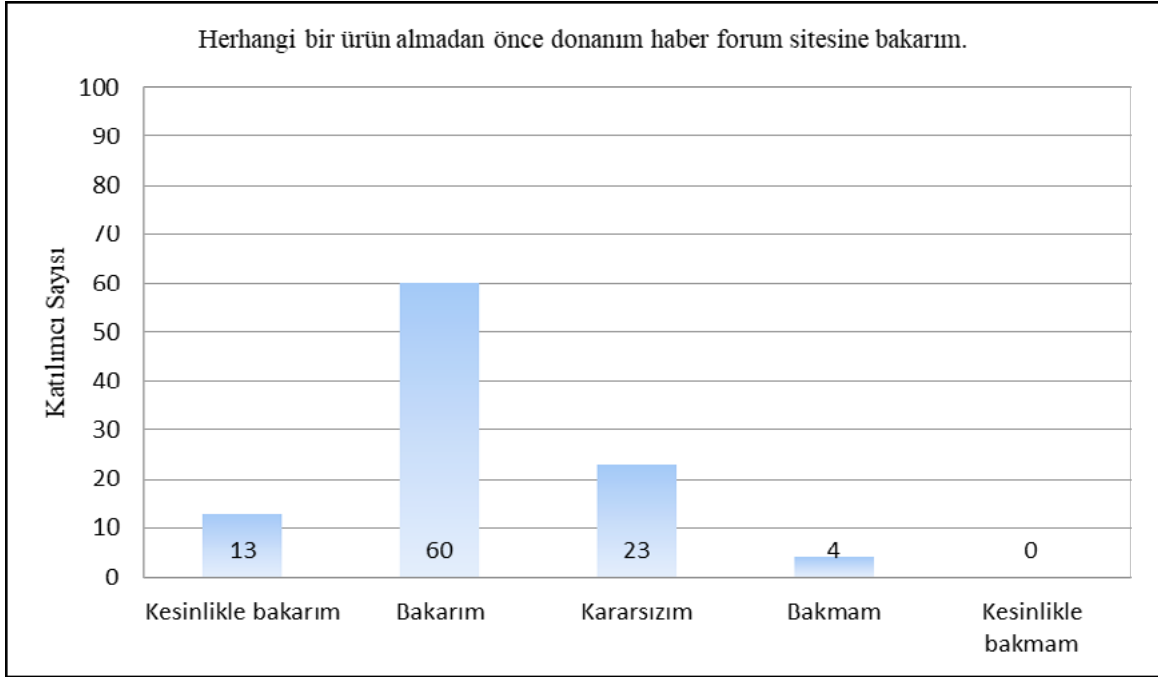
Tablo 2

Soruya verilen cevaplar sırasıyla, 3 aydan daha uzun süredir üyeyim %37, %26 üye değilim, %21 yeni üyeyim (1-3 ay arası) ve %16 1 seneden daha uzun süredir üyeyimdir.

Verilen cevaplar değerlendirildiğinde üye olmayan kullanıcıların da sayıca fazla olduğu görülmektedir. Donanımhaber Forum sitesine giren internet kullanıcılarının dörtte birinden fazlasının siteye üyeliği bulunmamaktadır. Bu kullanıcıların neden üye olmadıkları araştırma alanının dışında kalmakla beraber, bu kullanıcılar bir sanal cemaatin varlığından haberdar, istediği zaman orada bulunan ancak o sanal cemaate üye olmayan bir grup olarak yer almaktadırlar. Üye olmayan bu grup, cemaatin üyelere sağladığı avantajlardan ve haklardan mahrum kalmaktadırlar.

En yüksek yüzdeyi alan 3 aydan uzun süredir üye olanlar ise surveye verdikleri cevaplarda forumu aktif olarak kullandıklarını belirten şıklar işaretlemişlerdir. Diğer gruplarla karşılaştırıldığında 1 seneden uzun zamandır üye olanların site üzerinden alışveriş yapma oranları daha yüksek olarak görülmüştür. Yukarıda da bahsedilen rütbe sisteminin bunda etkili olduğu söylenebilir.

Araştırmada kullanılan diğer sorular 5'li likert ölçeğe göre hazırlanmıştır. Katılımcılara verilen ifadeleri 5 üzerinden puanlamaları istenmiştir. Bunlardan ilki, 'herhangi bir ürün almadan önce donanım haber forum sitesine bakarım' ifadesidir.

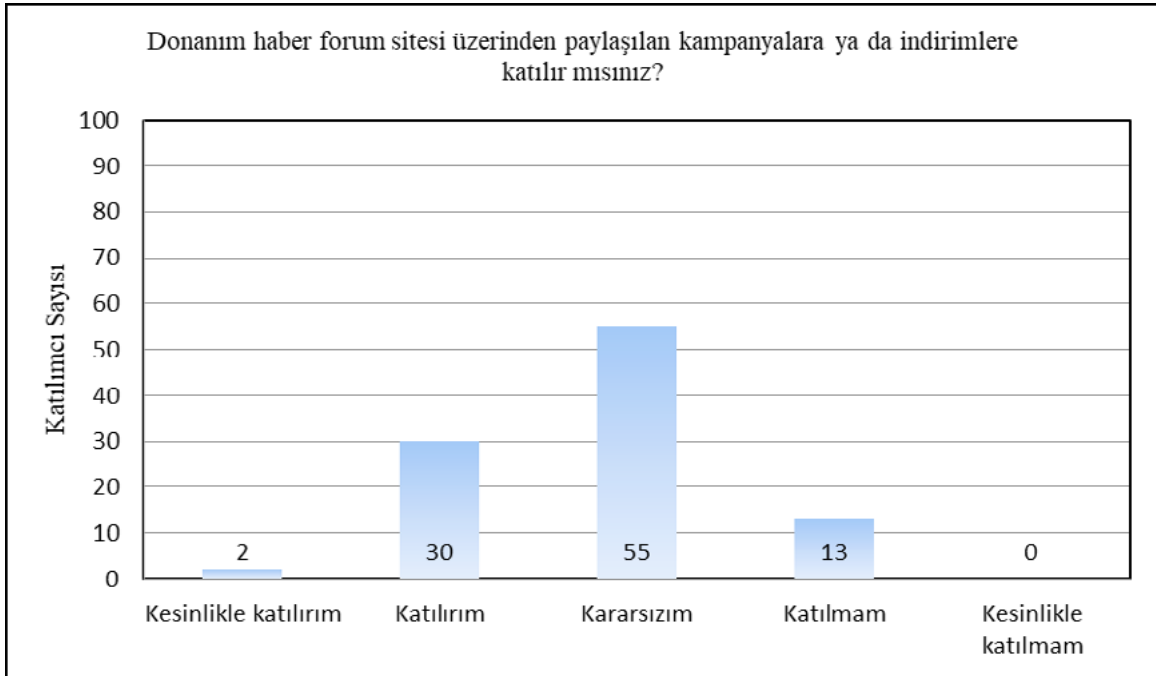

Tablo 3

Toplamda 100 katılımcıdan 60'ı 'bakarım' seçeneğini işaretlemiş, 23'ü kararsızım seçeneğini işaretlemiş, 13'ü 'kesinlikle bakarım' seçeneğini işaretlemiş ve 4'ü 'bakmam' seçeneğini işaretlemiştir. 'Kesinlikle bakmam' seçeneğini işaretleyen hiçbir katılımcı bulunmamaktadır. Bu soruya verilen cevaplar Donanımhaber forum kullanıcılarının yarısından fazlasının herhangi bir ürün almadan önce foruma girerek araştırma yaptığını göstermektedir. Bunun sonucunda da Donanımhaber forum sitesinin tüketiciler için bir kaynak ve rehber görevi gördüğü söylenebilir. Tüketiciler bir ürün almadan önce onu kullananların yorumlarına dikkat etmekte ve bu yorumlara ulaşabilecekleri yer olarak da Donanımhaber Forum sitesini görmektedirler. Site içerisinde paylaşılan konular ve verilen cevaplar da ortaya çıkan bu tabloyu anlamlandırma açısından bir kanıt niteliğindedir. 'Sıcak fırsatlar' başlığı altında açılan 'Kredi Kartı Yardımlaşma Klubü' Donanımhaber Forum sitesinin bu özelliği hakkında iyi bir örnek olarak durmaktadır. Kredi kartı kullanıcıları açtıkları bu konu altında o kredi kartını almayı düşünenlere artılarını ve eksilerini yazmakta, kullandıkları kredi kartları ile ilgili şikayet ve problemlerini paylaşmakta, bilgi alışverişini gerçekleştirmektedirler. Tıpkı bir cemaat örüntüsü gibi, bu sanal cemaate üye olan insanlar birbirlerinin haklarını korumakta, birbirlerine destek olmakta ve bilgi paylaşımı sağlamaktadırlar. Konunun başlığında geçen 'yardımlaşma' kelimesi içi boş bir kelime değil tam aksine gerçekten de kullanıcıların birbirlerine yardım etmelerini niteleyen bir kavram olarak yer almaktadır. Donanımhaber Forum sitesinin kullanıcıları diğer üyelere güvenmekte onların fikirlerini ve deneyimlerini önemsemektedirler. Ortaya çıkan grafik şirketlerin hizmet

politikalarının değişmesinde de etkili olmuştur. Eskiden bir üründen memnun olmayan bir tüketici, ürün hakkındaki görüşlerini kısıtlı bir çevreye aktarabilirken günümüzde aynı tüketici Donanımhaber Forum sitesine ya da benzer bir siteye üye olarak ürün hakkındaki negatif yorumlarını ve deneyimlerini diğer potansiyel tüketicilerle paylaşabilmektedir. Kuşkusuz tüketicilerin yararına olan bu şeffaflık, markaların bu konuda daha hassas adımlar atmalarını ve tüketici memnuniyetini üst düzeye taşıma gayretlerini de açıklar niteliktedir. Tablodan ulaşılabilecek bir başka projeksiyon, az ya da çok her kullanıcının herhangi bir ürün almadan önce Donanımhaber Forum sitesine uğramalarıdır. Sonuçlar değerlendirildiğinde katılımcıların tamamının Donanımhaber Forum sitesine danışarak herhangi bir ürün almanın doğru ve mantıklı bir karar olacağı yönündedir, çünkü ‘kesinlikle bakmam’ seçeneği hiç oy alamamıştır.

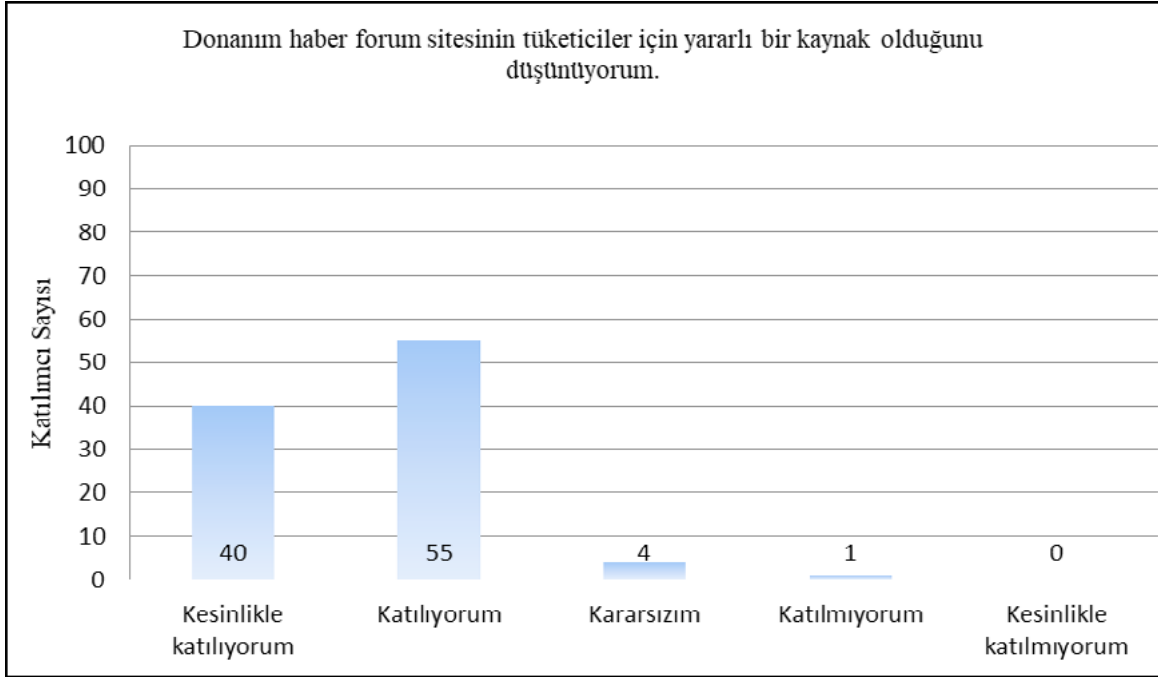
Katılımcılara yöneltilen; ‘Donanım haber forum sitesi üzerinden paylaşılan kampanyalara ya da indirimlere katılır mısınız?’ bir diğer soru başlığıdır. Aynı şekilde 5’li likert ölçeğe göre verilen cevaplar şu şekildedir:

Tablo 4

Verilen cevaplar incelendiğinde katılımcılardan 55’i ‘kararsızım’ şıkkını işaretlemiş, 30’u ‘katılıyorum’ şıkkını işaretlemiş, 13’ü ‘katılmam’ şıkkını işaretlemiş ve 2’si ‘kesinlikle katılıyorum’ şıkkını işaretlemiştir. ‘Kesinlikle katılmam’ şıkkını işaretleyen hiçbir katılımcı bulunmamaktadır. Bu grafikten çıkarılabilecek sonuç, Donanımhaber Forum sitesinde paylaşılan kampanya ve indirim haberlerinin, diğer kullanıcılar tarafından oldukça anlamlı ölçüde kullanıldığıdır. En fazla seçilen seçenek %55 ‘ne katılıyorum ne katılmam’ seçeneğidir ve bu seçeneği işaretleyen kullanıcıların paylaşılan kampanyalara göre konumlandığı sonucu çıkabilir. Araştırma sorularının sorulduğu kitlenin neredeyse 3’te 1’i, Donanımhaber Forum sitesinde paylaşılan kampanya ve indirim haberlerine duyarsız kalmadıklarını belirtmişlerdir. Bu soruya verilen cevapların şaşırtıcı yanı, sanal cemaat olarak oldukça aktif bir işleyişe sahip Donanımhaber Forum sitesinin üyelerinin aksiyona geçme konusunda kararsız olduklarıdır.

Araştırmada katılımcılara; 'Donanım haber forum sitesinin tüketiciler için yararlı bir kaynak olduğunu düşünüyorum.' yargısına ne derece katılıp katılmadıkları sorulmuştur.

Tablo 5

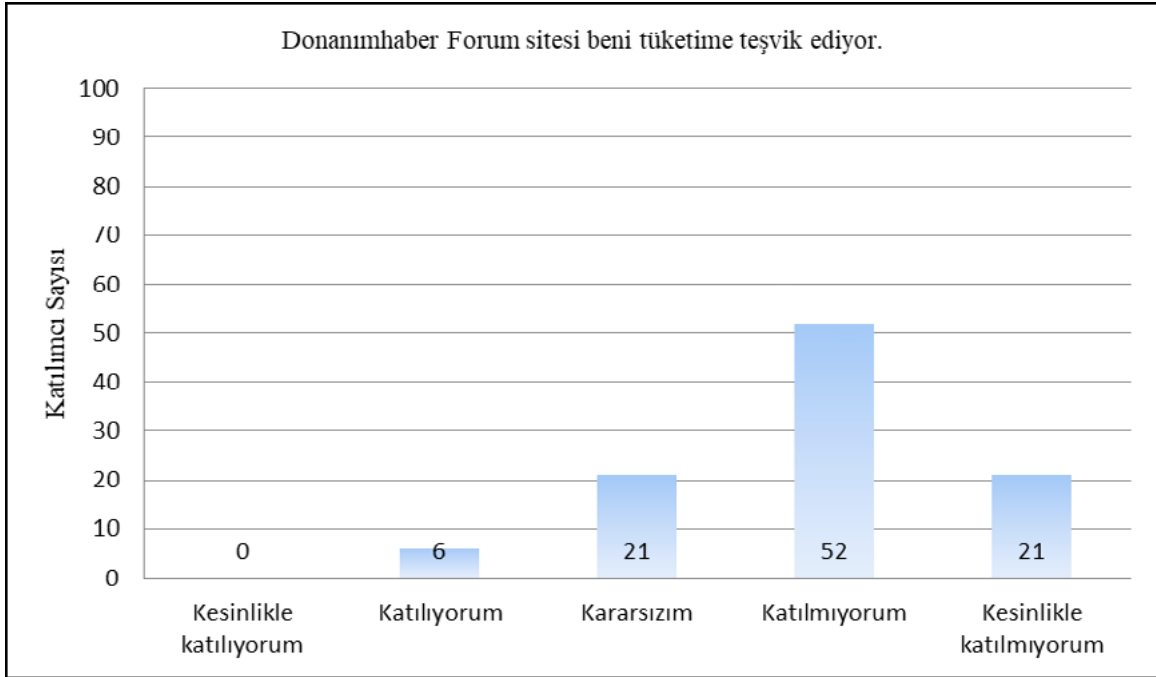
Toplamda 100 kişiden 55'i 'katılıyorum' ifadesini seçmiş, 40'ı ise kesinlikle katılıyorum ifadesini işaretlemiştir. 'Kararsızım' diyen kararsızların sayısı 4'te kalırken, 'katılmıyorum' diyen sadece 1 kişi vardır. 'Kesinlikle katılmıyorum' ifadesini hiçbir katılımcı işaretlememiştir.

Bu tablo göstermektedir ki tüketiciler Donanımhaber Forum sitesini bir tüketici oluşumu olarak kabul etmektedirler. Bu sitede paylaşılan bilgiler ve yorumlar tüketicilere yol göstermekte ve onları bilinçlendirmektedir. Daha önce kullanmadığı bir ürünü almayı düşünen bir tüketici, hiçbir zahmete girmeden, oturduğu yerden bu siteye girerek kendisi gibi tüketicilerin almayı düşündüğü ürün hakkındaki yorumları okuyabilmekte ve tüketim fikrini bu yorumlara göre yeniden şekillendirebilmektedir.

Klasik cemaatlerde, cemaat üyeleri ait oldukları topluluğun birer parçasıydılar. Bir cemaate ait olmak o cemaatin hak ve ödevlerini kabul etmeyi de beraberinde getirmekteydi. Günümüz sanal cemaatlerinde de durum buna benzer görünmektedir. Cemaatin üyeleri, çok uluslu ve güçlü şirketlerin karşısında birleşerek, fikirlerini ve görüşlerini paylaşabilmekte ve kimi zaman bu görüşleri muhatap aldıkları şirkete dayatabilmektedirler. Günümüzde sosyal medyanın gücü hiç olmadığı kadar fazladır. Tüketiciler de bu güçten destek alarak, hoşlarına gitmeyen şeyleri yüksek sesle hep bir ağızdan söyleyebilmektedirler. Donanımhaber Forum sitesinin internet kullanım kotası olarak uygulanan AKN (Adil Kullanım Noktası) uygulaması için gerçekleştirdiği kampanya buna örnek olarak verilebilir. Türkiye'de hizmet veren ISS (İnternet Servis Sağlayıcılar) AKN adı verdikleri bir uygulama ile sınırsız internet hizmetine kota koyarak belli bir kullanımdan sonra internetin hızını düşürmekteydiler. Donanımhaber Forum sitesinde bu konuya karşı bir kampanya başlatıldı. 2015 yılında başlatılan kampanya için açılan başlıkta 14 binden fazla cevap, 330 bin de görüntüleme elde edildi. Donanımhaber Forum sitesinde açılan bu konuya meclisten bazı milletvekillerinden de destek geldi ve konu meclise taşındı. Adil kullanım kotasına karşı meclise önerge verildi ve bu önerge kabul edildi. 2017 yılından itibaren internet servis sağlayıcıları adil kullanım kotasını kaldırmak zorunda kaldılar. Donanımhaber Forum'un bu başarısı, kolektif bir

oluşumun başarısı olarak değerlendirilebilir. Tek tek seslerini yeterince duyuramayan internet kullanıcıları onları sahiplenen ve onlara bir aidiyet sunan Donanımhaber Forum cemaatinde bir araya gelerek seslerini birleştirmişler ve sorunlarına dair çözüme ulaşmışlardır. Bu açıdan bakıldığında cemaatin işlevi olan üyesini koruma davranışının sanal cemaatlerde de şekil değiştirerek devam ettiği görülmektedir. Sanal cemaatlerin de tıpkı klasik cemaat yapıları gibi üyelerini tek bir amaç altında toplayarak onları kollaması ve isteklerini cemiyete kabul ettirmesi, sanal cemaatlerin oldukça güçlü yapıda oluşumlar olduğunu da göstermektedir.

Araştırmanın son sorusunda katılımcılara ‘Donanımhaber Forum sitesi beni tüketime teşvik ediyor.’ ifadesine ne derece katılıp katılmadıkları sorulmuştur.

Tablo 6

Araştırmaya katılan toplam 100 kişiden 52’si verilen ifadeye ‘katılmıyorum’ derken 21’i kesinlikle katılmadıklarını belirtmişlerdir. İfadeye ‘kararsızım’ diyen 21 kişi varken ‘katılıyorum’ yanıtı veren yalnızca 6 kişi çıkmıştır. ‘Kesinlikle katılıyorum’ ifadesini işaretleyen hiçbir kullanıcının olmaması şaşırtıcı bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Ortaya çıkan bu veriler üzerinden gidildiğinde Donanımhaber Forum sitesinin kullanıcılarını tüketime yöneltme işlevinin olmadığı ortaya çıkmaktadır. Ancak bu çalışmada ortaya çıkan sonuç ile forum içinde gözlemlenen olgular farklılık arz etmektedir. Yalnızca indirimde olduğu için düzinelerce bebek bezi alan insanların olduğu bir sitede bu sonuçların ortaya çıkması farklı anlamlara gelebilmektedir. Çalışmada daha önceden de bahsedilen 1 TL’lik bilgisayar konusu hakkında burada bazı kullanıcıların yorumlarının paylaşılması ortaya çıkan bu sonucu aydınlatma açısından önemlidir.

Yüzbaşı rütbeli RedIEyel adlı kullanıcının yorumu: Karttaki bonuslarla 23 tane aldım. Gelirse küçük çaplı internet kafe açarız

DH yöneticisi unvanı olan XanthiN adlı kullanıcının yorumu: Kargo ücreti sipariş miktarına göre artması kötümüş, 4 tane kaptım.

Yarbay rütbeli EnderGelişenOsasunaAtağı adlı kullanıcının yorumu: Sıcak fırsatçıya sormuşlar, “hiç 1 liraya bilgisayar gelir mi?” sıcak fırsatçı da durur mu, yapıştırmış cevabı: “Ya gelirse?”

Mytohology adlı banlanmış bir üyenin yorumu: Geçen yıl geri görüş kamerasını 14 liradan satmışlardı. Önce iptal ettik dediler ama sonra şikayetler art arda gelince 3 ay sonra söz verdikleri fiyattan gönderdiler bir de 50 liralık araç kamerası hediye ettiler.

Yarbay rütbeli ReflexAction adlı kullanıcının Hepsiburada.com sitesinin kampanyayı iptal etmesi üzerine diğer forumdaşlarına verdiği cevap: daha profesyonel bir dilekçe hazırlayarak hukuki deliller ve ekler kısmına ilgili tüketici kanun mevzuatını da eklemeliydiniz

Verilen örneklerde de görüldüğü üzere Donanımhaber Forum kullanıcılarının bir kısmı ucuz olan bir ürünü fazla sayıda alarak gelecekte satmayı düşünmektedirler. Daha önce benzerleri yapılmış kimi kampanyalarda yüksek oranda indirim giren ürünlerin stokları dakikalar içinde tükenmiş ve bazı forum kullanıcıları çok sayıda ürün satın almıştır. Benzer bir stokculuk 2016 yılında Bim mağazalarında Star Wars filminin lisanslı ürünleri satılmaya başladığında da gerçekleşmiştir. Kimi kullanıcılar market market gezerek tüm ürünleri toplamış ve ucuza aldıkları bu ürünleri Sahibinden.com gibi siteler üzerinden satın aldıkları fiyatın çok üzerindeki fiyatlara satmaya çalışmışlardır. Donanımhaber Forum sitesinin kullanıcılarını birleştiren ve tüketicileri koruyan şemsiyesi altında aynı zamanda bu tarz girişimlerde bulunan üyelerin sayısı da azımsanmayacak kadar fazladır.

Sonuç

Gelişen bilişim teknolojileri gündelik hayatı ve sosyal ilişkileri de değiştirmektedir. Bu değişim sahip olunan alışkanlıkları kökten reddederek değil ancak dönüştürerek etkisini sürdürmektedir. Birey gerçek dünyadan gittikçe uzaklaşmakta, kendisini ağlar ve bilgisayar teknolojisi ile örülür bir sanal dünyaya hapsedilmektedir. Modern kent yaşamının kargaşası içerisinde sosyalleşmeye eskisi kadar zaman ayıramayan insanın önündeki bir başka engel de kuşkusuz kamusal alanların gelişen kapitalizm ile birlikte yok olmasıdır. Modern kentin hız ve paraya dayalı yaşam şekli insanları kuşatmakta, bireylerin kendilerine alternatif sosyal alanlar yaratmalarına zemin hazırlamaktadır. Geleneksel toplumlarda olan cemaat bağları günümüz toplumunda zayıflamış ve değişime maruz kalmıştır. Bugünkü iletişim teknolojisi sayesinde zamansal ve uzamsal olarak sabit olmayan bireyler için zamanın da mekanın da önemi kalmamıştır. Ortak amaçlar ya da ortak zevkler etrafında toplanan bireyler, internet teknolojisi sayesinde aralarındaki zamansal ve mekansal duvarları yıkmışlardır. Evden işe, işten eve giden orta sınıf kentli bir bireyin içinde bulunduğu bu monoton düzeni değiştirmesi kuşkusuz zor ve radikal kararlar verebilmesine bağlıdır. İçinde bulunduğu modern toplumla bağını koparmak istemeyen ancak modern toplumun bireyi içine çektiği tecritten de kurtulmak isteyen birey çareyi geleneksel toplumlarda da görülen cemaat oluşumlarına dahil olarak bulur. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta, günümüz cemaat yapılanmalarının geleneksel toplumlarda bulunan cemaat yapılanmalarından oldukça farklı olduğudur.

İnternet ortamında kurulan bu sanal cemaatler üyelerine geleneksel cemaatlerin sağladığı ait olma, güçlü hissetme, ortak amaca yönelme gibi duyguları sağladığı gibi geleneksel cemaatlerin bağlayıcı yanlarını da içinde barındırmamaktadır. Geleneksel bir cemaatte haklar olduğu gibi sorumluluk ve ödevler de vardır. Ancak modern zamanların sanal cemaatlerinde bağlılık tamamen bireyin kendi inisiyatifine bağlıdır. Her ne kadar sanal cemaatler içerisinde de cemaatin kurallarını yerine getirmeyen üyeler topluluktan uzaklaştırılabilir de (üyelerin banlanması, erişimlerinin engellenmesi vb.) bu üyeler benzer başka bir cemaate bir tıkla üye olabilmektedir. Hatta çoğu zaman buna bile gerek kalmamakta aynı üye farklı bir hesapla tekrar aynı sanal cemaatte aktif olarak bulunabilmektedir.

Bir çok forum sitesinde üyelerin içeriklere ulaşabilmesi için o konuya cevap vermeleri ya da teşekkür et butonu ile teşekkür etmeleri istenir. Yani cemaat içine dahil olmak cemaatin tüm nimetlerinden yararlanmak için yeterli değildir. Geleneksel cemaatlerde olduğu gibi cemaatin üyesi üzerine düşen görevleri yerine getirdiği takdirde cemaatin sağladığı imkanlardan yararlanabilir.

Araştırmada ele alınan sanal cemaat bir teknoloji-tüketim topluluğudur. Elde edilen veriler doğrultusunda Donanımhaber Forum sitesinin üyelerinin büyük çoğunluğunun aynı amaçlar etrafında toplandıkları görülmüştür. Araştırmaya dahil olan katılımcıların hemfikir oldukları en önemli konu Donanımhaber Forum sitesinin tüketicinin yararına çalışan bir kurum olduğu yönündeki görüşleridir. Kendilerini bilinçli tüketiciler olarak tanımlayan Donanımhaber Forum üyelerinin tüketim odaklı bir sanal cemaatten ziyade bilinçli tüketimi amaçlayan bir sanal cemaat olduğu yapılan bu araştırma sonucunda ulaşılan verilerden okunabilmektedir.

Tıpkı bir bilgi ya da dosya paylaşım platformu gibi çalışan Donanımhaber Forum sitesinde, edindikleri kampanya ve indirim bilgilerini diğer üyelerle paylaşan 'yardımsever' kullanıcılar vardır. Aslında buradan varılması gereken sonuç, tüketim odaklı sanal cemaatlerin de tıpkı klasik cemaatler gibi bir bağlılık ve yardımseverlik çatsı oluşturduklarıdır. Kolektif davranışlar sergileyen forum üyeleri, büyük şirketlere karşı bir birliktelik oluşturmakta, tüketiciler için gönüllü bir rehber görevi üstlenmektedirler. Forumun bir çok üyesi kendisini diğer üyelere karşı sorumlu hissetmekte ve gerçekleşen kampanyalar hakkında diğer kullanıcılara bilgi vermekten çekinmemekte hatta bu konuda oldukça istekli davranmaktadırlar. Ayrıca araştırma sonuçları forum kullanıcılarının tüketim faaliyetlerinde forumdaki konuların yönlendirici gücünün olmadığını öne çıkarmaktadır. Ancak daha önceden de belirttiğimiz gibi araştırmaya verilen cevaplar ile forum içerisinde yazılan girdiler arasında bir uçurum göze çarpmaktadır. Verilen cevap ile görünürdeki durumun uyuşmamasının altında yatan neden olarak bireyin manipüle edilmekten daha doğrusu manipüle edildiğini kabul etmekten duyduğu rahatsızlık etkili olmuştur denilebilir.

Kaynaklar

- Akkaş, İ. (2015), *Sanal Cemaatler*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Altunay, A. (2015), 'Bir Sosyalleşme Aracı Olarak Yeni Medya', *Selçuk İletişim Dergisi*, Cilt:9, Sayı:2, s. 410-428.
- Bozkurt, A. (2014), 'Ağ Toplumu Ve Bilgi', *Türk Kütüphaneciliği Dergisi*, Cilt:4, Sayı:28, s. 510-525.
- Castells, M. (2008), *Ağ Toplumunun Yükselişi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı.
- Kadioğlu, Z. (2014), *Tüketim İletişimi 'Süreçler, Algılar Ve Tüketici'*, İstanbul: Pales Yayınları.
- Kahraman, M. (2010), *Sosyal Medya 101*, İstanbul: Mediacat Kitapları.
- Kara, T. (2012), *Sosyal Medya – Akademi*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Karahasan, F. (2012), *Taşlar Yerinden Oynarken, Dijital Pazarlamanın Kuralları*, İstanbul: Doğan Kitap.

Le Bon, G. (2013), *Kitleler Psikolojisi*, Ankara: Alter Yayıncılık.

Özkalp, E. (2015), *Sosyolojiye Giriş*, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Şentürk, Ü. (2005), *Değişim Sürecinde Cemaatleşme ve Yeni Cemaatler*, İstanbul: Turan Yayıncılık.

Şentürk, Ü. (2017), Yeni Toplumsal Bir Metin Olarak İnternet, *Sosyoloji Divanı Dergisi*, Cilt:5, Sayı:9, s. 21-44.

<http://www.journals.istanbul.edu.tr/iusoskon/article/view/1023011379> (Erişim tarihi: 14.12.2017)

Masaüstü Sömürgecilik: E-Uygulamalar ve Yazılımlar

Betül Yeniçeri, Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, betul.yeniceri@hotmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2098-5527>, Geliş Tarihi: 15.01.2020, Kabul Tarihi: 06.02.2020

Öz Abstract

Bu çalışma literatüre dayalı değerlendirme içeren bir çalışma olup, masaüstü sömürgecilik kavramı ekseninde birer masaüstü sömürgecilik uygulamaları olan ücretsiz e-posta uygulaması ve güvenlik sorunları, e-kitap uygulaması, uluslararası ekonominin oyuncularından bir diğeri olan yazılım firmalarının pazarlama stratejileri ele alınmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde askeri sömürgecilikten masaüstü sömürgecilğe geçilen süreçte ekonomik yapıdaki değişim, kapitalizmin aşırı üretim krizleri ve küresel ölçekte yeniden yapılanması, neo-liberalizmin küresel olarak hegemonik duruma gelmesi

açıklanmıştır. İkinci bölümde e-uygulamalar ve yazılımlar aracılığıyla nasıl kitlelerin düşüncelerine, yakın çevresine ait bilgilere ulaşılarak büyük şirketlerin pazarlama stratejileri oluşturduğuna ayrıca şahsi bilgilerin araştırma yapan diğer şirketlere nasıl pazarlandığına yer verilmiştir. Üçüncü bölüm olan sonuç kısmındaysa yaşamın her alanını ticarileştiren ve metalaştıran küresel dayatmalar karşısında yeni iletişim teknolojilerinin yazılım ya da uygulamalarıyla mücadele yöntemi, olanakları üzerinde durulmuştur.

Desktop Colonialism: E-Applications and Softwares

This study is a study involving literature-based evaluation, free e-mail application and security issues, which are desktop colonial applications on the axis of desktop colonialism, e-book application, another of the players of the international economy software companies marketing strategies are discussed. In the first part of the study, the change in economic structure, the crisis of overproduction and global restructuring of capitalism in the period from military colonialism to desktop colonialism, the global hegemonic development of neo-liberalism explained.

In the second chapter, how the ideas of the masses and the information of their immediate environment is reached through e-applications and software, and how big companies form marketing strategies, and how personal information is marketed to other companies doing research. In the third part, the method and possibilities of struggling the software or applications of new communication technologies in the face of global impositions that commercialize and commodify every aspect of life are emphasized.

Anahtar Kelimeler

Keywords

Masaüstü Sömürgecilik, Yeni Dünya Düzeni, Yeni Sömürgecilik.

Desktop Colonialism, New World Order, New Colonialism.

Giriş

2. Dünya savaşıdan önce gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki sömürü ilişkisi askeri hâkimiyet odaklı iken savaş sonrasında yeni birikim düzeniyle birlikte sömürgecilik ilişkisi görünüm değiştirmiştir. Kapitalizmin yeniden yapılanmasıyla birlikte ABD'nin başı çektiği ekonomik, siyasal, kültürel yollarla üretilen yeni sömürgecilik ilişkileri gelişmekte olan ülkeleri sömürü ve bağımlılık ilişkilerine mahkûm etmiştir. Sayısal iletişim ağlarının kurulmasıyla birlikte gelişmekte olan ülkeler önemli bir pazar olarak görülmeye başlanmış öncesinde ticarete konu olmayan hizmetler alanı uluslar arası düzeyde ticaret konusu haline gelmiştir. Özellikle de 1980'li yıllarla birlikte bilgisayarların kişiselleşmesi hanelerin birer müşteri konumuna yerleşmesine neden olmuştur. Bu süreci gelişmekte olan ülkeler bakımından masaüstü sömürgecilik olarak tanımlamak mümkündür. Geray, masaüstü sömürgeciliği "merkez ülkelerin çevre ülkelerde yeni birikim düzeninin yeni ürünleri yanında her türlü bilgi ve iletişim teknolojisi ürünlerini (donanım, yazılım, içerik, hizmetler, uygulamalar) sayısal ağ yardımıyla gelir düzeyi yüksek kesimlerden başlayarak pazarlayabilmek için gerçekleştirdikleri eylemler ve politikalar bütünü" (Geray, 2005:188) olarak tanımlamaktadır.

Batı ülkelerinden ithal edilen her türden iletişim teknolojileri ürünleri, özellikle de e-uygulamalar ve yazılımlar, gelişmekte olan ülkelere yaşayan insanların davranışlarını, tüketim süreci esnasında seçim yapma imkânlarını ellerinden almaktadır. Bu araçlar vasıtasıyla gelişmekte olan ülkelere sözde ilerleme, gelişmiş ülkeleri yakalama vaatleri sunulmaktadır. Aslında uygulamaların ve yazılımların gelişmiş ülkelere transferiyle birlikte çevre ülkelerin merkez ülkelere olan bağımlılıkları arttırılmakta ve ülkeler arasındaki uçurum telafi edilemez boyutlarda açılmaktadır. Gelişmiş ülkeler ürettikleri ve transfer ettikleri uygulamalar ve yazılımlar ile çevre ülkelere dair kritik verileri depolamakta, analiz etmekte ve bu bilgilerden maddi, ideolojik ve siyasal kazanımlar elde edebilmek, yeni sömürü yöntemleri geliştirmek için faydalanmaktadır.

Kapitalizmin Yeniden Yapılanması ve Masaüstü Sömürgecilik

İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki yirmi beş yıl içerisinde Keynesyen ekonomik politikaların ve sosyal refah devleti uygulamalarının gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin refah artışlarında, önemli büyüme eğilimlerinin yaşanmasında büyük etkisi olmuştur. Keynesyen paradigmaya göre kapitalizmin tek başına istikrar kazanarak dengeye gelmesi olası olmadığından devletin ekonomiye dışarıdan müdahale ederek gerekli düzenlemeleri yapması ön görülmektedir. Bu dönemde ulusal ekonomi toplam talebi yükseltmek amacıyla arzı yönlendirmiş, uluslararası ekonomik alandaysa ilişkilerini düzenlemeye başlamıştır (Şaylan, 2008:357-358). 1970'li yıllarda Keynesyen ekonomik uygulamalar neticesinde yaşanan hızlı büyüme ve refah artışındaki düşüş, geleneksel üretim yapısından kaynaklı olarak büyük stoklarla çalışmakta olan kuruluşların değişkenlik gösteren taleplere yanıt verememesi vb. fordist üretim anlayışının sorgulanmasına neden olmuştur (Al, 2002:96-97). Kapitalizmin yeni bir krize girmesiyle ilk önce gelişmiş ülkelerde üretim artış oranlarında düşüş, sermaye birikiminin yavaşlaması, kar oranlarında azalma, sürekli artan fiyatlar ve işsizlik artışı olarak kendisini göstermiştir. Bu gelişmelerle birlikte krizden kurtulmanın yollarını arayan gelişmiş ülkeler kapitalist ekonominin yeniden yapılanması yönünde adımlar atmışlardır. Bu süreç içerisinde küreselleşme, neo-liberalizm ve esnekleştirme unsurları ön plana çıkmıştır.

20. yüzyılın başından beri işlemekte olan küreselleşme eğilimi 1990'larda kapitalist sistemin dünya ölçeğinde gelişmesiyle birlikte yayılmıştır. Küreselleşme kapitalizmin en ileri düzeyi

olan emperyalizmin bir başka deyişle dünya kapitalist sisteminin bir ifadesidir (Yıldırım, 2005). Küreselleşme gerçekliğini anlamak için iş bölümünün uluslararasılaşma düzeyine, üretici güçlerdeki gelişmeye, sermayenin akış hızına, tekelleşmenin ulaştığı düzeye, ulus ötesi şirket bütçelerinin pek çok ülkeyle kıyaslanamayacak büyüklüğe ulaşmış olmasını görmek yeterli olacaktır. Bu gerçeklik bugün emperyalizmin ulaştığı düzeyi gösterir. Sermayenin evrenselleşmesi uzun süreli bir süreç olmasına rağmen günümüzdeki anlamı önem taşımaktadır. IMF, DB gibi uluslararası finansal kuruluşlar tarafından uygulatılan finansal liberalleşme programları sonucunda finans sermayesinin önündeki engeller kalkmakta, eşitlikçi, toplumsal adalete uygun politikalar uygulanmamaktadır. Para ve maliye politikaları ülkeden ülkeye yer değiştiren sermayenin taleplerine göre düzenlenmekte, finans sermayesi koyduğu kurallara uymayan ülkeleri terk ederken adeta terör uygulamaktadır (Kozanoğlu, 2002:58).

Kapitalizmin son versiyonu olarak değerlendirilen ekonomik küreselleşmenin etkisi şirketlerin güçlenmesi, kazancın artması ve işgücünün güçsüzleşmesi yönünde olurken bu yeni kapitalist küresel sistemden çıkar sağlayanlar çoğunlukla Amerikalı yatırımcılar, çokuluslu şirketler ve üçüncü dünya ülkelerine yatırım yapan aşırı zengin elit gruplar olmuştur. Küresel ekonomik etkinliklerin yüzde 70'i spekülasyona dayalı olarak gerçekleştirilir. Bilişim teknolojisinin kullanımı yalnızca iş dünyasında iletişimi kolaylaştırmakla kalmamış dünyanın dört bir tarafıyla haberleşme çok hızlı bir seviyeye ulaşmıştır. Diğer bir deyişle mesajlaşma hızının her defasında 0,1 oranında hızlanacak olması bile spekülatif etkinliklerin onlarca kat artabileceği anlamına gelmektedir (Fox, 2002:26-33).

Ekonomik küreselleşmenin işleyişine yönelik en dikkat çekici örneklerden bir tanesi borçların yeniden yapılandırılması süreci olmuştur. 1980'li yıllarda üçüncü dünya ülkelerinin bankacılık sistemlerinde yapılan borçların yeniden düzenlenmesi sürecinde, bu ülkelerin IMF'ye ve Dünya Bankası'na olan borçlarını geri ödemeleri imkânsız hale getirilmiştir. IMF ve Dünya Bankası'nın borçlu ülkelerle kredi geri ödemelerinin yeniden yapılandırılmasına yönelik girdiği pazarlık sonucunda borçlu ülkeler daha fazla faiz ödemek, kamu hizmetlerinde tasarrufa gitmek, fiyatları artırmak ve ekonomilerinin gözetimini Batılı kurumlara devretmek zorunda kalmışlardır (Fox, 2002:58-59).

1974 yılından sonraki kapitalizm ile, üçüncü sanayi devrimi olarak adlandırılan bilgi teknolojilerinin üretimde ve iletişimde kullanıldığı bir döneme geçildi. 1989 yılından sonra Sovyetler Birliği ile yaşanan sistem çatışmasının sona ermesinin ardından tüm coğrafya kapitalizme açık hale gelmiş oldu. Bu dönemle birlikte uluslararası finans piyasasının önem kazanması, kamusal yatırım ve yönlendirme fonksiyonunun azaltılması, sermaye, gelir, şirket ve mülkiyet vergilerinin indirilmesine ilave olarak devlet giderlerinin özellikle sosyal güvenlik sistemi bağlamında düşürülmesi, kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesi, uluslar ötesi yatırımların artırılması ve uluslararası mal dağıtımının büyümesi gibi belirtiler aynı zamanda "küreselleşme" olarak isimlendirilen gelişmenin ve yeni bir iktisat politikasının esasını oluşturmuştur (Fülberth, 2018:162-163).

70'li yılların ortalarından itibaren gelişmiş sanayi ülkelerinde, üretim teknolojisine yönelik dönüşümden faydalanıldığı düşünülse de, her ülkede aynı derecede faydalanılmadığı düşünülmektedir. OECD ülkelerinde 1973 yılından sonra enflasyonun kırılmasının ardından ücretlerin düşürülmesi, kamu harcamalarının azaltılması, talebin geri çekilmesiyle sonuçlanmış ve üretimden çekilen fazla sermayenin uluslararası finans pazarına aktarılmasıyla gelişmekte olan ülkelerin kredi gereksinimleri karşılanmaya başlanmıştı. Bu bağlamda 1980'li yılların ortalarından başlayarak birçok ülkede borç krizi patlak vermiş ve 1990'lı yıllarda sayısız para birimi şüpheli bir biçimde değer kaybetmişti. 1994 yılında Meksika'da, 1997 yılında Güney-Doğu

Asya'da, 1998 yılında Rusya'da, 1999 yılında Brezilya'da, 2000 ve 2001 yıllarında Türkiye'de, 2000 ve 2002 yılları arasında Arjantin'de finans krizleri yaşanmıştır. Bu gelişmelere karşın ABD, 1990'lı yıllarda yeni malların yeni piyasalarda elektronik dağıtım ağlarıyla pazarlanması ve bilgi teknolojilerine yapılan yatırımlarla en uzun ekonomik büyüme dönemini yaşamıştır (Fülberth, 2018:163-173).

1990'lı yıllarda farklı bilim dallarında çalışan kişilerin bilgi teknolojisinin etkisini kavramaya başlamasıyla birlikte kapitalizmin niteliksel olarak dönüşmeye başladığı düşüncesinde uzlaşılarak bilişsel kapitalizm¹, bilgi toplumu ve bilgi ekonomisi gibi ifadeler kullanılmaya başlanmıştır. Bilgi kapitalizminin serbest piyasa modeli ile birlikte işlediği ve bunların birbirini üretmek güçlendirdiği varsayılmış ayrıca bu dönüşümün on sekizinci yüzyıldaki ticaret kapitalizminden sanayi kapitalizmine geçiş kadar kayda değer olduğu düşünülmüştür. Bu "üçüncü türden kapitalizmin" iktisatçılar tarafından nasıl işlediğinin açıklanması bir tarafa, bilgi teknolojisi tutarlı bir kapitalizm yaratmak yerine mülkiyet haklarını aşındıran, çalışma, ücret ve kar arasındaki eski işleyişi ortadan kaldıran, piyasa mekanizmalarına zarar veren bir durumla karşılaşmıştır. Bilişsel kapitalizm kuramının savunucuları içsel tutarlılığa sahip olduğunu iddia ettikleri bu yeni kapitalizm biçimini maddi olmayan emeğe, maddi olmayan sermayeye, küresel piyasalara ve finansallaşmış tüketime dayandırmaktadır. Bilişsel kapitalizmde çalışmanın yapısı da değişime uğramış, kitlesel tüketime odaklanmış bir toplumda, kar büyük bir oranda tüketici davranışlarının oluşturduğu karşılıksız değerlerin yakalanmasına odaklandığından toplumun tamamı bir "fabrika" haline dönüşmüştür. Bu toplumsallaşmış fabrika içerisinde üretimin ve tüketimin çizgileri iç içe geçerek bulanıklaşmış, kar üretmek içinse fikirler, davranışlar ve marka ile müşteri arasındaki etkileşim önem kazanmıştır (Mason, 2016:164-200). Mason, bilgi teknolojisinin bizi post-kapitalist bir ekonomiye doğru götürdüğünü iddia etmektedir (Mason, 2016:165).

Yaşamakta olduğumuz değişimin düzeyini anlamak için bilginin çalışmayı, ücretleri ve çalışma ile serbest zaman arasındaki sınırları nasıl etkilediğini anlamak gerekmektedir (Mason, 2016:170). Emeği üretim sürecinin dışına iten bilgi teknolojisi, metaların piyasa değerini aşağıya çekmekte, bazı kar modellerini ortadan kaldırmakta ve psikolojik anlamda bedelsiz şeyleri benimsemiş bir tüketici nesli oluşturmaktadır (Mason, 2016:188).

Mason, kapitalizmin öğrenen, uyum sağlayan bir organizma olarak tehlikeyle karşı karşıya kaldığı durumlarda önceki kuşağın tanımakta zorlanacağı yapılar ve örüntüler yaratarak dönüşüm geçirdiğini ifade eder. Kapitalizm özellikle teknolojik değişikliğe öncelik ederek hayatta kalma kabiliyeti edinmiştir. Buna karşın Mason, insanlığın yarattığı teknolojilerin kapitalizm ile uyumlu olmadığını ve kapitalizmin teknolojik değişikliğe uyum sağlayamayacak noktaya geldiğinde yerini post-kapitalizme bırakacağını ifade etmektedir. Bu süreç içerisinde olduğumuza işaret eden Mason, bunu geçen yirmi beş yıl içerisinde yeni teknolojinin yaratmış olduğu üç etkiye dayandırır. Birincisi, bilgi teknolojisinin çalışma ile serbest zaman arasındaki çizgiyi belirsizleştirdiği, çalışma ihtiyacını azalttığı ve ücret ile çalışma arasındaki bağlantıyı zayıflattığı yönündedir. İkincisi, piyasaların kıtlığı temel olarak çalışmasına karşın bilgi bol miktarda bulunduğundan, bilgi ürünlerinin piyasanın fiyatları doğru bir şekilde belirleme kapasitesine zarar veriyor olmasıdır. Ayrıca bir savunma mekanizması olarak sistem ileride kalıcı olamayacak tekeller oluşturmuştur. Üçüncüsü bilgi teknolojisinin etkisiyle piyasanın ve yönetim hiyerarşisinin dışında örgütlenmiş,

1 Kapitalizm terimi, özellikle kar ve ücret ilişkisinin öncü rolünün ya da artı değer üretildiği çeşitli bağımlı çalışma şekillerinin devamlılığına işaret eder. Bilişsel sınıfa ise birikim sürecinin üzerine kurulu olduğu emek, mülkiyet yapısı ve değerlendirme kaynaklarının yeni biçimi ile bu dönüşümün yol açtığı tutarsızlıkları göstermek için kullanılmaktadır (Lebert ve Vercellone, 2015:21).

iş birliğine dayanan üretimin kendiliğinden ortaya çıktığı durumlardır. Örneğin, 27.000 gönüllü tarafından ücret alınmaksızın oluşturulan Wikipedia (Vikipedi), ansiklopedi işini ortadan kaldırdığı gibi reklamcılık sektörünü tahmini olarak 3 milyar dolar yıllık kazançtan da mahrum bırakmıştır (Mason, 2016:17-19). Mason, ağ teknolojisi aracılığıyla ücretsiz paylaşılan, iş birliğine dayalı olarak gerçekleştirilen üretimin piyasa sistemini aşan yolu tanımladığını belirtmektedir (2016:20).

Enformasyon devrimi ve bilgiye dayalı ekonomi hakkındaki çözümlenmelerden çıkarılabilecek birinci ders enformasyon ve iletişim teknolojilerinin etkinleşebilecekleri ve onları harekete geçirebilecek olan canlı bir bilgiye dayanıyor olmalarıdır. Bundan böyle değer birincil kaynağı sermaye ve maddi emek yerine, canlı emeğe dâhil edilmiş ve onun tarafından harekete geçirilen bilgilerde yer almaktadır. Bilgiye dayalı ekonomiye geçişte belirleyici olanın enformasyon ve iletişim teknolojilerinden ziyade “insanın kolektif insan için üretimi” olduğu ikinci dersin içeriğini oluşturur. Üçüncü ders ise bilişsel kapitalizmin, kolektif bilgi üretme koşullarını çerçeveleyen sermayenin ve sermayenin işleyiş mantığına bağlı kılma teşebbüsündeki uyumsuzluk-yeniden yapılanma diyalektiğinin bir sonucu olduğudur (Lebert ve Vercellone, 2015:30-31).

Endüstriyel kapitalizmden bilişsel kapitalizme geçişin belirgin özelliğinden birisi inovasyon akışının hızlanmış olduğudur. Rekabetin temel kaynağı, sabit sermayeye dâhil edilmiş teknolojilerde aranmak yerine sürekli değişen ve çok geçmeden eskiyen bilgilerin yenilenme sürecini yönetme kabiliyetine sahip emek gücünün becerisinin yer alacağı bir inovasyon sistemine yönelmiştir. Endüstriyel kapitalizmden miras kalan fikri mülkiyet hakları düzeni ve araştırma düzenlemesinin esasları bilişsel kapitalizme geçişle sarsılmaktadır. Ayrıca bilişsel kapitalizmin ortaya çıkışıyla üretim rejimi ile birinci sanayi devriminden kaynaklanmış olan bilgi ekonomisini düzenleyici eğilimler tersine dönmüştür. Endüstriyel kapitalizme yönelik olan üretkenlik, nicelik ve doğrudan emek zamanı gibi ayırıcı özellikler yerini temel değer kaynağı olarak bilgiye ve maddi olmayan boyuta bırakmıştır. Bilişsel ilkeler üzerine kurulmuş olan bu inovasyon rejiminde yeni bir uluslararası işbölümü uygulanmaya başlanmış ayrıca tasarlama ve uygulamaya ilişkin görevler ile üretim ve inovasyon etkinliklerinin yeniden biçimlendirilmesine gidilmiştir (Lebert ve Vercellone, 2015:34-38).

Taylorist-Fordist-Keynesçi paradigmanın krizinden yirmi beş yıl sonra, dünyanın kapitalist kuzey bölgesinde etkin olan “postfordist” ya da “esnek birikim” olarak adlandırılan bu “yeni üretimsel, örgütsel ve toplumsal paradigmayı yapısal ve geri dönülmez biçimde niteleyen” (Fumagalli, 2015:283) unsurları göstermek olasıdır. Zenginlik üretimi artan bir şekilde dolaysız bir yoldan insanın beyinsel, duygusal ve ilişkisel becerilerine başvurmasından kaynaklanan, dokunulması mümkün olmayan ve ölçülerek nicelleştirilmesi zor olan ürünlere dayanmaya başlamıştır. Üretim faaliyeti homojen ve standart bir emek süreci örgütlenmesine dayalı olmaktan çıkarak dilsel iletişim ve taşıma teknolojilerinin ilerlemesi vasıtasıyla örgütlenme biçimleri ağ şeklinde bir yapıyla gerçekleşmeye başlamıştır. Bu nedenle fabrika içerisindeki geleneksel ve hiyerarşik örgütlenme biçimi yerini ülke çapında gerçekleşen işbirliği ve alt-tedarik üretim kademeleri süresince ortaya çıkan hiyerarşik yapılara bırakmıştır (Fumagalli, 2015:284).

Emeğin uygulanmasında maddi çalışma koşulları ile ilgili olarak iş zamanı ile yaşam veya boş zaman arasındaki ayrımın ortadan kalkmasından kaynaklı olarak çalışma saatlerinde artış ve iş sorumluluklarında sıkça bir yığılma gerçekleşmektedir. Ayrıca emeğin uygulanması ilişkisel ve beyinsel etkinliklerle iç içe geçtiğinden bilgi üretimi aracılığıyla değer yaratma aşamasında bilişsel emeğin, bireysel biyolojiye bağlı, homojen olmayan biyoekonomik doğası ön plana çıkmaktadır. Bilişsel emek, bireysel doğası gereğince ve bilişsel emeğin verimli olabilmesi için, bireyin kendi beyinsel faaliyetinin yanı sıra toplanmış bilgilerin çözümlenmesi ve iletilmesi aynı

zamanda bir mübadele değeri içermesi için bir “mekân”a, bir ilişkiler ağı geliştirmeye ihtiyaç duymaktadır (Fumagalli, 2015:284-285). Biyoekonomik üretim faktörlerinin dolaysız bir şekilde ücretlendirilmesi aynı zamanda yaşamın da ücretlendirilmesi anlamına gelmektedir. Post-fordist ekonomik yapı içerisinde emek giderek daha kolektif, ölçülebilir olmayan, toplumsal bir emek gücü haline gelerek eski fordist “eşit işe eşit ücret” taleplerini gerçekleştirilebilir olmaktan çıkarmıştır (Fumagalli, 2015:302).

Bilişsel kapitalizm olarak adlandırılan yeni bir birikim rejiminden yana olanlar ile finansal kapitalizmi savunanların ortak buluşma noktası endüstriyel kapitalizmin aşılmış olduğudur (Boutang, 2015:304 ; Paulre, 2015:340). Ender bulunur olma özelliğini gittikçe kaybeden ve kamusal mal olma özelliğine yaklaşan meta-bilgileri yeniden üretme maliyetinin neredeyse sıfıra yakın olması, enformasyon ağlarında tüketici verilerinin depolanıyor olması, meta-enformasyonun “küresel fiyat kuramı yasalarına uygunluğu sorununu” (Boutang, 2015:308) tartışmaya açmıştır.

Kapitalist politik ekonomi bu dönüşümlerle birlikte yeni bir gelişim döngüsüne başlamıştır. İletişim ve enformasyon yalnızca ideolojik alanda değil aynı zamanda kapitalizmin direkt olarak yeniden üretimi amacıyla ekonomik girdilerde de kullanılmaya başlanmıştır. Biyomedikal materyaller, fotoğraflar, telefon görüşmeleri, muhasebe kayıtları, haberler, müzik kayıtları, video görüntüleri gibi her türden dijital formata dönüştürülebilen her şey kazanç elde etmenin merkezi haline getirilmiştir. Amerikan sermayeli şirketlerin öncülüğünde “hızlandırılmış emtialaştırma” aşamasına rehberlik edilmektedir. Enformasyonun özel bir emtia olarak ortaya çıkışı aynı zamanda devlet birimleri ile özel sektör arasındaki sağlam ilişkilerin de başlangıcı olmuştur (Schiller, 2006:35-37). Ancak toplum üzerindeki bu kurumsal siyasi hegemonya ilk olarak ABD ve Batı Avrupa’da Birinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrasındaki olaylarda gerçekleşmiştir. Ekonomik bunalım ve küresel savaş felaketlerinin sonrasında, yirminci yüzyılın ikinci yarısında sosyalist olmayan dünyayı kuşatmak amacıyla kurumsal hâkimiyet genişletilmiştir. Bu bağlamda tarihsel olarak yeni olan, dijital kapitalizmin fiziksel olarak bölgesel sınırları aşmasının yanı sıra jeopolitik sınırlamalara yakalanmadan ekonomik avantajlardan yararlanabiliyor oluşudur (Schiller, 1999:192).

Kapitalist üretim sistemi giremediği kapıları kelimenin tam anlamıyla yıkarak dünya sistemi haline gelmiştir. Bürokratik diktatörlüklerin yıkılmasının ardından Yeni Dünya Düzeni söylemleri tartışlagelmiştir. Bu düzenin ekonomisi neo-liberalleşme ideolojisi ise küreselleşme olacaktır. Global ölçekte kurulacak bu yeni düzende demokrasi hüküm sürecek ve insan haklarına saygı duyulacaktır. Ne var ki bu demokratik düzenin savunucuları Irak’ı bombalayarak yüz binlerce sivili katletmiştir. Irak’ın ardından demokrasi Somali ve Balkanlara taşınmış, yeni dünya düzeni gittiği yere sefalet, açlık ve ölüm götürürken küreselleşme evrensel refahı ve demokrasiyi getirmiş, neo-liberalleşme sayesinde krizler atlatılarak ekonomik düzen sağlanmıştır (Güneş, 2001). Yeni dünya düzeni kapitalizmin uluslararasılaşarak tüm dünyada egemen hale gelmesi ve yeniden yapılanması sürecinin diğer adıdır. Bu düzenin ekonomi politikasını oluşturan neo-liberal yaklaşıma göre devletin görevi rekabetçi piyasaları güçlendirmek, iç düzeni ve adaleti temin etmek, özgürlüklerin tesis edilmesini sağlamaktır. Bunun dışındaki her türlü devlet etkinliği sınırlandırılmalıdır.

Kapitalizmin eşitsiz ve bileşik gelişme yasası uluslararası platformda etkisini gösterirken ulusal planda da işler. Ülkeler arasındaki eşitsizlik ilişkilerine ilave olarak aynı ulus içindeki farklı alan ve farklı sektörler açısından da eşitsizlik söz konusudur. Kapitalizmin bu eşitsiz ve bileşik gelişim yasası hiyerarşik bir yapılanma yaratmıştır. Başında ABD yer almak üzere üst katmanın önde gelen emperyalist ülkeleri Japonya, Almanya, Fransa, İngiltere, Kanada ve İtalya tarafından

oluşturulan çeşitli organizasyonlarla dünya ekonomisi üzerinde söz sahibi olunmuştur. Orta ve daha alt katmanlara ise bu ülkeler kadar güçlü olmayan kapitalist ülkeler yerleşir. Bu yapılanmalar merkez ve çevre ülkeler olarak da ayrıma tabi tutulabilmektedir. Çevre ülkeler homojen durumda olmayıp aralarında önemli gelişme farklılıkları bulunmaktadır. Zaman içinde iktisadi yapılanmada yer değişimleri olsa da hiyerarşi devam eder. Küresel kapitalizm ülkeler arasında var olan gelişme farklılıklarını ortadan kaldırmaz. Kimi ülkeler yıllar boyunca ucuz hammadde deposu olarak kullanılır. Küreselleşme adı altındaki kapitalizm insanlığa sorunsuz bir gelecek kurmaktan uzaktır. Bunun için Avrupa ve Japonya'da gizlenemez boyutlara ulaşan durgunluk eğilimine, 1982'de Meksika'da patlak veren krize, 90'lı yılların sonuna doğru yere serilen Asya Kaplanları'na, 21. yüzyıla parlak bir giriş yapamayan kapitalist kürenin hegemonik ülkesi ABD'ye bakılmalıdır (Çağlı, 2005). BM'in yayınladığı İnsani Gelişme Raporu'nda yer alan bulgulara göre en tepedeki 358 "küresel milyarder"ın toplam serveti, en yoksul kesimi oluşturan 2.3 milyar (dünya nüfusunun %45'i) insanın toplam gelirine eşittir. Victor Keegan dünya kaynaklarının bu mevcut dağılımını "yeni bir haydutluk biçimi" olarak adlandırır. Dünya nüfusunun %80'ini oluşturan "gelişmekte olan ülkeler" küresel servetin %22'sine sahiptir. Mevcut kutuplaşma gün geçtikçe açılmakta yoksullara ayrılan küresel gelir payı ise giderek küçülmektedir: 1991'de dünya nüfusunun %85'i dünya gelirlerinin sadece %15'ini alabilmiştir (Keegan'dan aktaran Bauman, 2010:82).

Küreselleşen emperyalist güçler ve üçüncü dünya arasında, 1945-1992 yılları arasında ve büyük çoğunluğu üçüncü dünya ülkelerinde meydana gelen 143 savaşta 23 milyon insanın ölümüne neden olunmuştur. Çağdaş küreselleşme süreci Marcos'un da ifade ettiği gibi "Üçüncü Dünya Savaşı" sürecinin bir sonucudur. Teknoloji küreselleşmeyi tetiklememekle birlikte, iç üretimi ve halkın tüketimini arttırmaya yöneliktir. En yaygın kullanılan anlamıyla küreselleşme, dünya pazarına evrensel bir bütünleşme ve faydaların bütün dünyaya yayılması anlamındadır. Bu tanıma karşın empirik gerçeklik ne evrensel bütünleşmeyi ne de faydaların bütün dünyaya yayılmasını işaret eder. Zengin kreditorler ve borçlular vardır ayrıca süper zengin spekülörler ve yoksullaşmış işsiz işçiler, uluslararası finans kurumlarını yöneten emperyal devletler ve onların buyruklarını yerine getiren devletler vardır (Marcos'dan aktaran Petras, 2004:12-13).

Her alanda rekabet, verimlilik ve karlılığın gözetiliyor olması üretim, tüketim ve metalaşmanın kontrolsüz bir şekilde serbestleşmesine neden olmuştur. Bunların yanı sıra kapitalizmin insanlığın yararına olduğu savı dünyanın kaynakları, ekolojik durum ve var olan toplumlararası eşitsizlikler ele alındığında ütöplast kalmaktadır. Ayrıca geri kalmış ülkelerin eşit olmayan koşullarda yarışa başladığı ve gelişmişlerin zayıflar üzerindeki baskıları da görmezden gelmektedir. Sınır tanımayan sermaye bir ülkeye girip çıkması ile bile savaşlardan daha fazla tahribat yapmakta, küresel ekonomik krizler ise yılların birikimi olan ulusal şirketlerin büyük sermayenin eline geçmesine yol açabilmektedir. Hükümetler ise dışarıdan gelen ve muhtaç oldukları sermaye karşısında meşruiyet krizine girmekte böylelikle siyaset ve demokratik katılım anlamsız kılınmaktadır. Tarım destekleri, sübvansiyonlar ve vergiler IMF, Dünya Ticaret Örgütü ya da çokuluslu şirketlerin istekleri dâhilinde düzenlenmektedir (Şen, 2008:151-152). Sömürgeci "yeni dünya düzeninde" gelişmiş ülkeler geliştirmekte olan ülkelerin yıllar boyunca inşa ettikleri ulusal varlıklarını sömürerek önemli düzeylerde kazançlar elde etmektedir. IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası şirketler mali piyasaları denetim altında tutmakta, geliştirmekte olan ülkelere dayattıkları yapısal uyum programlarıyla da sömürü düzenini sürdürmektedirler.

Kapitalizmin yeniden yapılanmasının temel ortamlarından birisini sayısal iletişimin özellikleri oluşturmaktadır. İletişim ağlarının girdi sağlama, dağıtma, üretme, pazarlama ve maliyet düşürücü özelliklerini hem sektör içerisinde hem de sektörler arasında yapabileme

özellikleri uluslararası kapitalizmin içerisinde bulunduğu bunalıma bir yanıt olmuştur. Hizmet sunucularının değişik hizmetleri vererek çeşitli alanlardan para kazanabilmesini sayısal iletişimin dönüştürme özelliği sağlamıştır. Eğitim alanındaki çeşitli mesleki kursları ve yabancı dil öğrenim olanaklarını ve sağlık alanındaysa uzaktan teşhis ve tedavi uygulamaları bunlara örnek olarak verilebilir. Ağlar üzerinden gerçekleştirilen, firmadan firmaya, yurttaş ile devlet arasında ya da firmadan tüketiciye doğru olabilen ve “e” ekini alan bu uygulamalar e-ticaret, e-sağlık, e-devlet ve e-egitim olarak sınıflandırılmaktadır (Geray, 2005:187). Kapitalizmin yeniden yapılanmasıyla birlikte mevcut sömürgecilik ilişkilerinin ortadan kalkmadığını ancak görünüm değiştirdiğini ve bir ağ gibi kişilerden, topluma, siyasete kısacası yaşamın her alanına yayıldığını söylemek mümkündür. Merkez ülkeler enformasyon toplumunun kendisini askeri ve ekonomik çıkarları doğrultusunda işletmektedir. Bu yapı kimi zaman ifade özgürlüğü, kimi zaman demokrasi, kimi zamansa bilgi toplumu vb. anlamları her bağlamda değişen kavramlarla gizlenmektedir.

E-Uygulamalar ve Yazılımlar

Teknolojinin gelişimi savaş, iletişim ve siyaset gibi alanlarda egemen güçlerin hâkimiyetinin ayrılmaz bir parçası olmuştur. İletişim alanındaki teknolojik gelişimler güç ve iktidar ilişkilerini etkileyen bir unsurdur. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Amerikalılar tarafından geliştirilen bilgisayarın anahtar bileşeni olan küçük ölçekteki elektrik devreleri askeri kullanımlar amaçlanarak geliştirilmiştir. Aynı şekilde elektronik dijital bilgisayar balistik hesaplamalar ve atomik patlama analizlerinde kullanılmak üzere icat edilmiştir.² 1980 yılında *Electronic* isimli Amerikan ticaret dergisi elektroniği İkinci Dünya Savaşından itibaren milli savunmalarının ayrılmaz bir parçası olarak nitelendirmiştir (Noble'den aktaran Kumar, 2004:20)³.

Enformasyon endüstrisi Amerikan sisteminin diğer sektörlere oranla en çok güvendiği sektördür. Enformasyon endüstrisi topladığı yeni verilerle yeni bilgiler üretmekte Amerikan liderleri ise bu yöntemle dünyanın enformasyon merkezi haline gelecekleri hedefini taşımaktadır. Enformasyona sahip olunması ve onun kontrolünü elinde bulundurulması dünya üzerindeki hâkimiyetin de pekiştirilmesidir. ABD bu amaç doğrultusunda enformasyon teknolojilerine yatırım yapmakta ve enformasyon endüstrisini ekonomi ve güç ilişkileri bakımından önemli bir siyaset unsuru olarak görmektedir. ABD'de Amerikan Savunma Bakanlığı enformasyon teknolojisi ve endüstriyel araştırmalar ile yakın işbirliği kurmakta iletişim teknolojileri, bilgisayarlar, uydular, kablolu sistemler, lazer ışınları ve özellikle de uzay araştırmaları Amerikan Savunma Bakanlığı'nın kontrolünde yürütülmektedir. Aynı zamanda sayısı az olan ancak gelişmiş batılı ülkelerin ellerindeki uzaktan bilgi edinme araçları istihbarat firmalarının ve ayrıca çokuluslu şirketlerin mülkiyetindedir. Askeri iletişim teknolojilerinin satışının hangi ülkelere yapılacağına da az sayıdaki gelişmiş batı ülkesi karar vermektedir (Schiller'den aktaran Adanır, 1991:394-395).

Teknolojik yenilikler ekonomik, siyasal ve toplumsal alanlarda devrim niteliğinde gelişmelere yol açmaktadır. ABD'de kimi sanayi sektörleri bunalım geçirmesine karşın iletişim sanayisinin giderek güçlendiği görülmektedir. ABD bilgisayardan uzay teknolojisine kadar ürettiği cihazlarla sektördeki liderliğini korumaktadır. Günümüz bilgi toplumu çağında bilgi üretmek ve onu satmak

2 Bu gelişmeler AT&T'nin Bell laboratuvarları gibi sivil araştırma merkezlerinde yürütülmekte ve savaş döneminin Amerikan hükümeti tarafınca büyük oranda finanse edilmekte ayrıca hükümet kuruluşlarınca denetim altında tutulmaktaydı.

3 İkinci dünya savaşı sonrasındaki yıllarda Amerikan şirketleri daha gelişmiş enformasyon teknolojisi sistemleri geliştirmeye odaklanarak dünya çapına yayılmıştır.

ve bilgiye dayalı hizmet sunmak en değerli şey olarak görülmektedir (Toffler ve Toffler, 1994:20-21). Buna göre sanayi devriminin olgularını geride bırakan bu yeni medeniyet dönemi bilginin kullanılmasına ve satılmasına odaklı bilgisayar ağlarıyla kurulu bir hâkimiyet biçimine işaret etmektedir. Ayrıca üçüncü dalga olan dijital çağda⁴ çok daha kapsamlı bir şekilde profesyoneller dışında kalan toplumsal kesim tüketici olarak sistemde yerlerini almaktadır. Bilgi teknolojileri ürünlerinin sahipleri hem uluslararası düzeyde devletlere gerekli donanım ve yazılımları sağlamakta hem de bilgi akışının kontrolünü ve yönlendirmesini garantilemektedir.

Dünya genelinde enformasyonun genellikle gelişmiş ülkeler arasında dolaştığı çevre ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki veri ve enformasyon akışının tek yönlü olduğu görülmektedir. Çevre ülkeler ekonomik, toplumsal ve bağımsızlık vb. konularda yeterli enformasyona sahip olamadıklarından dolayı ciddi sorunlarla karşılaşmaktadır. Buna karşın gelişmiş ülkeler veri depolarında topladıkları enformasyon yığını ile çevre ülkelerin kendileri hakkında dahi bilmedikleri verilerden haberdar olmaktadır. Bir diğer istikrarsız durum gelişmiş ülkelerin hiçbir maliyete mal olmadan çevre ülkelerden topladıkları ham enformasyonu işlemeleri sonucunda yüksek ücretlerle yine çevre ülkelere satmalarıdır. Aynı zamanda çevre ülkelerine ithal edilen iletişim teknolojilerinden çevre ülkelerinin değil uluslararası büyük ticari şirketlerin faaliyetlerini kolaylaştırarak ihtiyaçlarını karşıladığı görülmektedir (Hamelink, 1991:263-271).

Teknolojideki gelişmelerle birlikte siber alan kara, deniz, hava ve uzayın yanı sıra yeni bir beşinci harekât alanı olarak ortaya çıkmıştır. Bunun anlamı önceleri kara, deniz ve havada yapılan muharebelere “uzay” olarak adlandırılan yeni bir hareket alanının dâhil olmasıdır. Siber alanı diğer harekât alanlarından ayıran özelliği insan eliyle oluşturulmuş olmasının yanı sıra büyük bölümünün özel sektörün mülkiyetinde bulunmasıdır (Çifci, 2013:7-8). Bu harekât alanında bireylerin, rakiplerin, ülkelerin ya da “düşmanların” kritik önem arz eden şahsi, ekonomik, askeri ve politik bilgilerine bilgisayarlar ve iletişim ağları vasıtasıyla yasadışı yöntemler kullanarak erişmek mümkündür. Aynı zamanda yazılım, donanım ya da iletişim alt yapısıyla ilgili verilerin toplanması ve siber alana yönelik ARGE, test ve değerlendirme faaliyetleri siber savaşı doğrudan destekleyen faaliyetler iken istihbarat ve gözetleme faaliyetleri dolaylı olarak siber savaşı destekleyen faaliyetler içerisindedir. Hedef sistemlere yönelik donanım, yazılım ve bağlantılara yönelik detaylı bilgiler ve özellikle de bunların güvenlik açıklarının bulunması siber savaşın istihbarat toplanması kısmını oluşturmaktadır (Çifci, 2013:11-19). Küresel düzeyde bir çeşit gözleme yaparak veri toplayan şirketlere baktığımızda pazar payı Avrupa’da yüzde 90’ın üzerinde olan Google, Facebook⁵ ve Twitter lider konumda yer alırken; ABD kökenli Google ve Facebook’un Çin, Rusya ve Güney Kore pazarına giremediği görülmektedir. Buna karşın internet tarayıcısı Chrome, arama motoru Google, Youtube ve mobil Android işletim sistemini kullanan 3.6 milyar internet kullanıcısının bıraktığı verileri devasa reklam gelirlerine dönüştürmektedir (Sirt, 2016). Söz geçeri teknoloji firmaları kullanıcı verilerinden maddi kazanç sağlamakla yetinmemiş aynı zamanda dolaylı olarak siber savaşı destekleyen faaliyetler içerisinde de bulunmuşlardır. ABD’nin istihbarat birimlerinden Ulusal Güvenlik Ajansı (NSA) ve Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA) için çalışmış olan Edward Snowden, 2013 yılında NSA’nın dünya çapındaki internet ve telefon

4 Teknolojik üretimler bakımından bir sınıflandırma yaptığımızda birinci dalga olan tarım medeniyetini çapa ile, “ikinci” dalga olan sanayi devrimini montaj hattı ile ve üçüncü dalgayı ise sanayi sonrası medeniyetini temsilen dijitalleşme ile simgelenabilir.

5 Facebook’un 2014 yılında 16 milyar dolara WhatsApp’ı satın almasının sonrasında WhatsApp’ın verilerini Facebook ile paylaştığı ortaya çıkmıştır. WhatsApp ve Facebook’un üst düzey yöneticilerinden Kapil Sibal kullanıcı verilerini üçüncü bir tarafla paylaşmadıklarını iddia etse de son görülen telefon numarası ve cihaz ayrıntılarını paylaştıklarını ifade etmiştir (The Indian Express, 2017).

kayıtlarını izleme programı olan prizmayı (PRISM) basına sızdırmıştır. Yayınlanan belgelere göre Microsoft⁶, Yahoo, Google, Facebook, YouTube, Paltalk, Skype, Apple, NSA ile işbirliği yaparak sunucularını doğrudan ya da dolaylı bir şekilde NSA'nın erişimine açmıştır (Rushe & Ball, 2013). Başta Apple olmak üzere teknoloji şirketleri mahkeme kararı olmaksızın hiçbir kullanıcı bilgisini kurumlarla paylaşmayacaklarını açıklamış olsalar da medyaya sızan bilgilere göre Yahoo istihbarat örgütleri için hazırladığı yazılım ile sunucularına erişim sağlamakta ve her türlü iletişim ve yazışmayı ABD istihbaratı ile paylaşmaktadır (CNNTÜRK, 2016).

Elektronik posta güvenliği virüsler, spam, mesajla gönderilen ekli dosyalar, e-mailleri üçüncü şahsa gönderen yasa dışı yazılımlar (sniffer'lar) vb. çeşitli yöntemler kullanılarak zorlanabileceğinden siber istihbaratın vazgeçilmez alanlarından (Ersanel, 2005:46). Standart mesaj protokolü iletişim metodu kullanılarak çalışan elektronik posta kısa mektup ve yazıların, dosya eklemesi özelliği ile makalelerden videolara bilgisayar ortamında üretilen farklı veri gruplarının bir ya da birden fazla kişiye aynı anda gönderme, mesajların kaydedilmesi ya da yazdırılmasına imkân tanımaktadır. Sık kullanılan ve genellikle ücretsiz olan mail programları arasında Microsoft Mail, Eudora, Netscape, Pegasus yer almakta ayrıca web tabanlı hotmail, juno, yahoo, netaddress vb. e-mail programları da kullanılmaktadır. E-postaların büyük bir bölümü az sayıda uluslararası şirket tarafından yönetilmektedir. Özellikle e-posta aracılığıyla kişisel ve ticari bilgiler, telefon numaraları, sözleşmeler, şifreler gönderilebilmektedir. Birçok ağ üzerinden geçerek alıcıya ulaşan e-postalar korunmasız bir şekilde gönderildiğinde içeriğine ulaşılabilmesi mümkündür⁷. Başkaları tarafından e-posta içeriklerine erişilse dahi içeriğin anlaşılmasını engellemeyi amaçlayan e-posta şifrelemenin çalışabilmesi için gönderici ve alıcının da e-posta şifreleme ve çözme uygulamasını kullanıyor olması gerekmektedir. Buradaki sorun hangi kullanıcıların güvenli e-posta ile çalıştığının bilinmemesi durumunda alıcıların kullanamayacakları e-postalar alması engellenemeyecektir. Aynı zamanda e-posta şifreleme protokolleri herkes tarafından kullanılmadığında bir kullanıcının tek başına kullanması o kullanıcıyı korumaya almayacaktır⁸. Yaygın olarak kullanılan e-posta güvenlik yazılımları mevcut gereksinimleri karşılamaktan uzak görünmektedir. Sertifika ücretleri, uyumsuzluk sorunlarının yaşanması ve sertifika kullanımı e-posta şifrelemenin aşılması vb. meseleler yeni bir e-posta güvenliği sisteminin tasarlanması ve uygulamaya geçilmesiyle aşılabılır.

İletişim teknolojisi ürünleri donanım, yazılım ve uygulamalarıyla bir bütün oluşturacak ve eş güdümlü çalışacak şekilde geliştirilmiştir. Ancak yine de programlar ve işletim sistemleri arasında

6 Microsoft firması, 2016 yılında Fransa'nın veri koruma komisyonu CNIL tarafından Windows 10 işletim sisteminin kullanıcılardan çok fazla veri topladığı yönünde eleştirilerek yasaya uyması konusunda uyarılmıştı. Veri koruma komisyonu yaptığı açıklamada resmi uyarının geri çekildiğini Microsoft'un "ürün ve hizmetlerini geliştirmek" için topladığı, telemetry işlemi olarak da bilinen, kullanıcı bilgilerini yarıya indirdiğini ve yasal sınırı aşmadığını bildirdi. Şirketin veri toplama konusundaki politikalarını "şeffaf" hale getirerek kullanıcıların hangi tür verileri paylaşmak istedikleri yönündeki kontrollerinin arttırıldığı iddia edilse de Windows 10 veri toplama faaliyetleri Avrupa Birliği üye ülkelerinin veri ve gizlilik düzenleyicilerinin temsilcilerinden oluşan bir çalışma grubu tarafından incelenmektedir. Çalışma grubunun kaygısı Microsoft'un hangi tür verileri hangi amaçla işlediğini net bir şekilde açıklamadığı yönündedir (Chip, 2017).

7 Bu nedenle e-posta şifrelemede ücret karşılığında satılan S/MIME (Secure/Multipurpose Internet Mail Extensions) ve yapı itibarıyla dağıtık PEM, PGP (Pretty Good Privacy) en sık kullanılan kullanıcı tabanlı protokollerdir. Ayrıca bu protokoller kullanıcıların güvenlik ve kriptolama konularında bilgi sahibi olduklarını varsayarak oluşturulmuştur.

8 E-posta mesajlarının alan ve gönderen tarafından ortak kodlarla şifrelendiğinde çözümlenemeyeceği konusu istihbarat servislerinin sahip olduğu yazılım teknolojisinin gelişmişlik düzeyi kamuoyuna yansımadığından bilinmemektedir (Ersanel, 2005:49).

uyumsuzluklar yaşanabilir. Bu sorun ya da uyumsuzlukların birer şirket stratejisi olmadığı söylenebilir mi? Örneğin Microsoft'un Windows 10 işletim sistemi ilk çıktığı günden bu yana çeşitli tartışmaların konusu olmuştur. Windows 7 ya da Windows 8 kullanıcıları Windows 10 işletim sistemini yükleyip yüklememe arasında kalmıştır. Yeni satılan bilgisayarların ise Windows 10 işletim sistemi yüklü bir şekilde satıldığı görülmüştür. Sonuç olarak "en iyisi" en azından bir üst sistem geliştirilene kadar bu olduğundan dolayı, tüketicilere seçme özgürlüğü tanınmaksızın, Windows 10'un kullanılmasına zorlamakta hiçbir sorun görülmemektedir. Aynı zamanda Windows 10 işletim sisteminin çıkmasına yakın bir zamanda kullanıcılar Windows 10 işletim sistemini neden kullanmaları gerektiği yönünde zorlayıcı kimi zamansa bunaltıcı reklam uygulamalarına maruz kalmıştır⁹. Microsoft'un Windows 10 işletim sistemine geçiş aşamasında Windows 8'e geçişten daha farklı bir pazarlama strateji izlediği söylenebilir. 2015 yılında Windows 10'a geçilirken bir yıl boyunca ücretsiz olacağı ve bu süre içerisinde Microsoft'un güncellemelerden ücret talep etmeyeceği yönündeki söylemlerini bu bağlamda değerlendirmek mümkündür. Bir sene boyunca işletim sistemini ücretsiz olarak kullanan kullanıcılar her programla uyumlu bir şekilde çalışmayan bu işletim sisteminden geriye dönüş yapamayacak ve Microsoft'un talep edeceği ücreti ve güncellemeleri satın almak durumunda kalacaktır.

Kapitalist yayılcı sömürü düzeninin bir diğer küçük casus araçlarını da e-kitaplar olarak düşünebiliriz. Amazon şirketinin 1995 yılında ilk büyük online kitapçı olarak ortaya çıkmasını Barnes&Nobles şirketi takip etti. Ardından kütüphaneler web ortamına taşınmaya başlandı. Acrobat eBook Reader'ın 2001 yılında yayınlanmasıyla birlikte pdf formatında e-kitapların kullanımında artış yaşandı. Ancak kitap okuyucuların ya da internet üzerinden satın alınan e-kitapların okunabilmesi için gerekli yazılımların da yüklenmesi gerekmektedir. Bu durum ise yukarıdaki işletim sistemi örneğinde olduğu gibi kullanıcıya kolaylık sağlamanın ötesinde donanım ya da yazılıma bireyi bağımlı kılmakta bir sonraki satışı garantilemek için ilk "ücretsiz" ya da "hayat kolaylaştırıcı" ürünün kullanılmasını sağlamaktadır. Böylelikle şirket tarafından kolaylıkla okuyucuların seçimleri hatta okuma süreleri, kaç sayfa okudukları, entelektüel düzeyleri, ilgi alanları, bir sonraki okuyacağı muhtemel kitabın bilgisi, altını çizdiği cümlelere kadar kolaylıkla kayıt altına alınarak veri tabanlarında işlenmek üzere depolanabilecektir. Bu veriler uluslararası düzeyde ekonomik, siyasi ve askeri stratejik kararlar için temel oluşturabilecek bilgilerdir. Okyanusta yüzen bir buzdağında olduğu gibi başlangıçta verinin gerçek değerine ilişkin küçük bir bölümü göz önünde yerken esas değerini yüzeyin altındaki kısım oluşturur. İnovatif şirketler¹⁰ bu yüzeyin altında kalmış gizli değerlere ulaşarak büyük getirilere sahip olabilirler. Büyük veri çağında verinin değerini şu an nasıl kullandığı değil gelecekteki olası kullanılabileceği biçimler belirlemektedir (Mayer-Schönberger & Cukier, 2013:110). Merkez ülkeler çevre ülkeleri kendilerinden daha iyi tanıyarak onlar hakkında bilgi toplamayı sürdürdükçe hem pazarlama kanallarındaki trafik canlılığını koruyacak hem de süreç içerisinde yeni sömürü yöntemleri için tasarımların ardı arkası kesilmeyecektir¹¹.

9 Kullanıcıların büyük bir bölümü Windows 10 işletim sisteminin daha yükleme aşamasında sorun çıkardığını, ekranlarının donduğunu kimi PC Oyunlarının Windows 10 işletim sistemiyle uyumsuzluk yaşamaları sonucunda çalışmadığını belirtmişlerdir. Ayrıca Windows 10 işletim sistemi yüklendikten sonra bilgisayarlara bağlı olan birçok donanımın Windows 10'u tanımadığı ve sürücülerinin çöktüğü yönünde sorunlara işaret edilmiştir (Tufan, 2015).

10 Microsoft yeni veri analiz araçlarını tanıtmak amacıyla "Infinity Room" adını verdiği çalışmada büyük veriyi görsel hale getirerek küçük ya da önemsiz olarak görünenin yaratacağı büyük etkiye vurgu yapmıştır (YouTube, 2014).

11 Örneğin Microsoft'un geliştirdiği ürünler için "iş için", "geliştiriciler ve BT uzmanları için", "öğrenciler ve eğitimciler için" şeklinde sınıflandırma yapması ve bu alanlar için "hizmetler" üretmesi tesadüf görünmemektedir. Microsoft akademik bir kurum ve aynı zamanda gerekli niteliklere sahip olduğunun kanıtlanması durumunda

Sonuç

Günümüzün her an gelişmekte olan ileri düzey iletişim teknolojileri ürünleri ve onların ayrılmaz parçaları olan yazılımlar gelişmiş ülkelerin masaüstü sömürgecilik uygulamalarını sürdürmelerine hizmet etmektedir. Bu uygulamalar hayatı kolaylaştırma iddiasının ötesinde bireylerin zihinlerini, davranışlarını, alışkanlıklarını şirketlerin bilgisine açık ve kırılğan hale getirmiştir. Ücretsiz olarak sunulan her bir uygulama aslında bir sonraki satışı garantilemek için teklif edilmektedir. Kullandığımız mail hesapları bizlere ait değildir, gönderdiğimiz mesajlar, kullanıcı adı kolaylıkla taklit edilebilir. Kişisel bilgilerimiz, tüketim alışkanlıklarımız, planlarımız sözde ücretsiz uygulamalar içerisinde büyük şirketlerin veri tabanlarında kopyalanmakta, Batılı devletlerin stratejik adımları doğrultusunda ilgili diğer firmalara satılmaktadır.

Yeni iletişim teknolojilerinin sömürgeci yazılım ve uygulamalarıyla mücadele yöntemi bireysel, ulusal güvenlik açısından ise devlet kurumları ve özel sektörün işbirliğini gerektirecek ortaklıklar kurulmasını içermesinin yanı sıra internetin tek tipleşerek tekelleştiği, az sayıda çokuluslu şirketin mülkiyetinde ve merkezileşen hegemonik bir alan olduğunun bilincinde olunmalıdır. Bu bilinç yeni iletişim teknolojilerinin olanak tanıdığı, sosyal medya da dâhil olmak üzere, siber alandaki her türden yazılım ve uygulamaların endüstriyel ve askeri gözetim bloğunun denetiminde, katılımcı ve demokratik olmaktan uzak doğasını anlamamızı sağlayacaktır. Siber alanda teknik ve kullanıcıların her türden kişisel verilerinin istihbarat örgütlerince çokuluslu teknoloji şirketlerinin de işbirliğiyle gözlemlenmesi, verilerin depolanarak analiz ediliyor oluşu masaüstü sömürgecilik uygulamalarının siber savaşın önemli bir bileşeni olduğunu ortaya koymaktadır. Çokuluslu ve kar odaklı batılı teknoloji şirketlerinin gelecek hedefleri siber savaş kabiliyetlerinin geliştirilmesine büyük katkıda bulunacak olan akıllı makineler ve yapay zekâ alanlarıdır.

Yeni iletişim teknolojilerinin ithal edilmesi gelişmekte olan hiçbir ülkenin bilgi düzeyini, rekabet avantajını, ekonomisini üst düzeye çıkarmayacaktır. Teknolojiye sahip olmaksızın yapısını, işleyişini, amacını bilmediğiniz bir ürünü kullanmak sizleri özgürleştirmeyecektir. Aksine gelişmekte olan ülkeler acımasız yağmacı sömürü düzeninin hedef kitlesi durumundadır. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerin basit kopyalayıcılar değil stratejik üreticiler olması gerekmektedir. Yeni sömürgecilik uygulamaları masaüstü sömürgecilik uygulamalarıyla her geçen gün hız kazanmaktadır. Sadece ekonomik açıdan da değil bireylerin zihinleri, iradeleri, zamanları yani en önemli sermayeleri acımasız büyük şirketlerce sömürülmektedir.

Kaynaklar

Adanır, O. (1991). *“Herbert Schiller ile Haber’in Serbest Dolaşımı”*, *Enformasyon Devrimi Efsanesi*, (Ed.) Y.Kaplan, Kayseri: Rey Yayınları, 390-396.

Al, H. (2002). *“Kamu Yönetiminde Paradigma Değişimi”*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Doktora Tezi.

Bauman, Z. (2010). *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*, (Çev.) A.Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Office 365 uygulamasını ücretsiz olarak denemesi ardından “çok uygun fiyatlarla” diğer özelliklere yükseltme teklifini sunuyor. Bu uygulamanın kullanımı şu an için muhtemelen donanım vb. gerekli niteliklerle sınırlandırılıyor ve kısıtlı bir uygulama alanına açılıyor olarak görünse de gelecekte eğitim kurumlarının geçireceği yapısal değişikliklere işaret eder niteliktedir.

Boutang, Y. M. (2015). “Bilişsel Kapitalizm ve Ücret İlişkisinin Yeni Kodlama Biçimleri”, *Bilişsel Kapitalizm içinde*, (Çev.) D.Kundakçı, İstanbul: Otonom Yayıncılık, 303-317.

Chip, (2017, 2 Temmuz). “Microsoft Windows 10 Uyarısına Uydu”, https://www.chip.com.tr/haber/microsoft-windows-10-uyarisina-uydu_70353.html, Erişim Tarihi: 17.09.2017

CNNTÜRK, (2016, 8 Ekim). “Kullanıcılarını ABD İstihbaratına Teslim Etmiş”, <https://www.cnnturk.com/teknoloji/kullanicilarini-abd-istihbaratina-teslim-etmis> , Erişim Tarihi:17.09. 2017

Çağlı, E. (2005, Haziran). “Küreselleşme: Eşitsiz ve Bileşik Kapitalist Gelişme 2”, http://marksist.net/elif_cagli/kuresellesme_2.htm, Erişim Tarihi: 19.06.2017

Çifci, H. (2013). *Her Yönüyle Siber Savaş*, Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları.

Ersanel, N. (2005). *Siber İstihbarat: Küresel ve Nano Casusluğun Anatomisi*, İstanbul: Hayy Kitap.

Fox, J. (2002). *Chomsky ve Küreselleşme*, (Çev.) E.Kılıç, İstanbul: Everest Yayınları.

Fumagalli, A. (2015). “Emek Piyasası, Bilgi, Biyoekonomi: Yeni Bir Kuramsal Politik Ekonomi Paradigması”, *Bilişsel Kapitalizm içinde*, (Çev.) D.Kundakçı, İstanbul: Otonom Yayıncılık, 269-302.

Fülberth, G. (2018). *Kapitalizmin Kısa Tarihi*, (Çev.) S.Usta, İstanbul: Yordam Kitap.

Geray, H. (2005). “İletişim Ağları ve Masaüstü Sömürgecilik”, (Der.) F.Başaran, H. Geray, *İletişim Ağlarının Ekonomisi içinde*, Ankara: Siyasal Kitabevi,179-203.

Güneş, Z. (2001, Mayıs). “Küreselleşme ve MAI”, <http://marksist.net/KUR/Kuresellesme%20ve%20MAI.htm>, Erişim Tarihi: 19.07.2017

Hamelink, C. (1991). “Merkez ve Çevre Ülkeler Arasındaki Enformasyon Dengesizliği”, (Çev.) Y.Kaplan, *Enformasyon Devrimi Efsanesi içinde*, Kayseri: Rey Yayınları.

Kozanoğlu, H. (2002). “Küreselleşme ve Uluslarüstü Sermaye Sınıfı”, *Dünya Neyi Tartışıyor?-1 Küreselleşme*, Doğu Batı Dergisi, Sayı:18.

Kumar, K. (2004). *Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları*, (Çev.) M.Küçük, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Lebert, D. ve Vercellone, C. (2015). “Kapitalizmin Uzun Vadeli Dinamiği İçinde Bilginin Rolü: Bilişsel Kapitalizm Varsayımı”, *Bilişsel Kapitalizm içinde*, (Çev.) D.Kundakçı, İstanbul: Otonom Yayıncılık, 17-39.

Mason, P. (2016). *Kapitalizm Sonrası, Geleceğimiz İçin Bir Kılavuz*, (Çev.) Ş. Alpagut, İstanbul: Yordam Kitap.

Mayer-Schönberger, V. ve Cukier, K. (2013). *Büyük Veri: Yaşama, Çalışma ve Düşünme Şeklimizi Dönüştürecek Bir Devrim*, (Çev.) B. Erol, İstanbul: Paloma Yayınevi.

Paulre, B. (2015). “Sonsöz”, *Bilişsel Kapitalizm içinde*, (Çev.) D.Kundakçı, İstanbul: Otonom Yayıncılık, 329-345.

Petras, J. (2004). *Küreselleşme ve Direniş*, (Çev.) A.Ekber, İstanbul: Mephisto.

Rushe, D. ve Ball, J. (2013, 7 Haziran). “PRISM Scandal: Tech Giants Flatly Deny Allowing NSA Direct Access To Servers”, <https://www.theguardian.com/world/2013/jun/07/prism-tech-giants-shock-nsa-data-mining>, Erişim Tarihi: 17.09. 2017

Schiller, D. (1999). *Digital Capitalism: Networking the Global Market System*, Cambridge: The MIT Press.

Schiller, D. (2006). “İletişim ve Kriz: Enformasyona Dayalı Kapitalizm ve Kontrol Devleti”, (Çev.) A.Tamer ve E.Keloğlu İşler, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Sayı:23, 27-40.

Sirt, T. (2016, Ekim 9). “Veri Zengini Devler”, <http://www.sabah.com.tr/yazarlar/sirt/2016/10/09/veri-zengini-devler>, Erişim Tarihi: 17.07.2017

Şaylan, G. (2008). *Temsili Liberal Demokrasinin Önlenemez Krizi*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Şen, B. (2008). “Küreselleşme: Anlamlar ve Söylemler”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:18.

The Indian Express. (2017, 7 Eylül). “SC Asks Facebook, WhatsApp To Specify If They Are Sharing Data With Third-parties”, <http://indianexpress.com/article/technology/social/sc-asks-facebook-whatsapp-to-specify-if-they-are-sharing-data-with-third-parties/> , Erişim Tarihi: 17.09.2017

Toffler, A. ve Toffler, H. (1994). *21.Yüzyılın Şafağında Savaş ve Savaş Karşıtı Mücadele*, (Çev.) M. Harmancı, İstanbul: Gençlik Yayınları.

Tufan, O. (2015, 30 Temmuz). “Windows 10 İçin Acele Etmeli miyiz?”, <http://shiftdelete.net/windows-10-icin-acele-etmeli-miyiz-62673>, Erişim Tarihi: 19.06. 2017

Yıldırım, N. (2005, 11 Kasım). “Küreselleşme: Efsaneden Gerçeklere”, <http://marksist.net/KUR/Efsaneden%20Gerçeklere.htm>, Erişim Tarihi: 19.06.2017

YouTube. (2014, 15 Mayıs). “Microsoft’s Infinity Room Makes Big Data Beatiful”, <https://youtu.be/iilOgxBig7U>, Erişim Tarihi: 17.09.2017

Yeni Medya: Geleceğin Gazeteciliği

Editörler: Himmet Hülür- Cem Yaşın

Hasan Yurdakul, Arş. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi, hasanyurdakul@hotmail.com

Kitap Eleştirisi

Book Review

İnsanlık tarihinin dönemlere ayrılmasının en önemli sebepleri arasında hiç kuşkusuz teknolojik gelişmeler ayrı bir öneme sahiptir. Her teknolojik gelişmeler beraberinde bir kültürü doğurmuştur. Sözlü, yazılı ve tipografik kültürlerin doğuşu insanlığın iletişimsel dönüşümü ve gelişimini de gösterir niteliktedir. Bugün içinde yaşadığımız ve deneyimlediğimiz yüzyıl, hem toplumsal değişimlerin, hem de iletişim araç ve gereçlerin değişimlerinin çok hızlı olduğu bir çağ; yani dijital çağ olarak ifade edilmektedir. Teknik açıdan değişen dünya, iletişim araçlarının, bu araçların sunduğu enformasyonun ve toplumsal mekanizmaların yeniden tanımlanmasını gerekli kılmış ve yeni bir kavramın ortaya çıkmasını doğurmuştur. Söz konusu bu kavram literatüre “yeni medya” olarak girmiştir. Yeni medya yeni nesil iletişim biçimlerinin, yeni nesil gazeteciliğin ve yeni nesil izleyicilerin ve birçok platformun ortak adı olarak kullanılmaktadır. İnsanların ve toplumların hayatlarına hızlı bir şekilde giren yeni medya araçları akademik dünyanın içerisine de aynı hızla girmiş

görülmektedir. Bu anlamda hem uluslararası literatür, hem de ulusal literatür yeni medya ile ilgili çalışmalara hız vermiş ve bir çok akademik çalışma yapılmış görülmektedir. Bu çalışmalar arasında yer alan “Yeni Medya: Kullanıcının Yükselişi ve Yeni Medya: Geleceğin Gazeteciliği” isimli seri kitaplar zengin içeriği ve yayın kurulu ile alan da önemli bir boşluğu dolduran eserler olarak görülmektedir.

“Yeni Medya: Geleceğin Gazeteciliği”; gelişen ve dönüşen dünyada iletişimsel alanda hem araç anlamında hem de aracın sunduğu içerik anlamında gözle görülebilen, deneyimlenebilen düzeylerde değişimler, dönüşümler ve evrimler gibi bağlamlar üzerinden; yeni medyanın gelişimiyle birlikte gazetecilik mesleğinin ve gazetecilik kavramının geçirdiği değişim ve dönüşümleri konu edinen alanda öncü tartışmaların yapıldığı, orijinal dildeki makalelerin tercümelerinin yer aldığı bir kitaptır. Editörler, çeviri editörleri ve çevirmenleriyle birlikte iletişim alanında yer alan akademisyenlerin ortak çalışmaları sonucu literatüre kattıkları bir eserdir. Kitapta genel olarak içinde yaşanan dönemin iletişim ve enformasyondaki değişimini ve olası

gelişimleri teknolojik ilerleme bağlamında ve gazetecilik mesleği özelinde temel düşünceleri konu eden çalışmaların bir araya getirildiğini görmekteyiz. Söz konusu eserler gelecekte bizleri nasıl bir gazeteciliğin beklediğini, gazetecilik faaliyetlerinde e haberin üretimi, paylaşımı ve tüketimindeki değişimlerin neler olabileceği ve aynı zamanda yeni bir sorun olarak yeni etik tartışmalarını, gazetecilik bunalımlarının değişebilecek yapısının ön görüleri ve çözüme yönelik ipuçları üzerine yoğun ve nitelikli tartışmaların yapıldığı görülmüştür.

“Yeni Medya: Geleceğin Gazeteciliği” kitabında ilk olarak editörlerin kaleminden çıkan bir makale ile karşılaşılmaktadır. Bu makale teknoloji, yeni medya ve gazetecilik adına akademik bir perspektif katarken aynı zamanda kitabın içeriğinde yer alan ana başlıkların ve kavramlarında okuyucuyla tanıştırdığı bölümdür. Özellikle bu bölümde günümüz gazeteciliğinin değişimi konusu işlenmiş, kamusal alan ve ağ toplumu gibi iletişim bilimleri alanı adına son derece önemli olan kavramların oluşturduğu bağlamlardan hareketle “yurttaş gazeteciliği” yani okuyucunun aktif olarak enformasyona dâhil olduğu, haberin ve bilginin hem tüketicisi hem de üreticisi olduğu, sadece gazetecilik mesleğinin değil toplumsal ve bireysel değişiminde dinamiklerinden olan kavram yani yurttaş gazetecilik konusuna değinilmiştir. Nitekim yurttaş gazetecilik konusuna kitabın ilerleyen bölümlerinde özel bir bölümünde ayrıldığı görülmektedir. Daha sonra ise gazeteciliğin geleceğinin tartışılması konusu üzerinde durulmuştur; bu bağlamda aslında gazeteciliğin bugünü ve yarını tartışmasının aslında gazeteciliğin tarihsel seyrinden yola çıkılmasının ifadelerini göre bilmekteyiz. Bu bölümün son değindiği başlık “büyük veri ve gazetecilik” olmaktadır. büyük veri haber adına devasa enformasyon demek olduğu düşünülürse böylesine çoklu bir kombinasyonda neyin nasıl ve ne şekilde haber yapılacağı konusu tartışmaya açık görünmektedir. Nitekim editörce diyebileceğimiz bu bölüm aslında kitabın geniş bir özetini bizlere özgün bir şekilde sunmakta; okuyucuyu bilgilendirmektedir.

Kitap dört (4) farklı kısımdan ve her kısmın başlığı altında özenle seçilmiş makalelerden oluşmaktadır. Kitabın birinci kısmı, kitabın ana teması olan “geleceğin gazeteciliği” konusuna odaklanmıştır. Nitekim geleceğin gazeteciliği başlıklı bu kısım dördört farklı makaleden oluşturulmuştur. Bu kısımda ağ tabanlı gazetecilik, gelecekte gazeteciliğin nasıl olabileceği ve gazeteciliğin bunalım ve krizleri (teknolojik açıdan gelişmelerle dönüşen şekliyle) gibi konular etrafında tartışmalar yapılmış; medya kuruluşlarının en önemli görevi olan haber ve bilgi verme özelliğinin, haber medyasının ve haberin zaman içerisinde üretiminden sunumuna, yayılım aracından tüketicisine kadar yaşanan değişimler ifade edilmiş; yeni bir sorun gibi görünen belirli gazetecilik krizleri yorumlanmıştır.

Kitabın ikinci (2) kısmı “büyük veri ve geleceğin gazeteciliği” başlığı altında toplanan temel üç farklı makalelerden oluşmuştur. Bu bölümün genel tartışması aslında içinde bulunduğumuz çağın gazetecilik adına büyük veri çağı olduğu ifade edilirken söz konusu nerdeyse sınırsız denilebilecek enformasyonun ve akışın olduğu bir zamanda büyük verinin gazeteciliğe olumlu veya olumsuz etkisi ve bir sorun olarak yeni bir mesleki etik tartışmasını görmekteyiz. Genel bağlamda gazetecilik, toplum enformasyon ve bilgisayarın yer aldığı tartışmalar, yeni teknolojilerin yarattığı, yeni ortamların gazetecilik adına büyük veri olarak görülmesi ve etkileriyle beraber büyük verinin geleceğin gazeteciliğinde hangi konumda olabileceği üzerinde durulmaktadır.

Kitap da yer alan üçüncü (3) kısım daha öncede ifade ettiğimiz üzere “yurttaş gazeteciliği” başlığını görmekteyiz. Bu başlığın altında dört makale yer almıştır. Web 2.0, internet temelli iletişim ve kitle iletişim araçlarının toplum içerisinde sıradan bir etkileşimi dönüştürmüş, insanları birer potansiyel gazeteci haline getirmiştir. Diğer yandan çevrimiçi gazeteciliğin gazetecilik mesleğine etkileri, teknolojinin gelişimi çevrimiçi gazeteciliği nasıl etkileyeceği ve yarının gazeteciliğinin çevrimiçi gazetecilik olup olamayacağı, toplumsal ve siyasal hareketlerin

yerine çevrimiçi gazetecilik alternatif olabilme ihtimalleri gibi son derece geleceğe yönelik fikir ve görüşler sunan düşünsel olarak da belirli felsefeyi içinde barındıran bölüm olarak karşımıza çıkmaktadır.

Son olarak kitap dördüncü (4) kısımda “geleceğin gazeteciliği açısından kitle fonu gazetecilik ve araştırmacı gazetecilik” başlığı altında yer alan iki makaleden oluşmaktadır. Bu kısım ilk üç kısımdan hareketle geleceğin gazeteciliğinin ekonomik ve unutulmakta olan araştırmacı gazeteciliği bir sonuç önerileri bağlamında değerlendirmektedir.

İki seriden oluşan ve üçüncü bir kitabında iletişim bilimleri alanına ve konuya ilgi duyan araştırmacılara kazandırılacağı düşüncesiyle beraber “Yeni Medya: Geleceğin Gazeteciliği” eser hem akademik camianın hem de araştırmacıların başvuracağı bir kaynak olacağı düşünülmektedir. Nitekim kitabın ana bağlamından hareketle özenle seçilen yabancı eserlerin Türkçeye kazandırılması, kitabın sistematikliği ve izleği, hem iletişim bilimleri alana hâkim tecrübeli akademisyenleri hem de bu alan içerisinde yer alan ve almaya aday genç akademisyenlerin ortak çalışması içerik bakımından bir tutarlığı okuyucuya sunmaktadır.